

श्रीमती विजयलक्ष्मी राई
 दुमी किरात राईहरूको तर्फबाट
 दुमी किरात राई फन्सिक्रिमको
 प्रथम मातार्थ सदस्य

विश्वको सर्वोच्च शिखर चोमोलुङ्माको
 सफल आरोहण गर्नुहुने प्रथम किरात आरोही
 इन्द्र बहादुर राई

Alban Ada von Stockhausen
 Honorable Member of DKRF

राज बहादुर राई
 महा-सचिव, किरात राई यायोक्खा

Prof. Dr. George van Driem
 Author of 'A Grammar of Dumi'

"संगठित जनधार, आर्थिक उन्नतिको मूल आधार"

दर्ता नं. ६४७/०४७

ASSOCIATE SAVING & CREDIT CO-OPERATIVE LTD.

एसोसिएट बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.

सदर कार्यालय फेन १०४८ बमोजिम स्थापित

संस्थापक अध्यक्ष अध्यक्ष

दुग्धपत्र, बचत, मुनिश्रित गणित।
संगठित योजना, बाल बचतको कदम।

निक्षेप तर्फ

खाताको प्रकार	अवधि	ब्याजदर	प्रवेश शुरुक	न्यूनतम मन्दात
बाल बचत	१ वर्ष	८%	रु. ३००/-	
	२ वर्ष	९%		
	३ वर्ष	१०%		
	४ वर्ष	११%		
	५ वर्ष	१२%		
बचत मु.छति	६ महिने	९%	रु. ३००/- रु. ३००/-	रु. ५००/- रु. ५०००/-
	१ वर्ष	११%		
	२ वर्ष	१२.५%		
	३ वर्ष	१३%		
	४ वर्ष	१३.५%		
	५ वर्ष	१४%		
कर्मिक मु.छति	६ महिने	दोब्बर मु.छती	रु. ३००/-	
	१ वर्ष	७%		
	२ वर्ष	८%		
	३ वर्ष	९%		

कर्जा तर्फ

कर्जा शीर्षक	ब्याजदर	अवधि	कर्जा किस्म
व्यवसायिक	१५.५%	३ देखि ६ महिना	प्रकट
हायर पर्वेज	१५.५%	१ देखि २ वर्ष	प्रकट
वग्गा तथा घडेरी	१५.५%	१ देखि ३ वर्ष	घट्टोकर
मिनाण, मर्गत	१५.५%	१ वर्ष माथि	घट्टोकर
कृषि, पशुपालन	१५.५%	१ देखि २ वर्ष	प्रकट

कार्यालय ठेगाना :
मगवानस्थान, चावहिल-७

काठमाडौं ।
फोन : ४-४९९९७६

वित्तीय गोर्खाबीहरु द्वारा सञ्चालित

थोपा थोपा बचत गर्नु ।
आफ्नै शीपमा भर पर्नु ।

ज्योति सफा चार्जिङ्ग स्टेशन प्रा.लि.

चप्पल कारखाना, महाराजगञ्ज, फोन : ४-३७९०९७

प्रोप्राईटर : क्या. नैनबहादुर दुमीराई MM²

इसिलिम

अर्धवार्षिक दुमीराई भाषिक पत्रिका

वर्ष ८, अंक ९, २०६३

जि.प्र.का.द.नं. ४५/०५६, काठमाडौं

संरक्षक :

क्या. श्री नैनबहादुर दुमीराई (MM)2

सल्लाहकार :

भूपू. सांसद श्री टंक दुमीराई
समाजसेवी श्री रामबहादुर दुमीराई
क्या. श्री पर्जबहादुर दुमीराई
उप-प्रा. श्री चतुरभक्त दुमीराई

सम्पादक :

नेत्रमणि दुमीराई
धनप्रसाद दुमीराई
गुणराज दुमीराई
नृप दुमीराई
मधुकला दुमीराई

व्यवस्थापक :

अशोक दुमीराई
सरस्वती दुमीराई

क्षेत्रीय प्रतिनिधी :

सनद कुमार दुमीराई, धरान
छत्रकुमार दुमीराई, बाक्सिला
गणेशभक्त दुमीराई/पूर्ण ब. दुमीराई
श्रेष्ठ बुक्स एण्ड स्टेशनरी, दिक्तेल
टपकुमार दुमीराई, काठमाडौं
शुक्रराज दुमीराई, U.K.
धौलवीर दुमीराई, U.S.A.

प्रकाशक :

दुमी किरात राई फन्सिकिम
कम्प्युटर/डिजाईनर
राईलिक सपोर्ट
जे. बी. भुजेल
राम तामाङ्ग (पाख्रिन)

मुद्रण :

राईलिक सपोर्ट अफसेट प्रेस

फोन : ०१-२००४८८८, ४-४६०८०६

मोबाईल : ८८४१४६००७८

पत्राचार

इसिलिम भाषिक पत्रिका

पो. बं. नं. २०२११

फोन नं. ४-४६०८०६, ४४८८८६९, ४४८४८३८

railink@wlink.com.np

विषयसूची

धर्म संस्कृति

♦ दुमी किरात राईहरूको ... चतुरभक्त राई १

भेटवार्ता

♦ An Interview with Alban ... २४
♦ किराया महासचिव राजबहादुर राई ३१
♦ An Interview with Van Driem ... ४६

संस्मरण

♦ काउमाडौंमा दुमीराईहरूको साकेला श्रीमती विजया दुमीराई २७

भाषा विज्ञान (Linguistics)

♦ Dum Rai People... नेत्रमणि दुमीराई ३५

अतिथिको कलमबाट

♦ किराती भाषामा भूगोल... प्रा.डा. नोबल किशोर राई ४१

खेलकुद

♦ मार्सल आर्टका अनुयायी ... टपकुमार राई ५४

वंशावली

♦ रिप्लचु पाछा... चतुरभक्त दुमीराई ५८

कला-संगीत

♦ नेपाली गीत-संगीतमा... जीतेन दुमीराई ६४

भाषा साहित्य

♦ वर्तमान यथार्थ... विशाल दुमीराई २६
♦ थाहा छैन उसलाई... अमर पहाडी दुमीराई ३०
♦ मेरो आत्मकथा... त्रिचना राई ६८
♦ गीत... नविन दुमीराई ५५
♦ मेरो जालपा उत्सव दुमीराई ५९
♦ दुकिराफ प्रति मेरो अनुभूति नरेन्द्र दुमीराई ७५
♦ ए नौजवानहरू हो... महेन्द्र दुमीराई ५६

नालीवेली

♦ धरानको गतिविधिबारे एक दृष्टि सनद कुमार दुमीराई ४९

नारी स्तम्भ

♦ महिला अधिकारका कुरा शान्तिदेवी दुमीराई ५१

समसामयिक

♦ संविधानसभा, लोकतन्त्र... खगेन्द्र दुमीराई ४३

धरान विशेष

♦ धरानको जनसंख्या... सनदकुमार दुमीराई ६२

आर्थिक गतिविधि

अशोक कुमार दुमीराई ६७

सार-समाचार

पाठक प्रतिक्रिया ७१

इसिलिमपो तुम्

७८

मूल्य : ने.रु. ३५/-, भा.रु. ३५/-, H.K. \$ 10/-

सिंगापुर/ब्रुनाई : ४ २/-, यु.के. £ १/-

विजय लक्ष्मी राई

दुमीकिरात राईहरूको समुदायबाट तपाईं विजयलक्ष्मी राईले प्रथमपटक २०६३ साल असोज ३ गते दुमी किरात राई फन्सिकिमको मानार्थ सदस्यता ग्रहण गर्नु हुने तपाईं विजय लक्ष्मी राईलाई फन्सिकिमको तर्फबाट हार्दिक बधाई तथा उत्तरोत्तर प्रगतिको शुभकामना छ ।

इन्द्रबहादुर राई

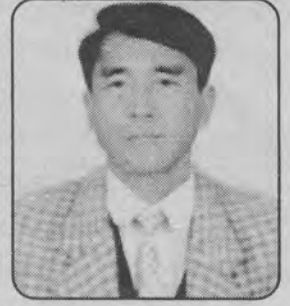
किरात राईहरूको समुदायबाट प्रथमपटक २०६३ साल वसन्तमा चोमोलोङमाको सफलतापूर्वक आरोहण श्री इन्द्रबहादुर राई दुमीकिरात राई फन्सिकिमको तर्फबाट हार्दिक बधाईका साथै उत्तरोत्तर प्रगतिको शुभकामना छ ।

दुमी किरात राईहरूको मृत्यु संस्कार विधि र सत्म राईहरूको बलमदेलसम्मको छिलम एक अध्ययन

- चतुरभक्त राई

१. परिचय

संसारमा कुनै त्यस्तो मानव समुदाय छैन जसले कुनै न कुनै संस्कार नमानेको होस । तसर्थ मानव सृष्टिको प्रारम्भदेखि नै कुनै न कुनै प्रचलनमा आवद्ध हुदै आएको इतिहास नै मानव जातिको इतिहास हो भन्न सकिन्छ । मानिसलाई राज्य निर्मित कानून बाहेक आफ्नै विधि र संस्कारको नियमले शासन गरेको हुनाले उ त्यस सीमाभन्दा बाहिर जान सक्तैन । यो विधि र संस्कारहरूको इतिहास राजनीतिक नियम र इतिहासभन्दा पनि अत्यन्त प्राचीन छ । जन्म, भोग र मृत्यु यी तीनवटै अवस्थाहरूसँग मानवीय जीवन संस्कारगत रूपमा अन्तरसम्बन्धित भएर रहेको छ । यी अवस्थाहरूमध्ये मृत्यु संस्कार विधिको आफ्नै मूल्य र मान्यता रहेको छ । मानिसले जन्मलाई मात्र होइन मृत्युलाई पनि रोज्नु पर्ने भएको हुनाले त्यसका पनि निश्चित विधि र मुद्गुमहरू रहेका छन् । यहि सेरेफेरोमा दुमी किरात राईहरूको समुदायमा रहेको मौलिक मृतसंस्कार विधीहरूको विवरणात्मक अध्ययन गर्दै दुमीराई सत्मपाछाको बलमदेलसम्म मृतात्मालाई पुऱ्याउने विधिको अध्ययन गर्ने प्रयत्न यस लेखमा गरिएको छ ।

२. उद्देश्य

मानिसलाई आफ्नो परम्परा र संस्कृतिको माया हुँदा हुँदै पनि कतिपय कारणले गाउँबाट शहर जाने र स्वदेशबाट विदेशिने प्रवृत्तिले आफ्नो मौलिक आस्था र परम्पराबाट टाढिनु पर्ने अवस्था भएको छ । अहिले गाउँघरमै पनि जान्ने जानकार बृद्ध पुर्खाहरू र पुराना नक्षोहरूको अभाव खट्कदै जान थालेकाले शहर र विदेशमा मात्र होइन गाउँघरमै पनि धेरै संस्कार संस्कृति तथा परम्परागत विधिहरू विसर्न थालिएको छ । त्यसमध्ये सबभन्दा बढी मृतसंस्कार विधिको प्रचलनमा अन्यौलता, अनभिज्ञता, अभाव र विधिसुन्यताको स्थिति खट्कीएको स्पष्ट देखिसकिएको छ । तसर्थ त्यस कठिनाईलाई अलिकति भएपनि समाधानको बाटो पहिलाउने उद्देश्य यो लेखमा रहेको छ ।

३. अध्ययनको विधि र सिमा

यो लेख मूलतः दुमीकिरात राईहरूको मृतसंस्कार विधिहरूसँग सम्बन्धित छ । आजसम्म दुमी किरात राईहरूको मृत्यु संस्कार विधिहरूलाई महत्व दिई लेखिएको कुनै मौलिक संस्कृति र परम्पराहरूको प्रतिनिधित्व हुने कुनै खास ग्रन्थहरू कसैबाट नलेखिएको हुनाले यसका अधिकांश तथ्याङ्कीय विवरणहरू प्राथमिक तथ्याङ्कसँग सम्बन्धित छन् । तसर्थ दुमी किरात राईहरूको सम्मपूर्ण पाछाका नागिरे नक्षो, मुलुमी तायामी र अभ्यर्थीहरूसँग भेटघाट गरी प्रत्यक्ष छलफलको माध्यमबाट आँकडाहरू सङ्कलन गर्ने, मृतसंस्कारहरूको प्रत्यक्ष अवलोकनगरी महत्वपूर्ण कुराहरूको टिपन गर्ने र सकेसम्म पुर्खाहरूसँग मृतसंस्कारहरूको विषयमा बृहत छलफल चलाई प्राप्त निष्कर्षहरूको आधारमा यो लेखलाई प्रस्तुत गर्ने प्रयत्न गरिएको छ । उपरोक्त कार्यको लागि श्रोत व्यक्तित्वहरूमा सत्तेस्वर चिउरीखर्कका तायामी स्वर्गीय वीरवहादुर सत्म राई, तायामी नागिरे स्व. धनरुप सत्म राई र तायामी पदमबहादुर राई, सत्तेस्वर अम्बटेका तायामी प्रेमबहादुर राई, बाक्सिलाका नागिरे तथा बिजुवा नक्षो टेकबहादुर मुरह राई, बिजुवा त्रिबहादुर हदी राई र नागिरे दीर्घबहादुर रङ्कासु राई, बाक्सिला चोखुमका नागिरे हाकिमान हरसीराई र तायामी जगतबहादुर दिम्मचुराई, जाल्पा खरबारीका पदमबहादुर खबचु राई, ससर्काका जसबहादुर राईचु राई, जीतबहादुर हमरुचु राई र भोटुमान हमरुचु राई, खार्मीका तायामी खड्गबहादुर वलम्पा राई, रुयलका नागिरे तथा बिजुवा हर्कसेर सरचु राई, खार्मी रुदालुङका तायामी पूर्णबहादुर सरचु राई माक्पाका टंक खारुबु, खार्मी साब्रुका

भक्तवहादुर तुरचु राई र अन्य पुर्खाहरू रहनुभएको छ । खोलाटोला र पाछागत रुपमा केही विधिहरू फरक रहेको भए पनि मूलरूपमा पारम्परिक संस्कारगत विधिहरूमा समानता रहेको पाइन्छ । तसर्थ सबैको विधि र मुधुमलाई यथासक्दो समेटेर एकपूर्ण मृतसंस्कारगत विधिको रुपमा निर्माण गर्ने प्रयास यसमा गरिएको छ । यी नै विषयहरूसंग अन्तरसम्बन्धित हुँदै यस्ता विषयवस्तुसंग सरोकार राख्ने केही प्रकाशित सहायक ग्रन्थहरूको सहयोग पनि यसमा लिइएको छ ।

नोट: लेख ज्यादै लामो भएको हुनाले नेपाली रुपान्तर गर्न बाकी रहेका केही मुधुमका अंशहरूलाई पछिल्लो अङ्कमा आवश्यकता अनुसार रुपान्तरण गरी प्रकाशन गरिने अनुरोध छ ।

४. नक्छो (धामी) र तायामी पुर्खा किरात राईहरूको संस्कारमा अभिन्न अंश

धामी जसलाई दुमी भाषामा नक्षो भनिन्छ । बाक्सिलावासी प्रख्यात नक्षो टेकबहादुर मुह राईको विचारमा यी नक्षो प्राचीन राजाहरूको एक अवतार हो ।' पुरानो समयमा समाजको दुःख, पिर हटाउने, समाजको सुरक्षा गर्ने, जन्मदेखि मृत्युसम्मका सम्पूर्ण कार्यहरूको जिम्मेवारी नक्षोहरूमा थियो । यो कार्य अहिलेसम्म पनि दुमी किरात राईहरूमा मात्र होइन सम्पूर्ण किरात राईहरूमा कायमै रहेको पाइन्छ र अन्य जातिहरूमा पनि कुनै कुनै रुपमा धामीहरूले समाजको अधिकांश पक्षलाई प्रभाव पारेको पाइन्छ ।

दुमी किरात राईहरूको संस्कारमा भाँकी, सेले वा बिजुवा, नागिरे, तायामी वा मपु, बैदाइ र शिकारी धामीहरूको किसिमहरू पाइए पनि मृत्यु संस्कारको दृष्टिकोणले निम्न प्रकारका नक्षो वा तायामी पुर्खाहरूले मृतकलाई बाटो लगाउने काम गर्दछन् ।

क. नागिरे नक्षो- चुलासंग सम्बन्धित र मानिसको जन्मदेखि स्वभाविक मृत्युवरणसम्मका सम्पूर्ण कार्यहरू गर्ने धामी नागिरे नक्षो हो । आफ्नो नागिरे नक्षो नहुँदा कहिले काहीँ अरुका नागिरे नक्षोको पनि सहायता लिनु पर्ने हुन्छ ।

ख. सेले वा बिजुवा नक्षो- सामान्य फुकफाकदेखि चिन्ताचारगरी ग्रहदशा हटाउने, मन्साउने, पन्साउने र अस्वभाविक मृत्युवरण गर्नेहरूका लागि चिन्तागरी मृतआत्मालाई ठाउँठेगान लगाउने कार्य यस्ता सेले वा जान्ने बिजुवाहरूले गर्दछन् ।

ग. तायामी पुर्खा : धर्मकर्म संस्कार सम्बन्धि विज्ञ पुर्खाहरूलाई तायामी वा तायामी भनिन्छ । नागिरेको अभाव भएको अवस्थामा सबैखाले मृत्युहरूमा यस्ता तायामीहरूले पनि मृत लाशलाई संस्कारन सक्छन् । तर अस्वभाविक र बाल मृत्युहरूलाई अन्तिम टुङ्गो लगाउनु पर्दा भने बिजुवा धामी नै लगाएर सियाँवायु मान्नु वा टुङ्गो लगाउनु पर्दछ ।

उपरोक्त कारणहरूले धामी र तायामीहरू दुमीकिरात राईहरूको संस्कारमा एक अभिन्न परम्परागत अङ्ग मानिन्छ । तसर्थ मानिस मरेपछि त्यसलाई संस्कारन यथाशिघ्र नक्षो वा तायामीलाई सूचना दिनु पर्दछ । विशेषगरी यस्ता नक्षो वा तायामीहरू ति नै व्यक्ति हुन्छन् जसले यस अधि पनि त्यस घरमा चिन्ता गर्ने, नूजा फुकाउने वा चुल्हा संबन्धिका सम्पूर्ण कार्यहरू सम्हालेका हुन्छन् ।

५. दुमी राईहरूको संस्कारमा मृत्युको प्रकार र संस्कार विधि

हरेक दुमीकिरात राईहरूको समाजमा हुने मृत्युलाई तीन प्रकारमा विभाजन गर्न सकिन्छ, छ ।

१) स्वभाविक मृत्यु (Natural death)

२) अस्वभाविक मृत्यु र (Unnatural death) and

३) बालमृत्यु (Child death)

१) स्वभाविक मृत्यु :

पाँच वर्ष भन्दा माथि तथा जसको छेवर र गुन्युचोली दिने कर्म पुरा भैसकेको छ, तिनीहरूको मृत्यु घरमा वा बाहिर सामान्य रोगव्याधीबाट भएमा यसलाई स्वभाविक मृत्यु मानिन्छ । यस्तो मृतकलाई राम्रो बाटो लगाइन्छ जसलाई नुसी वा नुसुलाम भनिन्छ । त्यस्ता मृतकको आत्मा (सिखुमरी) लाई आफ्नै बलमदेलमा खाईखेल्ल लगाउने र बेलाबेलामा चुल्हामा बोलाइ नुजा (न्वागी) गर्दा, छोर्सु (सुगुरको नौ थोक मासु चुल्हा वा पितृलाई चढाउने विधि) गर्दा र अन्य कार्यहरूमा निमन्त्रणा गरी खान पिउन दिइन्छ । यस प्रकारले चुल्हामा आउने र खाने सबै मृतआत्माहरूको पूर्वमरणलाई स्वभाविक मृत्यु भनिन्छ । यस प्रकारको मृत लासलाई यदि टाढा मरण भएको भए पनि घरमा ल्याउन सकिने संभावना भएसम्म घरभित्र हुलेर खुट्टा मूल दैलो पट्टि पारेर मान्द्रोमाथि गुन्द्री, सेतो कात्रो ओछ्याई त्यसमाथि लास उतानो पारेर राखिन्छ । राठीपाखी, ऊनीको लुगा ओडाउन र ओछ्याईदिन हुँदैन । लाशलाई कुकुर विरालो वाखा जस्ता जन्तुहरू लगायत अजात मानिसहरूबाट समेत छोड्नु

हुँदैन । छोएमा यस्तो मृतकले बाटो नपाउने र जागित्रा भएर घुमी दुःख दिन्छ भन्ने विश्वास गरिन्छ । त्यसैले लाश रुड्ने मानिस एकदुइजना निजु बस्नु पर्छ ।

२. अस्वभाविक मृत्यू :

रुख, भिर, पहरा, घरधुरी, बार्दली वा लिस्नुवाट लडेर, डढेर, पानी तथा भल, पहिरोमा परेर, घाउ खटिरा आएर, सुनिएर, टि वी रोग, छाडे रोग लागेर, काटिएर, बन्दुकको गोली लागेर, भुण्डिएर मरेमा, सुत्केरी भएकै बेला मरेमा, मृत्युहुने आकस्मिक घटेना घटेमा, हिंस्रक जनवार, सर्प आदिले खाई, टोकी मारेमा त्यसलाई अस्वभाविक मृत्यू मानिन्छ । पहिले पहिले त बच्चा पाउदै गरेको बेत नरहेको महिला मृत्यु हुँदासमेत त्यस्तो मृत्युलाई अस्वभाविक मृत्यू मानिन्थ्यो तर यस्तो प्रचलन अब करिव समाप्त भैसकेको छ । यो अस्वभाविक मृत्युहुनेहरूलाई सियाँवाटो गएको पनि भनिन्छ । यस्तो मरणलाई घरको कुलपित्र र चुल्हाले नसहने भएकाले लासलाई घरभित्र ल्याउन हुँदैन । यस्तो मृतकलाई नराम्रो बाटो लगाउनु पर्ने भएकाले यसलाई जाक्सु लाम (नजाती बाटो) भनिन्छ ।

३) बालमृत्यू

पाँचवर्ष पुरा भएर पनि जसको छेवर तथा गुन्युचोली दिने कर्म पुरा भएको छैन, जो प्राय पाँच वर्षभन्दा मुनीका बच्चाहरूदेखि गर्भमै मृत्युभएकाहरूसम्मका मृत्युहरू यस वर्गमा पर्दछ । यसलाई पनि कुलपित्रमा ल्याउन हुँदैन । यस प्रकारको मृत्युको बाटोलाई मोच भन्ने चलन छ । यसलाई पनि नराम्रो मृत्यू मानिने हुँदा सागो लाम (मोच बाटो) भन्ने चलन रहेको छ ।

६. मर्नेलाई बाटो लाउने विधि :

उपरोक्त मृत्युको प्रकारलाई हेर्दा मर्नेलाई बाटो लगाउने विधि र मुधुम ३ प्रकारको रहेको पाइन्छ । ति हुन

१) नुसुलाम /नुवालाम (जाती बाटो) वा स्वभाविक मृत्यू हुनेहरूलाई बाटो लाउने विधि, मुधुम र बलमदेल :

२) जाक्सुलाम /जखलम (नजाती बाटो) वा अस्वभाविक मृत्यू हुनेहरूलाई बाटो लाउने विधि र मुधुम

३) मोस वा मोचलाम (मोच बाटो) वा वालमृत्यू हुनेहरूलाई बाटो लाउने विधि र मुधुम

क्रमशः सबैको विवरण तल दिइनेछ ।

१) नुसुलाम (जाती बाटो) वा स्वभाविक मृत्यू हुनेहरूलाई बाटो लाउने विधि, मुधुम र बलमदेल :

स्वभाविक मृत्यू भएको लासलाई माथि भनिए भै घरभित्र ल्याइन्छ । मरेपछि तुरुन्त दाज्यूभाई नरनाता सबैलाई खबर पुऱ्याइन्छ । मलामी आउने प्राय सबैले आआफ्नो घरबाट मर्नेको नाममा एकएक मुठी जाँडको छोक्रा जसलाई दुमी भाषामा "कु" वा "चाचुवा" भनिन्छ त्यसलाई खोसेला वा कुनै विरुवाको पातमा पोका पारेर ल्याइन्छ । त्यस्तो 'कु' लाई नरनाताकोजति एक ठाउँमा र दाज्यूभाई (वात्तो) जतिको एक ठाउँमा राखी जाँड छान्नु पर्दछ । मृतकको घरको पनि 'कु' बनाउनु पर्दछ । यो 'कु'लाई लास घरबाट हिडाउन अघि नक्षोले विधिपूर्वक मुधुम वाचन गरी पहिले घरको त्यसपछि वात्तोको र अन्त्यमा नरनाताको कु क्रमशः बाँसको उल्टो चुङ्गेबाट पियाउनु पर्दछ । कसै कसैले सबै कु लाई एउटै चुङ्गेबाट एकैपटक पनि ख्वाउने चलन पनि रहेको छ ।

स्वभाविक मृत संस्कारको लागि चाहिने परम्परागत आवश्यकीय सामग्रीहरू-

मानिस मरेपछि घरको मानिस तथा सहयोगी सुभेक्षकहरूले निम्न सामग्रीहरू चाँडोभन्दा चाँडो सङ्कलन गर्नु पर्दछ ।

१) ओछ्याउने मान्द्रो (छेल्मु)- लाशलाई सुताउन, बेर्न र चिहानमा लाउन । यस्तो मान्द्रोलाई धामीले हतियारद्वारा चोट पारिनु पर्दछ । यसर्थ मान्द्रो ओछ्याएर सुत्न हुँदैन भन्ने चलन रहेकोछ ।

२) गुन्द्री (लारीगु):- सभव भएसम्म मान्द्रोमाथि गुन्द्री ओछ्याइन्छ ।

३) कात्रो (चिरीगु वा सिके) : कात्रोलाई कुनै बृद्ध महिलाद्वारा घुमराडी जस्तै सिलाई टाउकोदेखि खुट्टासम्म बेरिन्छ । कात्रो भरसक पुरानो सेता कपडा, सिरकको खोल, पटुकाको बनाइन्छ । आफ्नै विवाहमा प्रयोग भएको फेटा पटुका आदिको कात्रो भएमा अर्को जुनीमा पूर्ण पाइन्छ भन्ने पनि विश्वास रहेकोछ । यस्तो पुरानो कपडाको कात्रोलाई अन्य मृतात्माहरूले खोसेर लैजान्नु भन्ने विश्वास गरिन्छ ।

४) मर्नेलाई ख्वाउने जाँड (कु वा चाचुवा) : माथिले भनिए भैं घरको, दाज्यूभाईको र नरनाताको छुट्टा छुट्टै कु बनाउनु पर्दछ जसलाई बाटो लाउने नक्षो या तायामीले मुदुम वाचन गर्दै ख्वाउनु पर्दछ ।

५) बांसको ३ वटा चुङ्गो : जसमा दुइटा चाहीं बासको उल्टो आँखा पट्टिवाट र अर्को चाहिं सुल्टो पट्टिवाट काटेको हुनु पर्छ । यसमध्ये एउटा उल्टो चुङ्गेवाट तीन थरीको कु पालैपालो पटक पटक ख्वाइन्छ । अर्को उल्टो चुङ्गेवाट मर्ने (सिखुम)लाई बाटो देखाउन प्रयोग गरिन्छ भने तेस्रो सुल्टो चुङ्गेवाट चिहान खनिने ठाउँमा कु ले घेरहाल्न लगिन्छ ।

६) रोचो वा रोजु - बांसको करिब ६ इञ्च लामो दुवैपट्टी तिखारिएको आठवटा सियो जसले आठ ठाउँमा खुट्टादेखि टाउकोसम्म कात्रोलाई सिलाइन्छ ।

७) निरीपुम्ना : यो भन्नाले निम्न दुई चिजहरू पर्दछ -

क, कुचुजा वा कुचुभात - माटाको हण्डीमा सिर्फ एकमाना चामलको भात पन्यूले नचलाईकन पकाइन्छ जसलाई एक वृद्ध महिला वा पुरुषवाट लासको अधि अधि हिड्दै एक हतियार खुरमी वा कर्दको टुप्पाले उघाउँदै छर्नु पर्दछ ।

ख, कु वा चाचुवा- मानिस मरेपछि तुरुन्त मर्नेको नाममा कु वा जाँड तयार गर्नु पर्दछ ।

घ) माटाको हण्डी (बुल्लु वा काफी)- जसमा मर्नेको नाममा एकमानाको कुचुभात पकाइन्छ । काफीलाई अलिकति मुखमा चोट पार्नु पर्छ ।

९) कु बोक्ने कठुवा : जो कि त मुखफुटेको हुनुपर्छ कि त नयाँ भए अलिकति खुनीपार्नु पर्छ । त्यसैले शुभ कर्ममा यस्तो फुटेको कठुवा दुमी राईहरू प्रयोग गर्दैनन् ।

१०) आगाको पुल्ठा (रिमीखु)- अगुल्ठा वा थोत्रे कपडा बाटेर पुल्ठा बनाई लासको अगाडि हिडाइन्छ ।

११) हतियार - पुरुष भए कर्द र महिला भए खुरमी लाशको दाहिने हातमा बाटो लाउने नक्षो वा तायाले राखिदिनु पर्छ ।

१२) दुइवटा खुदु (लिस्नु) : उल्टोपट्टिवाट खुट्टिला बनाएको आठताले लिस्नु मर्नेको देब्रेहातमा र अर्को आठताले लिस्नु चिहानको एकाछेउमा राखिदिनु पर्छ । लालपेर कुखुराको खुट्टा पनि एकापट्टिको काटि सिस्नोमा बाँधेर चिहानवाट कोट्याउँदै सातो निकालिन्छ ।

१३) लालापेर- (कुखुराको पखेटा) : मृतात्मा उडेर जान सकोस भनेर पुरुषभए भाले र महिलाभए पोथी कुखुरालाई कुनै कन्यकेटाले वा बेतरहेको महिला वा पुरुषले पछरेर मारी त्यसको दाहिने देब्रे दुवैतर्फको आठ आठवटा पखेटासहित मासुसंगै काटेर दाहिने र देब्रे काखिमा नक्षो वा तायाले लगाईदिनु पर्छ ।

१४) लुम्लुमा मिरी (सुगुरको पुच्छर)- यदि मरेकै दिनमा शुद्धाई वा आलोकक्रिया गर्ने हो भने एउटा स्यानो सुगुर पनि जुटाई कन्यकेटा वा बेतरहेको महिलाको लोग्नेद्वारा सुगुरलाई मुस्लीले थुतुनामा हिकाएर मारी त्यसैको पुच्छर काटेर मर्नेको दाहिने हातमा लगाईदिनु पर्छ । यसपछि कुखुरालाई मारी दुवै काखिमा लालापेर लगाइन्छ ।

१५) गोबर- मानिस मरेको दिन लाशलाई घरवाट हिडाएपछि आलो गोबरले मात्र घरभित्रवाट लिप्दै बाहिर निस्कनु पर्दछ र भोलीपल्ट फेरी त्यसलाई माटो गोबरवाट सुल्टो फर्काएर सिकुवावाट घरभित्र लिप्दै पस्नु पर्छ ।

१६) सुनपानी- कु ख्वाउन अधि सुनपानीले मुख धोइदिने र यताउता छर्काउने ।

१७) नाइलो- कुचुभात पकाएको हण्डी राखेर लैजान नाइलो प्रयोग गरिन्छ ।

१८) हतियार- कुचुभात छर्नको लागि चाहिने एक हतियार- खुरमी वा कर्द ।

१९) सिन्दुर, पैसा : लाशको निधारमा सिन्दुर र पैसाको टिका लगाईदिनु पर्छ ।

२०) सिस्नो : चिहानवाट सातो भिक्नको लागि कुखुराको खुट्टा सँग बाँधेर कोट्याईन्छ ।

७, मृतकलाई सुनपानी (बुलुकांकु) ख्वाउने विधि र मुधुम :

मृतकलाई कु ख्वाउनु अधि सुनपानी ख्वाई अनुहार धोइदिएर चोख्याउनु पर्दछ । यसरी बुलुकांकु ख्वाउँदा पहिले मर्नेको सामे पक्रेर कुन भाई हो वा बहिनी हो सो बताउने । मानीलिउं ब्राक्सुपा पाछामा जेठाको मरण भएमा यसरी मुधुम वाचन गर्नु पर्दछ ।

१, ब्रास्पाओ .तोदुसे ल है ब्रास्पा जेठा २, बुलुकाइकु तुडौ सुनपानी खाउ है, ३, कुमिना हला स्वआ हला तिर्खालाग्योहोला प्यास लाग्यो होला, ४, बुलुकाइकु तुडाका सुनपानी खाए, ५, लाम्दुधिना बाटोलागु, ६, चुमुवदाम्बी

खनु पुर्खाको बाटो जानु ७, पुमुक्दाम्बी खनु बाजेवज्युको बाटो जानु, ८, ताम्बी हुपास्नीका त्यहाँ पुगेर, ९, आडु आनिम्पोडा चुचाचु आस्ताको म तिम्नै नातीनतेना हु भन्नु, १०, आडुयो चुक्दाम्बी मुक्दाम्बी बेनी आस्ताको मलाई पनि पुर्खाको बाजेवजूको बाटोमा बस्न दिनु भन्नु, ११, आनिआ सन्तोक मुस्तिका होपुडा बलमदेलबी खनुम्येई तिमीले सन्तोक गरेर आफ्नो बलमदेलमा जानु है।

७. मृतलाशलाई कु ख्वाउने विधि र मुधुम :

मृत लाशलाई घरबाट लैजानको लागि घरको मानिसहरू लासको वरीपरी बस्नु पर्दछ। नागिरे धामीले त्यसपछि कु ख्वाउनको लागि निम्नानसार मुधुम वाचन गर्न शुरु गर्दछ।

१, आम्ना आज २, साखुमी दिपाछी हाम्नो आदिम मुलंबाजेपुर्खा हाम्नो साखुमी दिमामी हाम्नो मुलमहिला वज्युपुर्खा, पापा पारुबु, पिता पारुबु, मामासुम्दिमा, परममाता सुम्निमा सागुवाछा, सुम्निमवज्युको कोखमा जन्मेको दुधुवाछा, दूधचुसेको आनीबु रिराम्बी, तिमीलाई शरिरमा सारीम्बुक्ता, रोगउब्ज्यो, सारीम्जुखुतुम्, रोगलागेको, सुमरीबुक्ता, व्यथाउब्ज्यो, सुमरजुखुतुम्, व्यथालागेको, सारीमचिफुम्, रोगले खायो, सुमरीमा चिफुम् व्यथाले खायो,, आम्नाना, आजत आनुआ तिमीले चुचुलाम्, बाजेपुर्खाको रोलमा पिपि सुलामबी खुचिम्, वज्युपुर्खाको बाटो गयो, चुचुलाम्, बाजेको बाटो, पिपिलाम आछुकिनी, वज्युको बाटोमा बस्यो, महकुके, छेपारो जन्तुले मर्न सिकाएको बलमपुरबी खनु, बलमपुर वा बलमदेलमा जानु बाप्चुरिमा आम्माबुक्तो, पुर्खाको बाटोमा हिडनु, छिलाम्मुके, धिलाम्मुके किलाथलामा हिडनु अन्त नहिडनु, खक्चिपु मिनु सानु महकुके, पुर्खाको बाटोमा थलाकिलामा हिड्नुल गर्नु, चिलीखेरेर ममुनी, रिसराग, नगर्नु,, उड्कुबी रुरी बेनी, हामीलाई, आयु दिनु साका बेनी, शक्तिदिनु, नुबेनी, ज्ञानदिनु, हसहलका चुचुपिलाम् खुरनी, हंसीखुसी भएर चुचुपिको बाटो जानु आनुना तेयो छेल्लु सिकेदो, तिमीलाई अहिले मान्द्रो कात्रो ओडाएका छौं, आनुबी सब्साहला आकिम्बीम्, तिमीलाई भनेर घरमा तुल्याएको खानेकुरा खावाखाप्ची, रक्सीजाँड, ललितोप्सु, ललिकोक, पाबुसुलक, तुडना, दुइग्रामा जाँड, बाँसको चुङ्गेमा जाँड, खानु पिउनु, लाम्दुबी बाटोमा सायाम्बु लोता, भोक लाग्छ, कुमिनालोता तिर्खा लाग्छ, आनाका भनेर आनुबी तिमीलाई भनेर वात्तोछरीलम्का दाज्युभाइहरूबाट हुदुम् सब्साहला तुल्याइएको खानेकुरा खावाखाप्ची बिक्तुम् जुक्तुम्, जाँडारक्सी दिएको पिउनु, रुमीपामीलुम्कै हुदुम् सब्साहला खावाखाप्ची बिक्तुम् जुक्तुम्, नरनाताहरूबाट बनाएको दिएको खानेकुरा खानु पिउनु, आनुबी आनाका भाराआ खामुवा दिमुवा बिक्तुम् तिमीलाई भनेर सबैले जाँडरक्सी दिएको, जुनु तुनु खानु पिउनु, तम् चुचाचु तुडाका बलमदेलबी खनु यो जाँड पिएर पुर्खाको गाउँ जानु, , चिमुक्दाम्बी पिमुक्दाम्बी खनु बाजे पुर्खाको थलाकिलामा गएर बस्नु, सिजेमालोनु बाजेमालोनु लप्पनछप्पन यताउता नगर्नु, आनिम्पोडा चुचाचु आस्ताखो तपाइकै नातीनतेना हुँ भन्नु, चासुम सुरु बिन्तीनी आन्नपानी दिन्छौं, रुरीसाका बिक्तुका लुडनुखुस्थिइतम्यै आयु आशिर्वाद दिएर जानु है, लाम्दुबी माचामा बाटो नबिसनु, हसहलका खुरनी खुसीभएर जानु, माआचामा मन नदुखाउनु लोकानिओउ, नराम्नो मन नगर, लोडानिओउ, पिर नमान्नु, चारीदोवी, पुर्खाको बाटो खेद्यों, तेयो आनी सुलुम्किम् धुना खुस्थिइतानीम्यै लुम्कै तिमी बस्ने सुलम घर खन्न बनाउन जादैछौं, है।

यत्ति भन्दै नक्षो वा सो नभए तायामीले मर्नेको मुख च्यातेर देब्रेहातले पालै पालो घरको, दाज्युभाइको र नरनाताको 'कु' वा जाँड पनि क्रमसः ख्वाइसकु पर्दछ। जाँड ख्वाएको चुङ्गे पुनः प्रयोग गर्न नहुने भएकाले कतै फ्याकिन्छ।

८. चिहान खन्न जाने विधि र मुधुम :

कु ख्वाउने काम समाप्त भएपछि नक्षो चिहान खन्ने मलामीहरूकासाथ एउटा सुल्टो दुइग्रोको कु लिएर चिहान खन्ने ठाउँतिर जानुपर्छ। चिहान कस्तो ठाउँमा रहने भन्ने कुरा घरको सदस्यहरूमा पनि भर पर्दछ। दुमी राईहरूको संस्कारमा चिहान बनाउँदा घरलाई बाधा नपुग्ने प्रकारले नजिकै कतै राख्ने चलन रहेको छ। नक्षोले निश्चित ठाउँ रोजेपछि त्यहाँ नै खोला वा नदीपट्टी लाशको शिर हुने प्रकारले घेरा लगाई दुइग्रो उधोतिर फ्याकिन्छ। यसरी 'कु' खन्याउँदा भन्ने मुधुम यस प्रकार रहेको छ-

पहिले कुन पाछाको मरन भएको हो सो पाछाको नाम लिनु पर्दछ। जस्तै : यदि ब्राक्सुपाको चिहान खन्ने भएमा

१, ब्रास्पामानेओ, ब्रास्पा (पुरुषको सामे) २, ब्रास्पामानेओ, ब्रास्पामा (महिलाको सामे) ३, आनीओ सुलुम् पेमानिको, तिमी बस्ने घर (चिहान) यहाँ बसाएको, तिम्नो रुरीघर ४, आनुड रुरीकिम्लम्, यही रुरीघर सुलुममा बस्नु ५, चारीकिम् वनको घर, ६,

सुलुम्दै, तिम्रो घरमा बस्नु ५, रेपानिओ उठ बस गर्नु ६, ताम्बीडा मोनी म्येई यहा नै बस्नु है ।

यत्ति विधि गरेपछि अरु मलामीहरूले चिहान खन्न शुरु हुन्छ । धामी चाहिं यसपछि लाशघरतिर आउँछ ।

९, सुलुम (चिहान) खन्ने र बनाउने विधि :

चिहान खन्दा वा बनाउंदा बारीको गरामा खोला वा नदितिर शिर रहने प्रकारले लाम्चो बनाउनु पर्दछ । चिहान खन्दा सबभन्दा पहिले कन्याकेटाले वा बेत रहेको महिलाले जमिनमा चोट लगाउनु पर्दछ । केटाले टोपी महिलाले मुजेत्रो ओड्न अनिवार्य मानिन्छ । ऊनीलुगा ओड्न हुँदैन । खन्न शुरु गरेको चिहान बदल्न हुँदैन । चिहान कति गहिरो र लामो बनाउने भन्ने कुरा लाशको नाप गरेर निश्चित गर्नु पर्दछ । भूतप्रेतको चलखेल हुनबाट रोक्नु वा मृतात्मा धुवाको सहाराले चाहेको ठाउँमा पुग्न सकोस् भन्नाको लागि चिहानको नजिकै आगो पनि फुक्ने चलन छ ।

चिहान खन्ने काम समाप्त भएपछि बनाउन शुरु गर्नु पर्दछ । चिहान धिरीतेन (सबभन्दा तल्लो तला), लाईतेन (बीचतला) र खादितेन (पृथ्वीको बाहिरी परत) गरी तीनतले बनाइन्छ । सबभन्दा तल्लो तलामा च्याप्टो दुङ्गा राख्नु पर्दछ, जसलाई किरिलु भनिन्छ । यो तलालाई धिरीतेन भनिन्छ । त्यसपछि चारैपट्टी च्याप्टो दुङ्गाले छेक्नु पर्दछ जसलाई बाखुलु भनिन्छ । लासलाई छोप्नको लागि घपनीदुङ्गा पनि व्यवस्था गर्नु पर्दछ । बाखुलु होस वा घपनी जत्तिबटा दुङ्गा राखिन्छ त्यो विजोडी हुनु पर्दछ । चिहानको लागि व्यवस्था गरेको दुङ्गा उब्रिनु हुँदैन, घपनी दुङ्गा जसले बनाएको वा ल्याएको हो भरै उसैले लाशलाई छोप्नु पर्छ, चिहान बनाउनेहरू चोटपटक पर्नु हुँदैन र गर्भवती महिला वा उनको लोग्नेले दुङ्गा पनि बोक्न हुँदैन भन्ने पनि विश्वास रहेको पाइन्छ । चिहानको प्रथम तला बनाईसकेपछि लाश राख्न सकिने आकारको हुन्छ । सिरु घाँस पोलेर चिहानमा घुमाउनु पर्दछ । केही सिरुहरू त्यही राखिन्छन । यदि काठको बाकसमा लाश राख्ने हो भने त्यही प्रकारले चिहानको आकार बनाउनु पर्दछ । चिहानको अन्य दुईतला लाश राखेपछि मात्र बनाइन्छ । चिहान बनाईसकेपछि कुकुर विरालाले छुन नपाओस भन्नाको लागि एकदुइजना मानिस चिहान रुडेर बस्नु पर्दछ । अरु मलामीहरू घरमा लाश लिन जान्छन ।

१०, लास घरबाट चिहानमा लैजानको लागि गरिने विधि र मुधुम:

घरका सदस्यहरू सबै नभए छिमेकीहरू पनि हातमा हतियार जे छ हातमा लिई जोडी संख्यामा लाशको वरीपरी उभिनु पर्दछ । धामीले एउटा धनुमा तिर लगाई लाशतिर ताक्दै निम्न मुधुम वाचन गर्दछ ।

१, हालबुखुवा (धरती उठी रजस्वला भई जन्मिएको, २, धिरीतुडो, दुङ्ग्रामा पानी खाने, ३, मूर्तितेलडो, मुर्ति तेलीय पदार्थबाट स्वरुप लिदै आएको, ४, सुमनिमबाखैपासुम्निम पिता, ५, सुमनिमबाखैमा, सुम्निम मातारी, ६, साकुदिपा, आदिमबाजे, ७, साकुदिमा, आदिमबज्यू सुम्निमबाट ८, उखुमिडो, उब्जिएको, ९, माखुमिडो, जन्मिएको, १०, कुरीमिडो, नक्षोले सुरक्षा गरी ल्याएको, ११, तारुछेनिडो, पुर्खाको बाटोपछ्याई आएको, १२, लासानिडो, लासातिर खेल्नेडुल्ने, १३, खुवानिडो, त्यतातिर खुवाभएको (खाईखेली गर्नेठाउँ १४, पिछेरुमालुडो पछिल्लो समयमा रुमालुड हिमालय पर्वतपाखातिर आईवसेको । मर्नेको सामे बताउने । यत्ती भनेर मर्नेको सामे पक्रनु पर्छ । यसरी सामे बताउँदाखेरी पुरुष महिला को देहान्त भएको हो उसैको सामे भन्नु पर्दछ ।-

अनी त्यसपछि पुन : भन्ने मुधुमहरू यसप्रकार रहेको छ-

१, आन्नी पापाबु, तिमी आदिम पापा, २, पातेसु पातेसु, ३, मामाबु, माता ४, चुनुबुबी आमा मातारी, ५, सागोरिई, कोख बसेर जन्मेको ६, कोकुमा, आदिम बज्यू ७, मरीमूलो, कोखमा बसेको ८, मुन्छायुमा, आमाको कोखमा वास बस्न लेखिदिएको ९, तुबुदए, तिम्रो निधारमा लेखिदिएको १०, आन्नी निनाम्बुआ, तिमीलाई निनामबुले ११, छाप्कायुडको, लेखिदिएको १२, तेयोडाबो, यत्ति नै रहेछ, १३, लुवानुओउ, नराम्रो मन नगर, १४, नुआमेल्लो, तेरो मन समाल, १५, सानुमेल्लो, ज्ञान खोज, डराउनु पर्दैन, १६, चुलइलोनुओउ तर्सिनु पर्दैन, १७, चुफालोनओउ, भस्किनु पर्दैन, १८, चेचेरेमा, आफ्नो रासोबासोमा जानु आस नगरी बस्नु १९, चेरेमबियो सुताएको, २०, थत्थरेमा,..... २१, बुत्थरेमा,..... २३, बुत्थलोनउ,.... २४, सानुलोनुओउ, ज्ञान खोजहै २५, चेचेलोनओउ, बुद्धी खोजहै २६, छेल्लोदय, मान्द्रो दिएको १७, सिकेदए, नयाँ कपडामा सुताएको, २८, खुरमामुए, हातमा हतियार दिएको, २९, खुदुदए हातमा लिस्नु दिएको छ, यसपछि सामे जे छ त्यो फेरी पुकार्ने र कुन वार मरेको हो सो पनि भन्ने ! ३०, लाम्दुबी आचाप्सीबी विछुवाछुका क्लेम्ना, बाटोमा सारोगाहो हुँदा, हतियारले काट्नु, ३१ गम्प माचाक्सीवि खुदु ध्यापीयो, उक्लन नसक्ने ठाउँमा लिस्नु लगाउनु, ३२

लालापेर बिन्युमोता लासोका कावा कृष्वन्ना, कुखुराको लालापेर दिएको छ उडेर जानु ३३ लुम्लुमा ब्यानखन्पम् कावा ब्याखन्ना म्ये, सुगुरको लुम्लुमा दिएकोछ समातेर नदी समुन्द्र तर्नु है) भनेर अन्त्यमासामे बताउने ।

११, घरबाट बलमदेलसम्म मुधुमले पुऱ्याउने विधि :

क, बलमदेलको परिचय

बलमदेल भन्नाले स्वभाविक मृत्यू भएकाहरूको मृतात्माहरू बस्नेठाउँ वा पुर्खाहरूको घर भन्ने बुझिन्छ । शाब्दिक अर्थमा बलम भन्नाले मृत पुर्खाहरूको घर र देल भन्नाले गाउँ भन्ने बुझिन्छ । अर्को शब्दमा भन्ने हो भने पुर्खाहरूको परापूर्वकालमा रहेका भूमि वा घर नै बलमदेल हो । कतिपय सन्दर्भमा बलमदेलको अर्थ मृतात्मालाई पुनः गाउँघरमा फर्केर नआवोस भन्नाको लागि अनकण्टार ठाउँमा लगेर राखिने भन्ने पनि रहेको पाइन्छ । त्यसैले आज ति नै बलमदेलमा मानिस मरेपछि मृतात्मालाई त्यहीं ठाउँमा पुऱ्याई सेरमा लगाएको वा डाकेको दिन खानदिई छेम (नुवागी गर्ने ठाउँको सिधैभित्तामाथि रहेको सानो भार) मा बसाइन्छ । त्यसपछि काजक्रिया या शुद्धाई गर्नेदिन पुनः चुल्हामा डाकेर छोर्सुपोली खान दिइन्छ । तर कतिपय दुमी किरात राईका पाछाहरूमा बलमदेलको निश्चिन्ता छैन । यसको अर्थ बलमदेलको संस्कार नभएर त्यसो भएको हो भन्न सकिन्छ ।

अन्य समयमा नुजा फुकाउँदा (नुवांगी), नागु, तिधाम, छमदम आदि गर्दा, छोर्सुपोल्दा पुनः चुल्हामा बोलाई खान दिइन्छ । यसको अर्थ पितृ मृतात्माहरूलाई मान्यता दिएको वा तर्पण दिएको हो । भनाई छ- “ किरात राईहरूले पितृलाई समान गर्न कांशी धाइरहन पढैन, सप्ताह पुराण पनि लगाईरहन पढैन तीनचुल्होलाई पूजे पुन्छ ।”²

दुमी राईहरूको पाछागत रुपमा रहेको बलमदेलहरू निम्नानुसार छन-

क्र. सं	पछा	बलमदेलको नाम	हलको स्थान
१	सत्तम	लिक्पादेल	सप्तेश्वर खोक्पादेल मुनीको वनक्षेत्र
२	मुरह	तुलसिंटार, लेञ्जेलु	सप्तेश्वर, फेदी भु-भाग
३	रत्कु	डक्तिबु, राबोरी, चिलिमदुङ्गा, बुवाचो ³	सुड्देल र फेदी गा वि सको विच भाग
४	हदी	"	"
५	रड्कासु	"	"
६	लुप्पो	नक्ती	फेदी गा वि स स्थित नक्तीखोला आसपास
७	राइचु	भुताप्सुपहरा	सप्तेश्वर मालदेल र पोक्लु तथा दारेगौडा र चिउरीखर्क गाउँको वीच भाग "
८	जिपु	"	"
९	रिप्लचु	सुजु भञ्ज्याइ, भुताप्सुपहरा क्षेत्र	दारेगौडा र चिउरीखर्क वीचको भाग
१०	हमरुचु	पतकुलु, (पतकुदुङ्गा) (बखम्लु)	सप्तेश्वर चिउरीखर्क र खिदु भदौरा वीचको भाग
११	छाचुङ्	"	"
१२	हलक्सु	लडखु / हलड्कु	सप्तेश्वर लडखु
१३	वालक्पा	"	"
१४	हजुर	"	"
१५	खारुबु	"	"
१६	हरसी	साइखा नेउखा/तुलुखम	यो भूमिमा आउनु अघि बसेका ठाउँ संभवत थरुवा बजुवा क्षेत्र

१७	दिम्मचु	"	"
१८	सरचु	"	"
१९	वालक्पु	"	"
२०	खबचु	साक्सिला, जरङ्खा, दुङ्कुलु	वाक्सिला गा वि स
२१	तुरचु	खुवालु	पुर्खाहरूको आदिमभूमि

श्रोत : क्षेत्रीय भ्रमण

दुमीका सबै पाछाका राईहरूमा घरबाट मृतात्मालाई बाटोदिने विधि समान छैनन । कारण पुर्खाको आगमन र बसाईको क्षेत्र, पानीधारा, हिडनेडुल्ने क्षेत्र र बाटो, आफ्नो खुवा, खोलानाला, पुन्याउनु पर्ने अन्तिम ठाउँ वा बलमदेल आदि फरक पर्ने भएकाले मृतात्मालाई एकैबाटोबाट हिडाउन वा बाटो लगाउन मिल्दैन । बाटो लाउने भनेको अर्थ मृतात्मालाई ततठाउँबाट ततठाउँहरूमा जाउ, बस, खाउ, नुहाउ, लुगाधोर र अन्त्यमा मृतपुर्खाहरू बस्ने ठाउँमा गएर बस कसैलाई दुःख नदेउ, अर्कासंग नहकारी माग्नु, नथुकीमाग्नु, हामीलाई आशिष दिनु, दुखमन नगरी आफ्नो बाटो जानु र चुल्हामा बोलाएको बखत आएर आफ्नो भाग ग्रहण गर्नु भन्ने सन्दर्भको कुरा हो जसलाई विधिकासाथ वाचन गरिन्छ, त्यसलाई मुधुम भनिन्छ । यस्ता बाटो लगाउने ठाउँहरू फरक भएपनि मुधुमका कुरा पुन्याउनु पर्ने प्राय मिल्दोजुल्दो भएकाले सबैको मुधुमलाई समेटेर यहाँ एक बृहत मुधुमको संकलन गरिएको छ । कसैको छोटो कसैको लामो बाटो भए पनि तदनुसार नै मुधुम वाचन गरेर विधि पुरा गर्न सकिने प्रकारले यो संकलन प्रस्तुत गरिएको छ ।

अब मृतात्मालाई घरबाट बाटो लगाउनको लागि सबभन्दा पहिले बस्नेघर, कमाउनेघर, पुर्ख्यौलीघरलाई बोलाउनु पर्दछ, त्यसपछि बाटो हिडाउन पर्छ, बाटो लगाउन अघि लुगाफाटा गरगहना लगाउन लाउने, अगेना, चुल्हा, सहायक चुल्हा, मूलदेलोको सांगर, सिकुवा, सिकुवाको डिल, सिकुवा निस्कने लिस्नु, बलेसी, आंगन, आफ्नो पानीधारामा पानी खान लगाउने, घर नजिकको खोला, खोल्सा तार्ने, खाइखेलीगर्ने खुवा पुन्याउने, गाउँ वारीपारीको मुलपानीथलोहरूमा पुन्याउने र त्यहाँ हातमुख धुन, खुट्टा धुन, नुहाउन, लुगा धुनु भनेर सिकाउने अराउने, वारीपारी के कस्ता ऐतिहासिक स्थलहरू, धारा, खुवाहरू छन त्यहा खेल्नु, बस्नु, सरसफाई गर्नु भनेर सिकाउने र अन्त्यमा मृतपुर्खाहरू बस्ने ठाउँ बलमपुर वा बलमदेलमा पुन्याएर ति मृतपुर्खाहरूको साथमा तिम्रै नाती नातिना आएको छ जिम्मा लिनु, हेप्चाएर राख्नु, छाडा नछोड्नु भनेर पक्का पक्की जिम्मा लगाउने कार्य गरिन्छ । यसै विधिलाई संस्कारगत ढङ्गले वाचन गरिने विविध मुधुम रहेका छन ।

ख. घरबाट लाश (सिकुमरी) लाई छिलम (संस्कारगत बाटो) लगाउँदाको मुधुम र हुई विधि :

छिलमको बाटो लाउँदै जाँदा ठाउँ ठाउँमा तीन पटक हुई गर्नु पर्छ । हुई भन्नाले मर्नेको बाटो बन्द गरेको मृतात्मालाई सारेको, ओसारेको, फालेको भन्ने अर्थ लाग्छ । यसरी हुईगर्दा पहिलो पटक घरको आंगन कटाएपछि, दोस्रो महत्त्वपूर्ण चलखेल गर्ने ठाउँमा र तेस्रो बलमदेलमा पुन्याएपछि गरिन्छ । यसरी बाटो लाउँदा धामीले तीर र धनु हातमा लिएर लाशलाई ताक्नु पर्दछ । हुईगर्दा हतियार नहुनेले धारेहात र हुनेले हतियारले सिकुमरी (लाश) पट्टी इङ्गित गर्दै क्रस चिन्हको ढाँचामा हात हतियार हल्लाई धामीसंगै तीनपटक हुई भन्नु पर्दछ । सबै पाछाको हुई गर्ने विधि र ठाउँ फरक पर्ने भएकाले तत पाछाको लेखमा सो कुरा उल्लेख हुनेछ । अहिले मर्नेलाई बाटो लाउने छिलम विधिलाई मात्र प्रस्तुत गरिनेछ ।

१, साकाकिम्यो मुलघर, २, लोलेकिम्यो कमाउनेघर,, ३, सुम्निमकिम्माम् सुम्निमबस्ने पुरानोघर,, ४, ललबुलाम् गहनागुरिया, ५, सुप्तुलुबु सुप्तुलुडो थुमुलुडो चुल्हा बसेको ६, लामालु, चुल्हाढुङ्गा, ७, थुसुलाम् चुलाढुङ्गा बसेको ८, लामालुए हिड्ने,, ९, होछेमुलाम् कोदो सुकाउने भार, १०, सुङ्खम्बुलाम् चोकलांगी (नून खुर्सान्नी राख्ने सानो चोयाको मोहोला, ११, दछेमालाम् सबभन्दा माथिको छेम (सानो भार), १२, मसिछेम् शिपशाम राख्ने भार, १७, मसिमदिछेम् मस्युमेमधुमेको भार, १४, मकु मभेरी मकुलम्का मभेरीदेखि १५, लम्चुकु बान्दा दैलो सांगर टेक्नु छुनु १६, खोप्लेवालाम् आग्लो घुसाने गाँठो भएको दैलो, १७ फलेकु बान्दा दैलो टेक्नु जाउ, १८, वाछेदाम्, पतेल सिकुवा, १९, वारेदाम् (सोतवा) बान्दा सिकुवा पिडी, टेक्नु २०, खुदुदुव सिकुवाको डिल, २२, पेम्सुवालाम् सिकुवामा पस्ने लिस्नु, २३, खुतुन्सु पानी तप्कना भर्ने ठाउँ, २३, पतेलपखिल्दो आंगन, २४, चारीदोलाम् आगनवाहिर,, २५, रेपुखो आउ

है उठ है बाटो काटनु है २६, रेजानियो आउ उठ है बाटो काटनु है २७, लामालुए हिड है, २८, सिकेसाल्तो लुगा समाल्नु, २९, सिकेबुल कपडा समाल्नु, ३०, बिछुमेल्तो बाछुमेल्तो ठूलो सानो हानु हतियार सम्हाल्नु ३१, हेप्नारिलो समाल्नु हेप्चाउनु, ३३, दुम्लुखुदुमेल्ता लिस्नु दिएको छ समाल्नु, ३४, आलालोपेलो लिस्नु लगाएर जानुआउनु गर्नु, ३५, लामालुए हिडनु, ३६, तुङ्कुचारीकुई चुचुपिपिहाम्सा सिसिमुतिनी पुर्खाले पिएको धाराको पानी पिउनु, चुचुपिपिले घिनाउंछन् ३७, तुबुछइमा निधार नुहाउनु, ३८, खिरीछइमा टाउको नुहाउनु, ३९, रिराम्छइतो जिउ नुहाउनु, ४०, वरम्छइतो ढाड नुहाउनु, ४१, चुबुछइतो ४१, हात धुनु, ४२, लबुछइतो खुडा धुनु, ४३, लामालुए बाटो लाग्नु, ४४, नुवाखेर्बु जान खोज्नु, ४५, सानुखेर्बु = होश खोज्नु, ४६, मेमारुके जे भनिया त्यसै गर्नु, ४७, मेदसुडौ माफ गर्नु नरिसाउनु। हुई यसपछि गर्ने पनि चलन देखिन्छ।

ग, आफ्ना पानीधारा, खोला, खोल्सा र साभा पानीधारा आदिमा पुन्याउंदा मुधुम वाचन गर्ने विधि:

सबैको आफ्नो पानीधारा हुन्छ। यस बाहेक दुमी राईहरूको आफ्नै ऐतिहासिक धार्मिक पानीधारा कुवा पनि रहेको छ। यसलाई दुमदेलकु भनिन्छ। धेरै पाछाहरूको साभा दुमदेलकु बाक्सिला जरङ्खामा पर्दछ। आफ्नो छुट्टै पानीधारा, साभा पानीधारा र बाटोमा पर्ने अन्य पानी धाराहरूमा मृतात्मालाई पुन्याउंदा र त्यो कस्को कुन पाछाको पानी धारा हो त्यसलाई मुदुमले बताउदै मृतकको सामे र कुन भाई वा बहिनी हो सो पनि बताउदै त्यहाँ मुधुमले नुहाउनु, लुगाधुनु, सुकाउनु लगाई त्यहाँबाट पनि अगाडि हिडाउनु पर्दछ। तर सबै पाछाहरूमा त्यस प्रकारको विधि छैन केबल मुरह पाछामा मात्र त्यस्तो रहेको छ। अन्य पाछाहरूमा खासगरी दुम्लुखुदु पानी (आफ्नो ऐतिहासिक पौराणिक धारा) मा मात्र नुहानउनु धुवाउनु लगाउने मुधुम गर्दछन्। जस्तै उदाहरणको रूपमा यदि बाक्सिलाको वरमेधारा कसैको सुबुकु तथा दुम्लुखुदु रहेछ भने त्यहाँ आईपुगेपछि गरिने मुदुम निम्नानुसार हुन्छ। :

१, बरमेकु सुबुकुए, बरमेको पानीधारा, २, धिक्मी दिखापा सुबुकुए धिक्मी दिखापा, दिखामाको धारा,, ३, बरस्पाडा हाम्नो, तोदुसेओ, ब्राकसुपा तिमि हाम्नो, जेठा, ४, तुबुछइमा, शिर नुहाउनु, ५, खिरीछइमा, टाउको नुहाउनु, ६, रिराम्छइतो, वरम्छइतो, शरिर नुहाउनु, जिउ ढाड नुहाउनु, ७, चुबुछइतो (तुबु सुर्चिनियो), सिर टाउको धुनु लबुछइतो (फल सुर्चिनियो), खुडा धुनु ८, आनी डाई बुसु, तिम्रो अनुहार धुनु, ९, डयीमेल्तो, अनुसार राम्रो बना, सुधार, १०, बुसुमेल्तो, सुरत सक्कल राम्रो बना, सुधार, ११, कोम सुर्तुम, मुख धुनु, १२, आनी गुउ सुर्तुम, तिम्रो लुगा धुनु, १३, गुर्खाबी गुउ सिकीदाम, पारीदाम हाहाका, ढुङ्गामा लुगा सुकाउनु १४, लामालुए त्यहाबाट बाटो लाग्नु, हिड्नु, १५, छिलाम हातो परम्परागत पुर्खाको बाटो खोल्नु, १६, धिलाम हातो, संस्कारगत बाटो खोल्नु, १७, फुकनारी, बन्धन खोलौं, १८, मिकी हातो, आँखा खोलौं, १९, मिलुहातो, दृष्टि खोलौं, २०, बेथुहामा, बाटो खोलौं २१, सिकीपारी मिकीपारी सुकिनिडो, शिपशाप राम्रो भएर अधि जस्तो छ त्यस्तै भएर जाउ। पानीधारा आउने जत्तिमा यस्तै मुधुम वाचन गर्नु पर्दछ।

घ. साकेला भूमेथान पुन्याउंदा गरिने मुधुम वाचन विधि

कुनै ऐतिहासिक साकेला, भूमेथान पुन्याउंदा त्यसैको नाम, ठाउँ, ठेगाना लिएर मुधुम वाचन गर्दै जानुपर्छ। जस्तै:

१, हालकुम हल्कुम, २, तोसुखाम्बी, साकेला भूमेथान ३, युङ्खुली, युङ्खुली, ४, तोसाका, ४, तोसुभूमे, ५, साखेलबुलम् साखेलथान, ६, चासुम चादुमखम्लो, बुलुखम् अन्नपानी दाता पैसावाल ७, कुबिखाम्बी, कुवी नाच्ने खेल्ने ठाउँ ८, कुपुखाम्बी, मृतात्मा घुम्ने ठाउँ, ९, तायाखाम्बी, तायापुर्खाहरू भेलाहुने ठाउँ, १०, थुलुमुलुखम्, थुलुपुलुखम् ढोल आदि सबै बजाउने ठाउँ १, खादिम्खम्, धरती आफ्नो, १२, हरखम्भ्याम्टा बजाउने ठाउँ,, चुसबसखम्, ढोलेहरू ढोलबजाउनु नाच्नेठाउँ १३, छुवाम्खम्, सुगुर पछाउनेपित्रीलाई चढाउने ठाउँ १४, पुवाम्खम्, कुखुरा पछाउने १५, वात्तोछारीखम्, दाजुभाइहरू भेटहुने ठाउँ, १६, छानिलो मानिलो, मानिएको पूजिएको १७, मस्युमदीखम्, मस्युमे मधुमे नाच्ने ठाउँ १८, रुमीपामीखम्, नरनाता भेट्ने ठाउँ, १९, मओमुनु, हसहलखम्, नाचगान गर्ने हाँसखेल गर्ने ठाउँ, २०, चिरिचो पातेचो, नयाँ अन्नपानी, २१, तबोलो खबोलो त्यहीबसेर खाउ, २२, चासुम्खम्, अन्नपानी सह दिने ठाउँ, २३, बुलुखम्, पैसा, सम्पत्तिको सह दिने ठाउँ, २४, लामालुए, हिड, बाटो लाग, २५, छिलाम्दोबी, बाटो खोल्नु, २६, धिलाम्दोबी, मेसोखोल्नु २७, फुकनारी, बन्धन खोल्नु, २८, मिकुहातो, दृष्टि उघार्नु, २९, मिलुहातो, आँखा उघार्नु, ३०, बेथुहामा बाटो खोलौं। यसपछि सामे पक्रेर जाने।

ड. ऐतिहासिक डाडा, बिसाउने ठाउँ, आदिलाई मुधुमले वाचन गर्ने विधि :

त्यो कुन चाहिँ ठाउँ हो कुन पाछासंग सम्बन्धित स्थल हो त्यसको ऐतिहासिक नाम के हो त्यो ठाउँमा उसबेला के गरिन्थ्यो जस्ता कुराहरूको विवरण दिदै मुधुम वाचन गरिन्छ । जस्तै : उदाहरणको रूपमा हालको थर्पुडाँडा स्कूलको डाँडालाई मुधुमले बखानी मृतात्मा सार्नु परेमा निम्नानुसार गरिन्छ :

१, चन्तलु धिरिती दारेगौँड, थर्पुडाँडा २, बरस्यापो बरस्याको, ३, बेलेरु बेलेरु बाजे ४, चन्तलुए चन्तलु शिकारखेल्ले ठाउँ ५, नायमछो लिबेम घाम आउने डाडा ६, बिछुचो, बाछुचो सानो ठूलो हाइहतियार खेलाउने ७, एलअब्दुलु धनु गुलेली ८, सलपालु, सुम्निम्लु उहिलेको दुङ्गा, सुम्निमदुङ्गा ९, दिबुखायो शिकार खेल्लेठाउँ १०, छिलम, धिलम पुर्खाले थामिआएको जग्गा, माटो ११ खिमचुनिडो सभा कचहरी गर्नेठाउँ १२, मिकुहार्तो आँखा उघार्नु, १३, मिलुहार्तो दृष्टि खोल्नु, १४, लामालुए बाटो लाग, १५, छिलाम्दोबी बाटो खोल्नु, १६, धिलाम्दोबी मेसोखोल्नु, १७, फुकनारी बन्धन् खोल्नु १८, बेथुहार्मा बाटो खोलौँ १९ हुई हुई, हुई सारियो

च. बलमदेलमा आइपुगेपछि गरिने मुधुम :

मृतकको सामे र पाछालाई समातेर बलमदेलमा रहेका पुर्खाहरूलाई निम्न मुधुमद्वारा जिम्मा लगाई पक्का पक्की गर्नु पर्दछ । जस्तै बरस्याको मरण भएमा गरिने मुधुम विधि :

१, बरस्यापो बलमकिम, ब्रास्मीको बलमघर २, बलमफूपा बलममुमा, बलमबाजे बलमबज्यू ३, ब्रास्मीचुपीहाम् ब्रास्मीपुर्खाहरू ४, सत्मनाम्चु, सत्मनाम गरेको ५, चुचुबु मामामु बाजे बज्यू ६, तेते, तेतेम्, बडाबाबु बढीआमा, ७, फूपाबु, बाजे, ८, बलमपुरमा बलमदेल, ९, सुम्निमदेल सुम्निम पुर्खाको गाउँ, १०, बरस्यामे, बरस्यामे ब्रास्मी पुरुष ब्रास्मी महिला, ११, आन्नी मरिचुवा होनिम तिम्रो नाति नातिनी आएको छ, १२, चिलीखेरेरे मामोनी रिसराग नगनु, १३, हेप्नुगेप्नु, हेप्चाएर राख्नु, १४, मुनुम्यै बस्नु है, १५, साईहेप्नारिलो साइ हेप्चाउनु, १६, आन्नी चुकुखुर, तिम्रो हातमा, १७, लबुखुरी, तिम्रो पाउमा जिम्मा लगायौँ, १८, लबुलोए हात समाउ, १९, हेबुलोए अँगालोमा बाँध, २०, हेप्नालोए, हेप्चाएर राख, २१, होता आस्ता आउँछ, २२, हँचु मरिचु छोरा नातीनातिना, २३, आनोमे बुहारी (यदि बुहारी मरेको भएमा) २४, सागोचु मालोचु छोराछोरी नातीपनाती, २५, जन्तुक मुइसी म्यै भोगचलन भैआएको, २६, इड्कीपु सम्लुबी खपगोता हाम्रो पित्र कता छ, फूपाकिम खपगोता बाजेको घर कता छ, ताम्बीड मुइसिकिम त्यतै नै बस्नु, २७, महेड त्यसरी नै, २८, हेकतुक माखुचा यताउता नजानु, २९, सुमर माछुक, सारीम माछुक रोग नलागोस, व्याधी नलागोस, ३०, सप्तुलुबी होनाछुक्ता चुल्हामा आउनुपर्छ, ३१, सम्लुबी होनाछुक्ता पितृमा आउनु पर्छ, ३२, बालाछुम्बी होनाछुक्ता मरेर बस्नुपर्ने ठाउँमा बस्नुपर्छ, ३३, मोनीम्यै बस्नु है, ३४, आन्नी चुमाचु मोनी तिम्री बाजेहरूको पंतीमा बस, ३५, आन्नी आम्नाबिका ताम्बी सुम्निमदेलबी मोनी तिम्री आजदेखी, यहाँ सुम्निमदेलमा बस्नु, ३६, चुचुबु, पिपिबु, पापाबु, मामाबु, सागोबी, होनिम बाजे, बज्यू, बाबु, आमाको कोखबाट जन्मेको सन्तान यतै आउनु, ३७, तबुमबु मामुइसी, यताउता नहुनु, ३८, हितीखोती मामुइसी, तलमाथि नहुनु, ३९, चुचुबु, पिपिमु, पापाबु, मामाबुआ, हेप्नुगेप्नु म्यै, बाजे बज्यू, बाबु, आमाले हेप्चाउनु, ४०, आछुकिनीम्यै साथमै बस्नु है, ४१, आनी चुकुखुर तिम्रो हातमा ४२, लबुखुरी तिम्रो हातमा जिम्मा ४३, लबुलोए, हेबुलोए हेप्चाउ अँगाल ४४, हेप्नालोए अँगाल्नु, ४५, उम्छुडोउ पक्का है ४६ छुछु छुडम्यै, पक्का पक्की है ।

लासलाई हिडाउन अधि बाँच्नेहरूको शिर उठाउने :

तबिने इड्किपो साईफुकौ यहाँ हाम्रो सातो वा शिर उठ्यो, सामे पक्रेर सबैको सातो उठ्यो भनी तीनपटक हतियार ठाडो पारी सातो उठाई लाश लैजाने पनि चलन रहेको पाइन्छ । तर सबै दुमी किरात राईहरूमा यस्तो प्रचलन छैन ।

ज. पाछागत रूपमा घरदेखि बलमदेलसम्म छिलम (बाटो) खेदने विधि :

छिलमको बाटो खेददा पनि माथि भनिएभै नक्षोले धनु र तीर हातमा राखी लाशतिर ताकेर मुधुम वाचन गर्नु पर्दछ । घरका सदस्यहरू र अन्य दाज्यूभाईहरूले हतियार भए हतियार सो नभए दाहिने हात धारे पारेर लाशतिरै ताकेर हात हल्लाउनु पर्दछ । हुईहुई गर्दा हतियार तथा हातलाई कतै काठतिर ठकठक पारी आवाजकासाथ हुईहुई भन्नु पर्दछ । यसको अर्थ मृतात्मालाई आफ्नो बाटोजाउ भनेको हो । तसर्थ दुमीराईहरू जीवीत मानिसलाई कहिल्यै पनि धारेहात पार्नु हुन्न अशुभ हुन्छ

भन्ने विश्वास गर्दछन ।

सम्पूर्ण दुमीराईहरूको छिलमको बाटो फरक फरक रहेको छ । यहाँसम्मकी एउटै पाछामा पनि वल्लखोला र पारीखोला, डाडापारी र डाडावारी वसेकाहरूको बलमदेल एउटै भए पनि सुबुकु र भूमेथानहरू अनी हिडाउने बाटो फरक पर्दछ । यहाँ अहिलेलाई सत्तम पाछाको मृतकलाई छिलम दिने विधि र मुधुमको चर्चा गरिनेछ ।

क, सत्तम पाछाको घरदेखि बलमदेलसम्मको छिलमको बाटो :

सत्तम पाछाहरूको वसोवास सप्तेश्वर, कुभिण्डे, माक्पा, पूर्वमा रबी, आदि क्षेत्रहरूमा रहेका छन् । ति राईहरूको मृत्यु संस्कारमा सिकुमरीलाई घरदेखि बलमदेलसम्म पुग्न र फर्काउने विधिहरूको मुधुम यसमा रहेको छ । तसर्थ पहिले माथि लेखिएको भाग ख को मुधुम सुरु गर्नु सो समाप्त भएपछि बाछेकु सुबुकु दुम्लुखुदु जस्तो पानीधारा भएको ठाउँहरूमा आएपछि माथि भाग ग, भूमेथान आईपुरदा भाग घ, महत्वपूर्ण ऐतिहासिक स्थल विसाउने ठाउँमा आइपुरदा भाग ड र बलमदेलमा आईपुरगेपछि भाग च अनुसारको मुधुम वाचन गर्नु पर्दछ ।

अतः सत्तमले घरबाट हिँडेछ सिकुवा आँगन पधेरो हुँदै निम्न सुबुकुहरू पछ्याउदै जानु पर्दछ ।

१, बाछेकु सुबुकु चिउरीखर्क स्थित ब्रास्मी, धिक्मी र छास्मीहरूको पानीखोल्सा, २ बुताकु सुबुकु बुताप्सुको पानी ३, अल्दकु सुबुकु दारेगौँडाको धारा ४, इङ्खुली बाखुली, तोसाका दारेगौँडा इङ्खुली भूमेथान ५, वादिम्बो चारिकुडो विष्टको घरछेउका पानी पधेरो ६, चन्तलु धिरिती थर्पुडाडा ७, हम्बु चारिकुडो थानागाउँ गहिराको पानी ८, पोक्लुकु सुबुकुडो पोक्लुगाउँको पानीधारा ९, पोक्लुकु साखेल युङ्खुली तोसाका पोक्लुपानीको पानीधारा भूमे युङ्खुली साकेल १०, खिरिकु चारिकुडो खिर्दुको पानी, ११, दामाकु चारिकुडो दामथलाको अलैचेधारा १२, खुलुङ्कु चारिकुडो लुक्कुपानी, १३, पखेकु सुबुकु, दशकते पानी १४, दुमुकु दुम्देल सुबुकु, दुमीको दुम्देल पानी सिम्पानी १५, बोब्लेवा चारिकुडो, बोब्ले गौराको पानी १६, चेचेले खेरेखा साप्सुधापर्डाडा, १७, नाम्जी सुबुकु सिप्तेली गाउँको पानी, १८, बरमेकु सुबुकुडो बरमेधाराको पानी १९, जरङ्खा सुबुकु सुप्तलु जरङ्खा धारा चुल्हा २०, मुक्ताकु सुबुकुडो तोसुखाम मुक्तालु धारा, भूमेथान २१, रिम्सिकु सुबुकु रम्चुमे पानी २२, हानेकु, पिपिरिङ्कु सुबुकुडो हानेडाडाको पधेरो, २३, छेछेकु सुबुकुडो छेराडाँडा पानी । सत्तमहरूले यसै छेराडाँडालाई दुम्लुखुदुकु मानेकोले यहाँ ३१ पछि माथि नम्बर ग मा उल्लेख भएको मुधुम वाचन गर्नु पर्दछ । त्यसपछि पुनः २४, रकछबु सुबुकु सप्तेश्वर थापागाउँ पानी, २५, नाम्लुकु सुबुकु सप्तेश्वर नाम्लुको पानी, २६, खिम्चनुडो खोक्पादेल पानी २७, पिपिरिचो साप्तेल पिपिरिचो साप्तेल डाँडा २८, लिक्पादेल सत्तमहरूको बलमदेल । बलमदेलमा आएपछि माथिको भाग च को १ देखि ४६ सम्मको मुधुम वाचन गर्नु पर्दछ ।

ख. घरबाट सिकुमरी (लास) लैजाने विधि :

नक्षोले मुधुमबाट छिलमको बाटो पुरागरेपछि एकजनाले आगाको पुल्लो, अर्को एकजनाले कुचुवा भात र अर्कोले कठुवामा कु लिई घर भित्रबाट निस्कनु पर्छ । त्यसपछि अरुले लाशको खुट्टा दैलोतिर पारेर घरभित्रबाट लाश बाहिर निकाल्नु पर्दछ । लाश निकाल्दा शुक्र छल्लु पर्ने भएकाले यदि मुलदैलोतिर शुक्र परेमा जस्केलीबाट लाश निकाल्नु पर्दछ । पहिले पहिले जस्केली नभएमा भित्ता फोरेर भएपनि लाश निकाल्ने चलन थियो । तर आजकल दैलोको छेउमा मान्द्रो, नाङ्लो वा गुन्द्रीले छलेर भएपनि मुलदैलोबाट नै लाश निकाल्ने चलन रहेको छ । लाश बोक्ता घरको सदस्य भरसक पुरुषले लाशको मान्द्रो बेरेर एकापट्टीको हातले हेप्चाएर लैजाने र त्यसलाई अरु सहयोगीहरूले मद्दत दिई सुलुमसम्म पुऱ्याउँछन ।

लाशको अधि अधि आगो कु र कुचुवा भात हिडाउनु पर्दछ । कुचुवा भात बोक्नेले हतियारको टुप्पाले ठाउँमा छर्दै लैजानु पर्दछ । लाशलाई बाँसमा बोक्ने चलन छैन । त्यसैले सबैले हातहातै थाम्दै नविसाईकन सुलुम (चिहान) मा पुऱ्याउनु पर्दछ ।

चिहानमा लाश राख्न अधि यादेजस्तो गरी सिरु पोलेर राख्नु पर्छ । यसले चिहानलाई शुद्ध सफा र बिछ्यौनाको काम गर्दछ भन्ने हो । चिहानमा लाशलाई हातहातै देब्रेतिरबाट तीनपटक घुमाई टाउको खोलातिर पारी मान्द्रोसंगै सुलुममा राख्नु पर्दछ ।

ग, चिहानमा लाश दबाउने विधि :

लाश चिहानमा राख्न अधि एउटा ढक्केसिक्का चिहानमा लगाईदिई जमिन किन्नु पर्छ । लाशको लुगाका तुना, टाँक, कन्धनी, सुता, टाई, जुता, पेटी, पटुका र धातुका घडी चुरा गहना सबै खोलीदिनु पर्दछ । रोचु पनि खोलीदिनु पर्दछ । यस्ता कुराहरू नखोले मृतात्माको बाटो खुला हुँदैन । आठ आठ खुट्टिकला भएको दुइटा लिस्नु सुल्टो र उल्टो बनाई उल्टो लिस्नु मर्नेको देब्रे हातमा र अर्को सुल्टो चाहीं चिहानको एकाकुनामा ठड्याउनु पर्दछ । उल्टो लिस्नुबाट मर्नेको सातो भित्र जाने र

सुल्टोबाट जीवीतहरूको सातो बाहिर आउने विश्वास गरिन्छ । ऊनी र ऊन वर्गको कपडा (समगु) बाहेक सबै कपडा (खासीगु) चिहानमा राख्न र ओडाईदिन सकिन्छ । लाश तथा लाशसहितको बक्स चिहानभित्र राखेपछि घपनीदुङ्गाले छोप्नु पर्छ । यस्तो घपनीदुङ्गा अघि जसले बनाएको वा ल्याएको हो उसैले छोप्नु पर्छ । घपनीदुङ्गा राख्दा पनि आफ्नो दिशा फर्की फर्की राख्नुपर्छ । घपनीदुङ्गामाथि पुनः सिरु राखिन्छ ।

मट्टिदिने विधि :

सबभन्दा पहिले घरका सन्तानहरूले मट्टिदिदा देब्रेहातले तीनपटक चिहानमा फाल्ने र तीन नै पटक देब्रे हातले माटो फर्काउनु पर्दछ । त्यसपछि सोहीअनुसार बाँकी सबै मलामीले मट्टिदिनुपर्छ । अन्तरजातिहरूलाई अन्त्यमा मात्र दिइनु लगाइन्छ । यस तलालाई लाईतेन भनिन्छ । लाईतेन माथि माटो र दुङ्गा भदैं छेउछेउमा दुङ्गा चिट्दै जानुपर्छ र जमिनको सतहभन्दा करिब एकफिट माथि उकासी दुङ्गा छापी माथिबाट पुरा माटोले पुर्नुपर्छ । यसलाई सुलुमको बाहिरी परत खादितेन भनिन्छ । अर्क चिहानमा ठड्याईएको सुल्टो लिस्नु लाश दवाईसकेपछि धामी र ताया दुबैले समाती संगसगै बाहिर तानेर निकाल्नु पर्छ । तानेको ठाउँबाट सिकुमरी बाटो लाउनेले मुधुम वाचन गरेर दाहिने खुट्टाले बुच्याउनु पर्दछ ।

चिहानको माटो सम्पाई मर्नेको नाममा एउटा दुङ्गा "थुक्सुलु" राख्नुपर्छ । मर्नेको लौरा भए टाउकोतिर गाडीदिने र जुत्ता भए खुट्टातिर राखिदिनुपर्छ । कु को कठुवा पनि सिरानीतिर राखिन्छ । कुचुभात हण्डीसगै चिहानको बीचतिर घोप्ट्याईदिनुपर्छ । कात्रो सिएको रोजुसियो भकारे बनाएर चिहानको बीचमा गाडीदिनुपर्छ । फूलमाला अबीर भए चिहानमाथि राखिन्छ । चिहानलाई कसैले सानो गोठ पनि बनाइदिन्छन ।

ट. चिहानबाट सातो भिक्ने मुधुम र सबैको सातो फर्काउने विधि :

चिहानबाट सातो भिक्नको लागि सिस्नु र अघि लालापेर लगाउन मारिएको कुखुराको खुट्टा काटेर सिस्नुकै डोरीले एकैठाउँमा बाँध्नु पर्छ र त्यसैले लिस्नु निकालेको दुलोमा खोसँर घर, दाज्यूभाइ, नरनाता, इष्टमित्र उपस्थित सम्पूर्ण मलामीहरूको सामे पहिलाएर मुधुम वाचन गर्दै सातो बाहिर निकाल्नु पर्छ । धामीले सातो भिक्तै जान्छ अर्को एक तायाले टोपीमा थाप्ते कुममाथिबाट दाइने र देब्रेबाट क्रमश फाल्नु पर्दछ । सातो भिक्ता पहिले घरको त्यसपछि क्रमश दाज्यूभाइ, नरनाता, इष्टमित्र आदि सबैको निकाल्नुपर्छ ।

उदाहरणको रुपमा यदि सत्तम पाछामा मरणपरी रंकासु, सत्तम, लुप्पो र अन्य जातमा लिम्बु, शेर्पा, तामाङ्, मगर, घर्ती, गुरुङ्, क्षत्री, बाहुन, कामी, दमाई आदि मलामी आएको रहेछन भने निम्नानुसार सातो भिक्नु पर्छ । जस्तै :

ब्राक्सुपा ब्राक्सुमामे, सत्तम लावापुमा होनी, लन्दौ लन्दौ, लन्दौ, ब्राक्सुपा ब्राक्सुमा सामे सत्तम पाछाको सातो बाहिर बाहिर निस्क आउ आउ आउ सत्तमकिमपो हँचु सत्तमघरको मानिसको लावापुमा सातो होनी, लन्दौ, लन्दौ लन्दौ, वात्तोछारीहाम्पो लावापुमा होनी, लन्दौ, लन्दौ लन्दौ , छछपा छास्मी लावापुमा होनी, लन्दौ, लन्दौ लन्दौ डिक्पा दिखामा लावापुमा होनी लन्दौ लन्दौ, लन्दौ, भन्दै सिस्नु र कुखुराको खुट्टाले दुलो खोसनु पर्दछ । यस्तै अन्य जातको हकमा क्रमशः पो स्वाम लम्सा लावापुमा होनी, लन्दौ लन्दौ, लन्दौ, भन्दै अन्त्यमा जातको पछाडि साम्बा, तिमाले, खल, मिरिखौ, लुइसु, तुइसा, दुइसा, दम, साऊ, होपुसु, खेम्सुपछि होनी र लन्दौ शब्द जोड्नु पर्दछ । सातो भिक्कीसकेपछि सिस्नु र खुट्टा कतै फालीदिइन्छ ।

यो सिस्नु प्रयोग गर्नको अर्थ सिस्नु किरात राईको आदिम प्राणधान्ने खाद्यपदार्थ हो भन्ने जनाउन र खुट्टाचाहिं जमिन भित्रको वस्तु खोसँर निकाल्ने साधनमा कुखुराको खुट्टा नै प्रमुख भएको हुनाले सातो निकाल्न पनि यसको प्रयोग गर्न सकिन्छ भन्ने हो । सिस्नुको उपरोक्त अर्थको कारणले मानिस मरेको दिन दुमी राईले सिस्नु खान हुदैन । चिहानको सम्पूर्ण कार्य समाप्त भएपछि फर्कन अघि धामीले मलामीको सातो उठाउनु पर्छ ।

ठ. चिहानबाट सातो उठाउने मुधुम र विधि यसप्रकार रहेको छ :

यसमा पनि घरदेखि उपस्थित सम्पूर्ण मलामीहरूको सामे पक्रदै सातो उठाउनु पर्दछ । यसो नगर्दा जीवीत मानिसको सातो त्यही रही दुःदायी घटनाहरू हुन सक्छन भन्ने हो । सातो उठाउने विधि अन्तर्गत जस्तै रंकासुको घरमा मरण परेको रहेछ र त्यहाँ विविध पाछाका मानिसहरू आएका रहेछन र अजातको पनि आएका रहेछन भने सोही अनुसार सबैको सातो उठाउनु पर्दछ । जस्तै :

१, ए रेणानिके छछपा छेकामापो- लावालासो रिराम रिराम, रिरामदोबी, रिरामदय, वरमदय, रेणानिके, २, दिखापा, दिखामामे, दिछपा दिछमामे- लावालासो रिराम रिराम रिरामदोबी रिरामदय वरमदय रेणानिके, ३, छछपा छेकपामे (माथिकै तरिकाले सबै पाछाको सामेलाई वाचन गर्दै अन्त्यमा लावालासो रिराम रिराम, रिरामदोबी, रिरामदय रेणानिक भन्ने वाक्य जोड्ने) । जस्तै- ४, बुद्धमा बुद्धमामे ५, बरस्या बसमामे, ६, ब्राकसुपा ब्राक्सुमामे ७, नाछिरिङ् नाछरियुमामे ८, याङ्खापा याङ्खामामे ९, तोलोपा तोलामामे १०, बसुरु युयुमामे ११, खबेना दोबेना १२, सशुपा दमुदामे छछपा छेकुमामे १३, भेक्सुपा भेक्सुमामे १४, थुलुपा थुलुमामे १५, सबेर्पा सबेर्पामे १६ लबेर्पा लबेर्पामे १७, सिरिङ्पा सिरिङ्मामे १८, सपाया मुमायामे १९, छेकामा मेर्सुमामे ललुखा बुलुखामे मारुबु आन्नी सागोचु मालोचु, मरिचुए, वात्तोछारी रुमीपामी, छानीमानी लावालासोदोबी, रिराम रिराम रिरामदोबी, रेणानिके, लालाकेर्लोने, लवो छेडामा बियो, छेछेमाडै थुयुमा मालोचुने बियो ।

चिहानलाई स्याउलाले बढारी चिल्लो पार्नु पर्छ । यस्तो ठाउँमा यदि भोलीपल्ट आई हेर्दा कुनै चिजको पाइला देखेमा कस्को हो त्यसैको जुनी मृतात्माले लियो भन्ने विश्वास गरिन्छ ।

ड, केश मुण्डन गर्ने :

लाश दवाईसकेपछि मलामीसहित उताउतै नजिकको धारामा गई मृतकका छोरा भएमा केश मुण्डन गर्नुपर्छ, बुहारी भएमा केश नुहाउनुपर्छ । माइती नभएको हकमा सम्पत्ति प्राप्त गर्ने छोरीले केश नुहाई दुःख बोक्नुपर्छ । केश काट्दा भानिज पर्नेले पहिले हात लाउने नभएमा अरुबाटै कटाउन सकिन्छ । केश काट्दा दारीजुङ्गा, अलिकति परेला र खुट्टाको बुढीऔलाको रौं पनि खौरनु पर्दछ । त्यसपछि मलामीसहित दुःखमा बस्नेहरू घर आउनु पर्छ । घरको केही नजिकै बाटोमा आगाको पुल्ठा राख्नुपर्छ जसलाई सबै मलामीले दुबै खुट्टाले छोई नागेर घर्तिर आउनुपर्छ । मलामीहरूले कम्सेकम मृतकको घर टेक्नुपर्दछ । यत्तिखेर घरको एकजना महिलाले मलामीहरूलाई चोखो तितेपानी पानीले छर्कनु पर्दछ । यसपछि सामान्य खाईपिई गरी मलामी फिर्ता हुन्छन् ।

ड. सेरमा लगाउने विधि र मुधुम :-

मृतकलाई दवाईसकेपछि जसरी क्रमशः बाटो लगाउँदै बलमदेलसम्म पुऱ्याईएको थियो त्यसरी नै सरकक त्यहीबाटो नबिराईकन फर्काई ठाउँठाउँमा संस्कारगत खानपान खुवाई शुद्धाई नभएसम्म दहछेम (सानो भारभन्दा माथिल्लो भार) मा बस्न दिने विधिलाई सेरमा लाउने भनिन्छ । यो कार्य यथासक्दो मरेकै दिन भरिसक्के घामडुब्ने बेलामा नभए बेलुकी पनि गरिन्छ सो पनि नभए भोली पर्सिसम्म कुनै पनि बेलामा गर्न सकिन्छ । सेरमा लगाउँदा यसको लागि निम्न सामग्रीहरू जुटाई सेरकुना वा नुवागी गर्नेठाउँमा हालच्याउनु (राख्नु) पर्दछ :

१, गलजा : एक माना चामलको भात (गलजा) पन्युले नचलाई पकाउनु पर्दछ । यसलाई सानो दुइटा डालोमा केराको पात ओछ्याई राख्नु पर्दछ । उक्त डालोलाई दाहिने र देब्रे पारेर राख्नुपर्छ ।

२, रेक्सु : सुगुर वा माछाको आठ चोक्टा पोलेको र आठचोक्टा नून नहाली भुटेको मासु उल्टो पन्युले भिकी एकपातको मात्र सिलाएको आठ आठवटा दुनामा राख्नु पर्दछ । यसलाई चार चारवटा दुना एउटा डालोमा र चारचारवटा दुना अर्को एउटा डालोमा राख्नुपर्छ । सबैलाई केराको पातले छोपिन्छ ।

३, नाङ्गो : गलजा र रेक्सु राख्न नाङ्गो चाहिन्छ । सबै सामग्रीहरूलाई उल्टो नाङ्गोमा हालच्याउनु (राख्नु) पर्दछ ।

४, तोप्सु / तोम्बा (जाँड राखिएको बाँसको ढुङ्गो) : घरको जाँड दुइटा तोप्सुमा दायाँ बायाँ राखी अन्य दाज्यूभाईहरूको समेत तोप्सु / तोम्बा राख्नु पर्दछ ।

५, खरवा (कठुवा) : एउटा कठुवामा रक्सी राख्नु पर्छ । यदि तोप्सु उपलब्ध नभएमा त्यसको ठाउँमा खरवा (कठुवा) मा पनि जाँड राखी बिको नलगाई राख्न सकिन्छ ।

६, इसिलिम (एक प्रकारको कटुसको रुख) : इसिलिमको तीनमुठ्ठा सेउली चाहिन्छ जसमध्ये दुई मुठ्ठ भित्तामा ठड्याउने र अर्को एक मुठ्ठा धामीले मुधुम वाचन गर्दा दाहिने हातमा खेलाउनका लागि प्रयोग हुन्छ ।

७, हतियार : धामीले देब्रेहातमा हतियारलाई मुधुम वाचन गर्नु पर्दछ ।

८, यास्लो / रिबदी (केराको पात) : सबै तोप्सु र कठुवाहरूलाई केराको पातले छोप्नुपर्छ । घामछँदै वा दिउँसा गरेको भएमा दैलो थुन्नु पर्छ ।

९, अम्लो (दुधदही) : दुधदही पनि एकपाते दुनामा राखिन्छ ।

१०, मोदाम खिदाम : डुसु (माछ्रा), लसु -पाहा), सालुफु (कालिज), वालेमसु (प्युरा), रुन्दुसु (मुनाल), कुचुफुसु (डांफे), भिरीसु (मिर्ग), नाकचुम्सु (घोरल), रोम्बसु (बदेल) आदि जेसुकैको भए पनि अलिकति शुद्ध मासुको टुक्रा चाहिन्छ । यसलाई मोदाम खिदाम भनिन्छ ।

ण, मृतात्मालाई घरसम्म फर्काउने विधि र मुधुम :

घरका सदस्यहरू लगायत आमन्त्रित दाज्युभाईहरू चुल्हाको वरीपरी बस्नुपर्छ । धामीले देब्रे हातमा हानु हतियार र दाहिने हातमा इसिलिमको सेउली लिएर मुधुम वाचन गर्नु पर्दछ । मुधुम विधि उही नै भए पनि केही मुधुमहरूमा फरक पर्न जान्छ । यसकोसाथै जहाँ अघि तीन ठाउँमा हुई गरिएको थियो त्यहाँ त्यहाँ तीन पटक बिसाई हरेक पटक मृतात्माले जाँड खायो खाएन हेर्नु पर्दछ । जाँड रक्सी खाँदै नखानु र धेरै खानु दुवै नराम्रो मानिन्छ ।

सेरमा लगाउँदा भूमिकाको रूपमा भनिने मुधुम विधि :

पहिले भूमिकाको रूपमा मृतकको सामे पक्केर जाने अनी कृन बलमदेलमा पुऱ्याइएको हो त्यसलाई तलको ण १ अनुसार मुधुम वाचन गर्दै घरको दहछेम्ममा ल्याई राख्नुपर्छ । जस्तै

ण, १. ब्राक्सुपा ब्राक्सुमा आनुबी रिरामबी सारीबुक्तो तिमीलाई जिउमा ब्यथा उठ्यो, सुमरीबुक्तो कष्ट उब्ज्यो, सारीमा चिफुम, सुमरीमा चिफुम ब्यथाले खायो, ब्यथा उब्ज्यो, चुसुलाम, पिसुलाम, आछुकिनी = चुचुपिपिकोबाटो गयो, भन्दै बलमदेललाई बखान्ने हेप्नारिलो = हेप्चाएको,

ण २. त्यसपछि हरेक सुबुकुहरूमा पहिले बाटो लगाउँदा जसरी मुधुम वाचन गरी नुहाई दुहाई गर्न लगाइएको थियो त्यसरी नै यसमा पनि दोहोऱ्याइन्छ, र केही मुख्य सुबुकु र बिसाउने ठाउँहरूमा भोकायौ होला, तिर्खायौ होला तिमीलाई तोम्बा राखिदिएको छ, रक्सी, मासु भात राखी दिएको छ आउ खाउ फर्क है भन्दै क्रमशः निम्न मुधुम वाचनबाट घरसम्म ल्याउनु पर्दछ ।

ण २. ब्राक्सुपा ब्राक्सुमा सत्मको सामे, सायामबुआलय, खेरेखेरेलय भोकलाग्यो तिर्खालाग्यो, बलमदेलल सुम्निमखम, धिरीतुलमलम्का सुम्निमभूमि, धिरीतीवाट, दारुआइमा, दाआन्चिनीओ फर्क है आनुबी आम्ना तिमीलाई आज, किमपो साब्सावला बिक्तुमगोता घरमा खानेकुरा बनाई तुल्याई खानुको लागि दिएको छ, वात्तोछरीम साप्सवाला बिक्तुमगोता दाज्युभाईवाट आएको खानेकुरा सम्पत्ति दिएको छ, तबसु, फिपासु, तोप्सु, फिपा, खामादी, दिमादी, रिबदी, संस्कारगत पिउने चिजहरू रीतहरू, सिप्कु, (तोम्बा) छुबमसु, सुगुरको मासु, रेक्सु मनेको नाममा बनाएको आठचोकटा मासु, गोओसु मुटुकलेजो, धिरीतीसु धरतीमा हुने जनवारको मासु, खुर्पुसु भुटेको मासु, उत्पुसु पोलेको मासु, लुम्पुसु पकाएको मासु, डुसु, माछ्राको मासु, (सबै मासु नभएपनि मुधुमले बताउने जस्तै : चम्बसु, ललसु, चोक्सोमसु, हादिमसु, बरसु, पेर्मासु) खादिमजा घरतीवाट उब्जेको खान्की, पातिजा पाथिडालोमा राखेको भात, गलजा संस्कारगत भात, खाप्वीखावा खानेपिउने चिज, खरवा बिक्तुम रक्सीको कठुवा दिएको, आनुबी ताम्बी तुखुम तिमीलाई यहाँ राखेको, जुनुतुङ्गु खानु पिउनु, लोकानिओ, लोडानियो खाउ है, लिनु है, दारुआइमा दाआन्चिनीओ फर्कनु है ।

ण.३ अन्तिमा भन्ने मुधुम

घरमा ल्याईसकेपछि ण २ को मुधुम वाचन गरी समाप्त भएपछि निम्न मुधुम वाचन गर्ने : :

आनी नु तबुमबु मामुइसी, माखुचा तिमी यताउता नबस्नु, नजानु, हितीखोती मामुइसी, माखुचा तलमाथि नबस्नु, नजानु, ताम्बी सुप्तुलु सेरलु, लामालु, थुमालु, बखालु, सेरतुम्बी होना, छुकिनीम्यै यहाँ चुल्हा, घरचुल्हा, नरनाता चुल्हा, दाज्युभाइ, चुल्हाको घेरा, चुल्हा भित्रै आउनु बस्नु है भनिन्छ । अन्त्यमा धामीले चिण्डोको जाँडले भित्तामा क्रस चिन्ह पारेर हान्छ । त्यसलाई हलु हान्नु भनिन्छ । यो हलुमा आएको एक प्रकारको चिन्ह (सिक्लु) को आधारमा उक्त मृतकले कस्तो स्वरूप प्राप्त गर्नु भन्ने कुरा थाहा लाग्छ । उहिले सेरमा लगाउँदा हलु, वा सिक्लु हेर्न लाशको प्रतीको रूपमा केराको खम्बा काटेर सुताई सेतो कपडाले छोपी त्यस खम्बामा मृतात्माले टोके नटोकेको हेर्ने चलन थियो अब त्यस्तो छैन । हलु हेरिएको तोप्सुको जाँड के कति खायो त्यो हेरिन्छ र हाल्च्याएको सबै कुराहरू थानवाट भिकिन्छ । कतिपय मानिसले जसले घिन मान्दैनन त्यो खान पनि सक्छन । नत्र सुगुर कुखुराहरूको चारोको रूपमा पनि प्रयोग हुन्छ ।

पाछागत रुपमा सब्सवला हेर्ने विधि :

सत्तम पाछाको सब्सवला हेर्दा बलमदेलबाट हिडाएपछि पहिलो पटक वीचबाटोमा दोस्रो पटक र अन्त्यमा घरमा मृतात्मा टेकाएपछि तेस्रो पटक हेरिन्छ ।

त, जुठोमा बार्ने कुराहरू :

मानिस मरेपछि घरका सदस्यले एकछाक नुन बार्नुपर्छ । अरुसंग ढोगभेट गर्न हुँदैन । आमाको देहान्त भएकोमा छोराछोरीले दुध बार्नुपर्छ । विवाह गर्न गराउन र पूजा गर्न हुँदैन । सुगुरको मासु खान हुँदैन । अरुको राम्रो कार्यमा पनि जान हुँदैन । घर बनाउन साइत गर्न, लामो परदेशको बाटो लाग्न हुँदैन । काँसे बटुकामा खान हुँदैन । शुभकार्य थाल्नीगर्न हुँदैन ।

थ, शुद्धाई वा मरौटेकामको व्यवस्था वा किरिया विधि :

सेरमा लगाएको दिन जुठो कहिले शुद्धाई गर्ने भन्ने पनि सल्लाह गरिन्छ । यसलाई किरिया, बर्खान्त, भाईशुद्ध इत्यादि नामले बोलाइन्छ । शुद्धाई गर्दा दोमासे वा जोडी महिना र दिन पनि पार्न हुन्छ । त्यसैले कहिले काहीं महिनाको अन्तिम दिन कसैको मरण भएमा त्यहीदिन सुगुर मारेर लुम्बुमा (मृतसंस्कारको लागि मारिएको सुगुर) लगाई लाश दबाउने र त्यही दिन त्यही सुगुरको मासु प्रयोग गरी शुद्धाई गर्न पनि सकिन्छ । नत्र अवस्था हेरी नजिकै समयमा गरिन्छ ।

द, घोटमा आउने व्यवस्था :

मरौ परेपछि केही आफन्तहरू र कोही मरौटेकाममा आउन नसक्नेहरू अधिवाटै कुनै दिन पारेर रक्सी वा चामलको कोसेलीसाथ मरौटेघरमा आउँछन् । यसलाई घोट भन्ने गरिन्छ । यो दुःख निवारण वा समवेदना प्रकट गर्ने एक प्रभावकारी किरात विधि हो ।

घ, शुद्धाईको लागि भाईबन्धु सल्लाह :

विवाह कर्ममा जस्तै शुद्धाईमा पनि दाज्यूभाईको अत्यन्त आवश्यक हुन्छ । त्यसैले उनीहरूसंग आपसमा बसी शुद्धाईमा गरिने सम्पूर्ण कार्यको कार्य विभाजन हुन्छ । मुलभान्सेको तय हुन्छ । आमन्त्रक, चेन्लु लेखक, चौतारो निर्माण जस्ता सबैकुराहरू यसमा पर्दछ । शुद्धाईमा धेरै नाता बोलाउनु पर्दैन । तर नजिकको दाज्यूभाई र नाता छोड्न हुँदैन । शुद्धाई गर्नको लागि पनि दाज्यूभाईको अत्यन्त आवश्यक पर्ने भएकाले मृत संस्कार भन्ने वित्तिकै यसमा निम्न कार्यहरू कतै अनिवार्य र कतै ऐच्छिक रुपमा पर्दछन् । जस्तो -

१, चौतारो (चेल्) को निर्माण :

यदि मृतकको नाममा चौतारो बनाउने हो भने शुद्धाई गर्ने दिनभन्दा तीनदिन अगाडि काम थाल्नु पर्छ । तर सबै पाछाले चौतारो बनाउदैनन् र बनाउनुपर्छ भन्ने अनिवार्यता पनि छैन । सत्तम र मुरहले भने चौतारो बनाउँछन् । जुनपाछाले चौतारो बनाउँछन् उनीहरूले शुद्धाईको दिन एकदुईवटा ढुङ्गा राख्ने प्रकारले चौतारोको सम्पूर्ण कार्य अधिवाटै समाप्त गर्नु पर्छ । चौतारो बनाउँदा पानीधारा, डाँडा, भञ्ज्याङ्ग विसाउने जग्गा जस्ता ठाउँहरू हेरी बनाइन्छ । चौतारोको भित्तापट्टि वीचपनेगरी चेन्लु / लुङ्खु राख्ने ठाउँ दुवैपट्टि बाखुलीढुङ्गा राखी राम्रो बनाउनु पर्छ । यस्तो चेन्लु राख्ने ठाउँ दुइटा पनि बनाउन सकिन्छ, जसमा दोस्रोमा चाहिँ पछि मर्ने श्रीमती वा श्रीमानको चेन्लु राखिन्छ । यो चेन्लु राख्ने पंतीमा भारी विसाउने लामो खुट्टाकिलो पनि बनाइन्छ । चौतारोको मैदानमा एउटा काठे वा ढुङ्गाको फलैचा बनाइन्छ । चौतारो निर्माणका लागि दाजुभाइहरूलाई निमन्त्रणा गर्नुपर्दछ जसले कर्तव्यकासाथ चौतारो निर्माण गर्दछन् ।

२, किताबढुङ्गा (चेन्लु / लुङ्खु) को व्यवस्था :

चौतारो बनाएपछि त्यहाँ मृतकको नाममा चेन्लु पनि राख्नुपर्ने भएकाले यसको व्यवस्था पनि तीन अगाडिदेखि नै गर्नुपर्दछ । यसको लागि एक वा तीनजना मानिस खटाइन्छ । उनीहरूले रक्सीको कठुवा बोकेर किताव लेख्ने ढुङ्गा खोज्न जानुपर्छ । उपयुक्त ढुङ्गा फेला परेपछि, रक्सीले त्यसलाई खन्याई नाम्नो लगाई बोकेर ल्याइन्छ । त्यसमा लेख्ने विषयहरू निम्न हुन्छन् -

क, सबभन्दा माथि दाहिने पट्टि घाम र देब्रेपट्टि जुन र वीचमा तहदार आकारमाथि एउटा त्रिसुलको नक्सा कोरिन्छ । जुनधाम पुरा वा एकपाटे राख्ने कुरा कृष्णपक्ष र शुक्लपक्षको आधारबाट सूर्य र जुनको आकार निर्धारित हुन्छ ।

ख, मृतकको ठेगाना जिल्ला, गाउँ, टोल

ग, मृतकको तीनपुस्तो, परिवारको कुन भाई वा कुन बहिनी

घ. नाम, पाछा,

ड. मृत्युको कारण र देहान्त भएको मिति र स्थान

च. मृतकको सामाजिक भूमिका तथा योगदान

छ. चौतारो बनाउने कारण

ज. चौतारोका निर्माताहरूको नाम र निर्माण मिति ।

यो सबै तथ्याङ्कको आधारमा व्यहोरा मिलाई चेन्नु वा लुङ्खु लेखिन्छ र अक्षरलाई चारैपट्टिबाट घेरा हालिन्छ । शुद्धाईको दिन दुःख वार्नेहरू तथा नक्षोहरूसहित विधिपूर्वक चौतारोमा जाँदा चेन्नुलाई पनि नाम्लो लगाई बोकेर लगिन्छ, र चौतारो बीचमा पारेर राखिन्छ त्यसपछि एकपटक चेन्नु लेखकले पढेर सुनाउनु पर्छ ।

३. छोर्सु पोल्ने व्यवस्था :

शुद्धाईको दिन विहान मनेको नाममा सुगुर घोचेर मारी त्यसको रगत उल्टोढुङ्ग्रामा राख्नुपर्छ जसलाई भैरौ चौतारोमा लगेर हितिसुलुमा खन्याइन्छ । छोर्सु (पुर्खासहित मृतात्मालाई सुगुरको मासु पोलेर दिने ख्वाउने किरात विधि) पोल्नुपर्छ । यसको लागि नौ थोकको मासु चाहिन्छ । जस्तो : मुटु, कलेजो, मिगौला, फोक्सो, लाम्टा, जुरो, फियो, करङ्ग भित्रको मासु-छिसु, र जाली । यसलाई सिमलीको लौरामा उनिन्छ । यसको साथमा अदुवा, चामल, चोखो रक्सी जाँडकोसाथ छोर्सु अगेनामा नक्षो र दुइचारजना तायामी र वात्तो दाज्यूभाइको उपस्थितिमा छोर्सु पोलिन्छ । छोर्सु सरचु बलम्पा, हरसीहरूले शुद्धाई सकेको बेलुकी पनि पोल्ने व्यवस्था रहेको छ । छोर्सुलाई उन्सु पनि भनिन्छ । यसको अर्थ उनिएको मासु भन्ने पनि अर्थ लाग्छ । छोर्सु पोल्दा अन्यबेलामा पोलिने विधि र यसमा खासै फरक पाइदैन । तापनि मनेलाई छोर्सु पोलेर तलको विधिअनुसार दिनुपर्दछ । छोर्सु पोलीसकेपछि भान्साडेरा बनाउन जानपर्छ । छोर्सु पोल्दाको मुधुम विधि यसप्रकार रहेको पाइन्छ ।

सत्तमको छोर्सु विधि :

मुधुम विधि-१ मृत पुरुष पुर्खाहरूलाई गरिने विधि :

१, ममे सुम्निम बाखायुपा, २, सुम्निम बाखायुमा ३, ब्रास्मी चुहाम तोदुसे, लुम्दुसे, छल्लुसे, छेनुसे, वाकुसे, ताकुसे, सायासे, साखासे, सिबिसे, हाम्झै, ४, आनिमड सुप्तुलु होपु, ५, लामालुहोपु, थोमालुहोपु, बाखालुहोपु, ६, कुबिलुहोपु, सेलेलुहोपु, बेलेलुहोपु, ७, तायालु ताङ्किलुहोपु, वाछेलु वारेलुहोपु, हारिलु दुरिलुहोपु, ८, चादुमलु बुलुलुहोपु, ९, मिकीमिरीलुहोपु, १०, आन्नीड मोतिनी, ११, आनममा होदिनीमा खोदिनी १२, आस्तिनीहोला, १३, सुमनिम बाखातोबी छुवाम १४, तान्चुक ब्राष्मी साखामआ रुरीसाका फिङ्कुबी, १५, भाराम मोदाम खिदाम, दिबुसु, ललसु, रोपोसु, मिरीसु, खादिमसु, हादिमसु, बिस्सुसु, बारसु, सिकेसु, माकेसु, पुलसु डार्सेसु, सुबिम, माकुम, फिरिलु, फिल्मु, खाप्चीखावा, सप्सवालामुके, छोर्सुदाम बिन्तीम्यैई, चुचुहाम्झै, छुछुछुपछुल, चिलिलि खेरेरे मामुइसीम्यै, साम्खालुम्खा माछुकिनी, सिप्सिमो जिप्जिमो माछुकिनी, लामालु, मुलुम्पु, हिलीरी, मामारी, माछुकिनी, बोक्सरी, दाईनिरी, नाचुरी नहरी, खप्चुरी, अन्चुरी याका होचिनी, कान्चिनी, ब्रासापा, ब्रासामा, छेकुमापो, रिरामबी, नुरुरी, सानुरुरी, वाछेरुरी, वारेरुरी, हारीरुरी, दुरीरुरी, चादुमरुरी, बुलुरुरी, खक्कीमुनामरुरी, सालमरुरी, पेन्दारुरी, पान्चिनीम्यैई ।

मुधुम विधि-२ छमदम गरेर लगाएको पुरुष पुर्खाको नुपुमाको वाचन गर्ने । जस्तै :

१, लुमदुसे, हलकु, चादुलु, मछेमु, लुखिनी, २, वाकुसे, तायालु, मोरुतु लुखिनी, ३, लुमदुसे, खारुलु, मोतिमु, लुखिनी, ४, सिबिसे होरुतु लुखिनी, ५, तोदुसे, माथुमु, चादुलु, वाथुमु, लुखिनी, ६, लुम्दुसे जियामु लुखिनी, ७, तोदुसे, मुनामकु, मछेमु, लुखिनी, ८, लुम्दुसे, रिसिलु, माफ्रोमु, लुखिनी, ९, सिबिसे, मारुमु, लुखिनी, १०, तोदुसे, दुरितु, लुखिनी । यसमा हरेक पुर्खाहरू जस्तै : १ देखि १० सम्मको क्रमशः नाम लिदै माथि लेखिएको मुधुम विधि १ को ४ देखि १५ सम्मको सबै मुधुमहरू पालैपालो हरेक पटक वाचन गर्नु पर्दछ ।

हुप्सा दिने : मृत पुरुष पुर्खाहरूलाई

सियाँ बायु भएर मने, जाक्सुलाम गएकाहरू, वन गएकाहरूलाई पनि छोर्सुदाम दिने चलन रहेको छ । यसलाई दुमी राईहरूको संस्कारमा हुप्सा दिने भनिन्छ । नक्षोले देब्रे हातले पछाडि पारेर दैलोतिर फालिदिने चलन छ । साथमा तायाहरूले मुधुम वाचन गर्दछन् । हुप्सा दिने मुधुम यसप्रकार रहेको पाइन्छ -

चुलम तोदुसे, लुम्दुसे, छल्लुसे, छेनुसे, वाकुसे, ताकुसे, सायासे, साखासे, सिबिसे, हाम्झै, हुप्सा, दोक्सा, जोनी जोनी तोनीतोनीका, लुखिनीम्यैई, चुचुबु, पापाबु, हाम्झै, चिलिलिखेरेरे, छुपुछुपुछुल्मा, मुइसी सामखा, लुम्खामा, माछुकिनी, सिपसिमो

जिपजिमो माछुकिनी, लकल मुलुमपु, माछुकिनी हिलीरी, मामारीमा, छुकिनी, बोक्सरी, दाईनिरी, नाचुरी नहरी, खप्चुरी, अन्चुरी याका होचिनी, कान्चिनी, ब्रासापा, ब्रासामा, छेकुमापो, रिरामबी, नुरुरी, सानुरुरी, वाछेरुरी, वारेरुरी, हारीरुरी, दुरीरुरी, चादुमरुरी, बुलुरुरी, खक्चीमुनामरुरी, सालमरुरी, मालमरुरी, पेन्द्रारुरी, मिकीरुरी, रुरी पान्चिनीम्येई, चुचुबु पापाबुहाम्झै ।
मुधुम विधि-२ महिला पुर्खाहरूलाई वाचन गर्ने मुधुम :

ममे सुम्निम बाखायुपा, सुम्निम, बाखायुमा, ब्रस्मीहाम, ब्रासामा दिखामा, ईमकुमा, छेकुमा, छेकामा, यकसामा, साकामा, नासामा, याङ्खामा, बुङ्खामा, वारीमा, वाछीमा, थुलुमा, कुलुमा, लवामा, तोलोमा, हातामा, ब्राङ्खेलमा, योबुम्मा, स्योरुङ्मा, सिरिङ्मा, चेचेरेङ्मा, चेरेङ्मा, हायुमा, बाजुमा, थारुमा, सामाई, मुमाई, आन्नीङ्, सुप्तुलुहोपु, लामालुहोपु, थोमालुहोपु, बाखालुहोपु, किम्तोसुहोपु, सिखिमी पारिमीहोपु, चादुमी, चासुमी, बुलुमीहोपु, वाछेमी वारेमीहोपु, मिकीमी, मिरीमी, हारिमी दुरिमीहोपु, हाम्झै, आम्नमा होदिनीमा खोदिनी, आस्तिनीहोला, सुम्निम बाखातोबी छुवाम तानचुक, ब्रास्मी साखामआ रुरी साखा फिङ्कु वाछे वारेहारी दुरी फिङ्कुवी, भाराम मोदाम खिदाम दिबुसु ललुसु रोपोसु भिरीसु खादिमसु हादिमसु बिस्सुसु, बारासु सिकेसु, माकेसु, पुलुसु, डासेंसु, सुबिम माकुम फिरिलु, फोलम, खाप्चीखावा, खारवा, सालवा, सप्सावाला, मुके छोर्सुदाम बिम्निम, खम्निम, चिलिलि खेरेरे, छुछुछापछुलमा मुइसी, साम्खालुम्खा, सिपसिमो जिपजिमोमा छुकिनी, लकला मुलुम्पु, हिलिरी मामारीमा छुकिनी, बोक्सरी, दाईनिरी, नाचुरी, नाहरी, खापचुरी, अन्चुरी याका होचिनी कान्चिनीका ब्रासमा ब्रासामा छेकुमापो रिरामबी नुरुरी सानुरुरी वाछेरुरी, वारेरुरी, हारीरुरी, दुरीरुरी, चादुमरुरी, चासुमरुरी, बुलुरुरी, खक्चीमुनामरुरी, मालमरुरी, पेन्द्रारुरी, बेनीम्येई, पिपिबु मामाबु हाम्झै, बिक्पु जिक्पु आन्नीङ् मोतिनीम्येई ।

छमदम गरेर नाम लगाएको महिलो पुर्खाको नाम :

तामुछे बुलुमी डायालु नामरुमी, लुखिनी, ब्राक्सुपा नामरुछे साप्तेल तामुछे लुखिनी, हामालु हुङ्गेमा चादुलु चामवामा, खामालु वात्तामा सुन्तलीमा सुम्निमा लुखिनी ।

हुप्सा दिने : मृत महिला पुर्खाहरूलाई :

ब्रासामा दिखामा इमबुमा छेकुमा छेकामा यक्सामा, साकामा, नासामा, याङ्खामा, बुङ्खामा, वारीमा, वाछीमा, थुलुमा, कुलुमा, लावामा, तोलोकमा, हातामा, ब्राङ्खेलमा, योबुम्मा, स्योरुङ्मा, सिरिङ्मा चेचेरेङ्मा, चेरेङ्मा हायमा बाजुमा, थारुमा सापाई मुमाई, पिपिबु, मामाबु हाम्झै चिलिलि खेरेरे छुपुछापुछुल मामुइसी, साम्खा लुम्खा माछुकिनी, सिपसिमो जिपजिमो माछुकिनी, लकल मुलुमपु हिलिरी मामारी माछुकिनी, नाचुरी नहरी खापचुरी, अन्चुरी, बोक्सरी दाइनिरी याका होचिनि कान्चिनीका ब्रासमा वासामापो रिरामबी नुरुरी सानुरुरी चादुम रुरी, बुलुरुरी, खक्चिमुनाम रुरी, सालमरुरी, पेन्द्रारुरी, वाछेरुरी, वारेरुरी हारीरुरी दुरीरुरी पान्चिनीमयेई पिपिबु मामाबु हाम्झै बिक्पु जिक्पु आनिङ् मोतिनीम्येई ।

भर्खर मरेको मृतात्मा सिखुमरीलाई छोर्सु दिने विधि:

यस्तो सिकुमरीलाई छोर्सुदिदा पुःन घरबाट विधि गर्दै बलमदेलसम्म पुःयाउनु पर्दछ र फेरी बलमदेलबाट धुमाउदै सुप्तुलुमा नै ल्याई बाजेबज्यूलाई जिम्मा लगाउनु पर्दछ । तल भनेअनुसार पहिले केही भूमिका स्वरुप मुधुम गरेपछि क्रमस १ लम्का (बाट).....मा (बान्दा) पुगनु भन्ने प्रकारले वाचन गर्ने । जस्तै :

चुचुडै आ रिरामबी, सारिमबी सारिमबुक्ता, सुमरीबुक्ता, सुमरीआ चिफुम, सारिम आ चिफुम, कुबिआ सारिम सुमरी, हेनुछेनु, चापकितिन, चुचुबुडै, आनाना आम्नु चुसुलमपु, सुलमबी खुचुम, छुखो चालुमा मुइसिनीका आम्ना न ब्रास्मी १, सुप्तुलुबीकालम् चुल्लाबाट, २, लामचुकु फलेकु बान्दा दैलो साँगर पुगनु, ३, लामचुकु फलेकुलमका दैलो साँगरबाट, ४, पतेल, सिकुवा सोतुवाबान्दा, सिकुवा पिडी पुगनु, ५, सिकुवा सोतुवालम्का सिकुवा पिडीबाट, ६, खुतुक्सु बलकुबान्दा तप्केना बलेसी पुगनु । एब तरिकाले मुधुम गर्दै लैजाने ।

७, खुतुक्सु बलकुलम्का ८, चारीकु सुबुकु ९, वाछेकुब सुबुकु १०, अल्दकु सुबुकु ११ इङ्खुली बाखुली १२, वादिमकु सुबुकु १३, चन्तलु धिरिति १४, सुबुकु हम्बकु १५, खिरिकु सुबुकु १६, दामाकु धिरिति साम्तेलकु, १६, खुलुङ्कु, १७, पखेकु सुबुकु, १८, दुम्कुलु,

१९, चेचेले खेरेखा २०, बरकु सुबुकु २१, सुप्तुलु जरङ्खा , ताम्बी चुचुबु, पापाबु, पिपिबु, मामाबुहाम पाछु फिङ्कुतुमका, जरङ्खालमका, २२, मुक्ताकु सुबुकु २३ रिमसिकु सुबुकु, २४, छेछेकु सुबुकु ताम्बी आनिम्पो गु सुर्सिका गुर्खाबी हाङ्गतौ आरिराम , दखल, आनिम्पो फलु, सुर्सी, काङ्कु तुङ्का, छेछेकुलमका २५, रकचकु २६, नामलुकु सुबुकु २७, खिमचिनु २८, पिपिरिचो, २९, सुम्निमदेले बलमदेले लिक्पादेले बान्दा, ताम्बी चेचेबु पापाबु, पिपिबु, मामाबु, हामपो, हेप्नु गेप्नुबी डाईसिवा तबुमबु मामुइसी हितिखोती मामुइसी ब्रास्मी चुचुबु पापाबु पिपिबु मामाबु हाम्झौ, ताम्बी चुसुलाम पुसुलामबी ब्रास्मीछा, होनिमछेकुरेम वाइरिम मामुइसीम्येई चुचुबु पापाबु पिपिबु मामाबु हाम्झौ आन्नी हेप्नु गेप्नुबी तुखुमम्येई तबुमबु खनुइता आलालेपा छुक्ता ब्रास्मीछाझौ । बलमदेलेवाट सिखुम्री पुनः फर्काउने र चुल्हामा नै ल्याउने विधि र मुधुम :

ब्रास्मी हाम्झौ आनु न चुचुबुझौ आनु न सिखुम्री भिकुम्रीआ चुसुलाम पुसुलामबी खुचुम फिकुमना आम्न ब्रास्मी साखामआ सुम्निम बलमदेले लिक्पादेले फिकतुम आम्न १, लिक्पादेलेबिक लिक्पादेलेवाट, २, पिपिरिचो होवौ = पिपिरिचो फर्कनु वा विसाउनु आईपुगु, पिपिरिचोलम्का पिपिरिचोवाट, ३, खिमचिनु होवौ खिमचिनु फर्कनु , खिमिचनुलम्का खिमिचनुवाट, ४, नामलुकु होवौ नामलुकु पुगु, नामलुकुलम्का नामलुकुवाट, ५, रकचकु होवौ रकचकु पुगु, रकचुकुलम्का रकचुकुवाट, ६, छेछेकु होवौ छेछेकु पुगु । यसरी नैलम्का (वाट)होवौ (फर्कनु) होवौवाट पुनः लम्का र लम्कावाट पुनः होवौ भन्ने शब्द हरेक सुबुकु र महत्वपूर्ण ठाउँहरूमा दोहोर्चाउदै जानुपर्छ । ७, रिमसिकु ८, मुक्ताकु, ९, जरङ्खा सुप्तुलु, सुप्तुलु जरङ्खाबी ताम्बी चुचुबु, पापाबु, पिपिबु, मामाबु, हाम्झौ पाछु फिङ्कुतुम ब्रास्मीछा होनिम छेकुरेम वाइरिम मामुइसी हेप्नुगेप्नुम्येई, चुचुबु पापाबु पिपिबु, मामाबु हाम्झौ चिलिलि खेरेरे छुनु छापछुल मामुइसीम्येई जरङ्खालम्का १०, बरकु सिबिकु होवौ ११, चेचेलेखेरेखा १२, दुमुकु दुङ्कुलु १३, पखेकु सुबुकु, १४, खुलुङ्कु १५, दामाकु धिरिति साप्लेलकु, १६, खिरिकु सुबुकु १७, सुबुकु हम्बकु, १८, चन्तलु धिरिति, १९, वादिमकु सुबुकु २०, इङ्खुली बाखुली, २१, अल्दकु सुबुकु, २२, बाछेकु सुबुकु, २३, चारिकु सुबुकु, २४, चारिकु सुबुकु, २५, बलकु खुतुम्सु, २६, छेछेकु सुबुकु, २७, पतेल सिकुवा सोतवा २८, लामचुकु फलेकु २९, सुप्तुलु सेर्लु सेर्तुम होवौ ताम्बी ब्रास्मीछाझौचुचुबी आनुबी आकिमबिम सप्सवाला गल रेक्सु खाप्जीखावा सिपका खरवा तुखुम भाराम वातोछारीमका हुदुम आनुबी खावा सिपका खरवा तुखुम आना चुचुबुझौ लागीबुजी मामुइसीका होनिका जोनी औ तोनी औ, जोनी जोनी तोनी तोनी तोनीका, सुप्तुलु, सेर्लु, सेर्तुम्बी डाईसिनाम्येई तबुमबु मनुइताम्येई, चुचुबु पापाबु, पिपिबु, मामाबु हाम्पो हेप्नु गेप्नुबी डाईसिना खाको दिखो तबुमबु मुताका आलालेपा छुक्ताम्येई तबुमबु मामुइसिनाम्येई । (यसको रुपान्तरण अर्को अंकमा दिईने छ ।)

४. भान्साडेराको व्यवस्था :

शुद्धाई गर्नेदिन विहान भान्साडेरा बनाउनको लागि पनि विशेष रीतकासाथ नक्षोसंग कजेरीहरू विजोडी नम्बरमा जानुपर्छ । उनीहरूको साथमा एकभारी चामल, एकभारी दाउरा, बलेको आगो, गाग्री र सरुवाको घ्याम्पा गरी विजोडी नम्बरअनुसार नै लैजानु पर्दछ । नक्षोले भान्साडेरा बनाउने ठाउँ चिण्डोको जाँडले संकेत गरी अलिकति डोबहानेपछि अरु कजेरीहरूवाट बाँसको चित्रा वा भकारीवाट भान्साडेराको निर्माण हुन्छ । यस्तो डेरा निकट घरमुनी र माथि बनाउनु हुँदैन । चुल्हाको निर्माण गर्दा तीनवटा भानपाके प्रकारले निर्माण गर्नुपर्दछ । जोडी बनाउन हुँदैन ।

यस्तो भान्साको व्यवस्था दुईठाउँमा गर्ने पनि चलन छ । तर दोस्रोको लागि रीतिविधि कुनै गर्नुपर्दैन । यो चाहिँ जसले मरौटेकाममा वा शुद्धाईको भान्सा खाँदैनन् उनिहरूको लागि कसैको घरमा छुट्टै व्यवस्था हुनेछ ।

५. चौतारोमा जाने विधि :

क्रियाको दिन चौतारोमा लैजानको लागि निम्न सामग्रीहरू जम्मा गर्नु पर्दछ :

१, विप्लाटो चुङ्गेमा खुन, २, एकमाना चामल, ३, भान्सा डेरामा पहिलोभान पकाएको भाँडावाट दुःखमा बस्नेको संख्यानुसार एक-एक ठहर भात, (बलमजा) चार-चार चोक्टा भएको एक-एक दुना मासु र रस (बलमकोक), ४, एउटा सेतो धजा राखिएको बाँसको लिङ्गो (लि) ५, एक कठुवा रक्सी ६, बर पिपल ७, मनेको नाममा काटिएको राँगो रहेछ भने त्यसको दुवै सिं ८, दुधदही । यति सामग्रीहरू लिएर नक्षो, दुःखबाने व्यक्ति र निजको पारिवारिक सदस्यहरू, छोरीचेली, दाज्यूभाई र नरनाता सहित घरवाट चौतारोतिर लाग्छन् । नक्षोले जानअघि सुप्तुलुलाई सामे पक्रि जानकारी गराउदै चौतारोमा पुग्नेसम्मको बाटोको मुधुमद्वारा लाग्नु पर्छ ।

मुधुम विधि : यदि सत्तमको घरमा मरौ परि चौतारोमा जान पर्दा भन्ने मुधुम उदाहरणको रुपमा :

ब्राक्सुपा ब्राक्सुपामो बरस्पाला बरस्ममा, आनुनुबी खोला रुरी फैसना, चेलु आनुबी चेलु सामे पक्रने आनिपो नुबी रुरी फैसीना तिम्रो नाममा शुद्धाई गर्दैछौं । चेलु थोक्सोका आनुबी हिकान चेलु थोन्पो गोता तायाएमो होनी चौतारो बनाई तिम्रीलाई सितल तपाउने विचारले चौतारो बनाएका छौं । तेयोडा आनी त्यसैले तिम्री, मसिछेम मदिछेमबी मसिछेम मदिछेमबाट तलआउ, सुप्तुलु, सेरलु, लामालु, थुमालु, बखालुलम्का बाखाली होनी अघेन, सेरचुल्हा, चेलीचुल्हा, घरको चुल्हा, चुल्हाको घेराबन्दीबाट बाहिर आउ, फलेकुबान्दा होनी दैलोबाट बाहिर जाउ, ताम्बी मामोनी यहा नबस, ललुखा बुलुखा मामोनी मायाजालनगर, चादुमरुरी बुलुमरुरी माखुस्नीओउ अन्न पानीको शह नलैजानु, निबुसा दिबुसा मामुनी मायामोह नगर, ताम्बीलम्का लामालुए यहाबाट हिंड, आनिम्पो तौवा/बैसिक्सा चेलु तिम्रो विसाउने ठाउँ, खल वात्तोछरिम, रुमीपामीआ खु :उन्पोगोता सबै दाज्यूभाई नरनाताले बनाई दिएका छौं, लामालुए हिंड, सिकुवा सोतवाबी पिनी सिकुवामा आउ, खुतुक्सुबी ताइसि खुडकिलोमा भर, चारीदोबी होनी आगनमा आउ, (काहा जाने हो उतै लैजानु बाटोमा जे जे ठाउँहरू भेटिन्छ त्यसैलाई बखान्दै चेलु पुग्नुपर्छ ।

चेलु पुगेपछि मुधुमले मर्नेको नामको चौतारो भनी चिण्डोको रक्सीले चारकिल्ला सिमाना घेराबन्दी गर्नुपर्छ । हितिसु गाडनुपर्छ, छेउमा लिङ्गो गाढी भात तिहुन राखीदिने, कितापदुङ्गा भित्तामा राख्ने, रांगको सिं चौतारो माथि बांसमा गाड्ने । त्यसपछि मुधुमले बखान्दै हितिसुमाथि चुङ्गेद्वारा रगत र रक्सीले खन्याउनु पर्दछ । रगतले नखन्याए दुधले खन्याउनु पर्छ । कस्को कुन सामेको कुन भाईको चेलु हो सो बताउदै भन्ने : ब्राक्सुपापो ब्राक्सुमापो तोदुसेओ चेलु ब्राक्सुपा ब्राक्सुमाको जेठाको चेलु, ताम आनिम्पो चेलु यो तिम्रो चौतारो हो , ताम आनिम्पो तौवा/बैसिक्सा चेलुओ यो तिम्रो विसाउने ठाउँ चौतारो हो, तामबीडा आनुआ मोनी आनुआ जोनी यहाँ नै तिम्रीले बस्नु तिम्रीले खानु, तबुमबु माखुचा , हितीखोती मामोनी यताउता नजानु, तलमाथि नगर्नु । आनुबी सुरुजा, खुर्पुसु, छुबमसु, उत्पुसु, लुम्पुसु, अम्लो आरखा तिम्रीलाई चामलको भात, भुटेको मासु, पोलेको मासु, पकाको मासु, दुधदही, रक्सी हि विक्तुमगोता, लि फुरुनाम विक्तुम गोता रगत दिएकोछ, लिङ्गो दिएको छ , लोकानिओ लोडानिओ /जोनियो तोनियो खाउ है लिनु है ।

६. हितिसुको खोजी र स्थापना :

चौतारोको बीचमा मृतकको प्रतीकको रूपमा एउटा चुच्चो लाम्चो दुङ्गा गाड्नु पर्दछ । यसलाई हितिसुलु भनिन्छ । यो हितिसु खोज्ने पनि विधि र मुधुम रहेकाछन । चौतारोमा जब क्रियाको दिन नक्षो र किरीयापुत्रीहरूकोसाथ विधिवतरूपमा गइन्छ त्यो भन्दा केही समय अगाडी नै कुनै एकजना व्यक्तिलाई सानो एक कठुवा रक्सी र नाम्लो दिई संगै पठाइन्छ । अरु समुह चौतारोमा पुग्छन उ चाहीं हितिसु खोज्न गई कुनै चुच्चो लाम्चो आकारको दुङ्गालाई कठुवाको रक्सीले खन्याई नाम्लो लगाई बोकेर ल्याउँछ । यसलाई चौतारोको बीच भागमा पारी गाडिन्छ । हितिसुलु प्राप्त भएपछि त्यहाँ लगिएको संस्कारगत सामाग्रिहरूको नाम लिँदै खाऔं पीऔं भनी मुधुम वाचन गर्दै रक्सीले खन्याउनु पर्छ ।

७. बरपिपल रोपण :

चौतारोमा विधि गरेकै दिन मर्नेको नाममा बर र पिपल पनि रोपिन्छ । बर र पिपलको विवाह गर्नु छ भने हितिसुलु र बर पिपललाई दुधले छर्कनु पर्दछ । यसरी रोपिएको बर पिपलबीच रोप्नेले पछि सयसय पात पुगेपछि विवाह गरिदिनु हो भने त्यसको पात जुनसुकै शुभकर्ममा चल्छ । यदि विवाह नगर्ने हो भने मर्नेको नाममा काटिएको सुगुरको रगत चुङ्गेबाट हितिसुमाथि खन्याउनु पर्दछ । यसपछि उक्त बर पिपलको विवाह पनि गरिन्न र त्यसको पात शुभकार्यमा बर्जित मानिन्छ । चौतारोमा घरबाट लगेको रक्सी पनि खाने चलन छ । यसकोसाथै कसैले सदावर्ती (मर्नेको नाममा बाँड्ने खाने पिउने बस्तु) को रूपमा रक्सी, फलफूल सुर्ती बाँड्न पनि सक्तछन ।

८. केश मुण्डन गर्ने :

चौतारोमा उपरोक्त कार्य समाप्त भैसकेपछि पुनः मुण्डनको लागि धारामा जानुपर्छ । चौतारोमा नै धारा भए कतै जान पर्दैन । दुःखबार्नेले टाउको भिजाई केश, दारी, जुङ्गा, आँखीभुई, खुट्टाको बूढीऔँठाको रौं काट्नुपर्छ । भाञ्जापर्नेले हात लगाएपछि अरुले काट्ने चलन रहेको छ । तर अन्तिम समाप्ति भने पुनः भाञ्जाले नै गर्नु पर्दछ । केश काटीसकेपछि नुहाईदुहाई गर्नुपर्छ । बृहारी रहेछ भने नुहाउनुपर्छ । अंशखाने छोरी र श्रीमतिले पनि नुहाउनु पर्छ ।

९. दुःखबाट शुद्ध हुने विविध विधिहरू :

दुःखबाट शुद्धाई हुनको लागि विविध क्रियाहरू उक्त दिन गरिनु पर्दछ । ती निम्नानुसार रहेकाछन्-

१, टपरामा टिकाको लागि दही चामल मथेर ठिक्क पार्नुपर्दछ । त्यस्तै तितेपातीसहितको चोखोपानीको आम्बरा, टपरामा चामल र बत्ति पनि बाल्नुपर्छ । यसलाई दुईटा कन्याकेटीले पक्रनु पर्दछ । अनी जसले जसलाई जत्ति टिका लगाईदिन्छ उसलाई चोखोपानीले छर्काएर शुद्ध बनाई दिनुपर्छ ।

२, बटुकोमा नुन, बेसार राखेर चेलीले दिएपछि त्यसलाई दुखमा बस्नेले छुनुपर्छ । त्यसपछि क्रमशः अरु फुकुवा हुँदै जान्छ ।

३, धामीले दुखमा बस्ने र दुःखमा बस्नेले नागीरे नक्षोलाई एकैपटक सेतो टिका लगाईदिनु पर्छ र विधिको रुपमा केही पैसा पनि हातमा एक अर्काको हातमा दिनुपर्छ । शुद्ध हुने हरेक टिकामा विधिको रुपमा केही थोरै पैसा दिइन्छ ।

४, दुध, दही, माछा, मासु रक्सी दुःखमा बस्नेले जे वारेको छ त्यो चेलीले माइतीलाई आफ्नै हातले ख्वाएर पियाएर फुकाउनुपर्छ ।

५, दुःखमा बस्ने माइतीले चेलीलाई टिका लगाई मुजेत्रो दिनु पर्छ र यसरी नै चेलीबाट पनि दुःखमा बस्ने माइतीलाई टिका वा फेटा लगाई दिनुपर्छ । टिका लगाई दिएपछि अलिकति रक्सी पनि मुखमा कठुवाद्वारा पियाईदिनुपर्छ ।

६, ज्वाईचेला भाञ्जा भाञ्जीलाई टिका लगाईदिनु पर्छ । ज्वाईलाई फेटा वा टोपी पनि दिने चलन छ तर करलागी छैन ।

७, सशुराली वा मावलीजत्तिले ज्वाइ वा भाञ्जा दुःखमा बसेको भए चेली वा भाञ्जाभाञ्जीलाई समेत टिका लगाई फेटा र मुजेत्रो दिनुपर्छ ।

८, अन्तिममा सबैसंग एकअर्कामा ढोगभेट गरेर ढोगभेट फुकाउनुपर्छ । इच्छा हुनेले सदावर्ती बाड्न पनि सक्तछन् ।

१० भान्सा डेरामा खाना खान जाने :

शुद्धाई हुने कार्य समाप्त भएपछि भान्साडेरामा खानाको लागि सबै नरनाताहरूलाई लगिन्छ । भान्सा भरसक चाडै समाप्त गर्नु राम्रो मानिन्छ । यदि खानखान कोही छुटेमा घरैमा लगेर पनि ख्वाइन्छ । भान्साडेरामा बढीखाना उब्रिनु वा पुग्दै नपुग्नु दुबै नराम्रो संकेत मानिन्छ । यसबाट मरौपरौ हुन्छ भन्ने विश्वास गरिन्छ ।

११ भान्साडेरा उठाउने व्यवस्था :

जुनदिन भान्साडेरा बनाइयो सोहीदिन बेलुकी भत्काईहाल्नुपर्छ । यसको पनि विशेष विधि र मुधुम रहेको छ । नक्षोले घरबाट चिण्डोमा रक्सी लिएर गई चुल्हा भत्काउने कार्य गर्दछ । यसरी भत्काउँदा पहिले चुल्हालाई लात्तिले हानी बलजपती भत्काउँदै सबै डेरा डाडडुडु पार्नुपर्छ । यसरी नभत्काए जीवितहरूको सातो रही मरौपरौ हुन्छ भन्ने विश्वास गरिन्छ । डेरा भत्काएपछि नक्षोले कजेरी, दाज्यूभाई, नरनाता सबैको सातो उठाउँदै घरमा पनि आई त्यसरी नै सबैको सातो उठाएपछि मरौटेकाम समाप्त हुन्छ । १

१२ सातो उठाउने मुधुम :

कुन पाछा र सामेको काम हो र कति पाछा र सामेको मानिसहरू त्यहाँ भेला भएकाछन् त्यो सबैलाई इडिगत गर्दै उपस्थित सबैको सातो उठाउनुपर्छ । जस्तै :

बरस्पामाओ बरस्पामाओ, बसमा, लाउलासो, फुकनारीको, रिरामदोवी, रेप्नानिको, रुरीसाम्लो, बुलुसाम्लो, साईपुमा, साम्लो साम्लो, रुरीखाप्कर साकाबेनी, चादुम रुरी साम्लो साम्लो, चुनुरुरी साम्लो साम्लो, मुन्बुरुरी साम्लो साम्लो, खावारुरी साम्लो साम्लो, खाप्ची रुरी साम्लो साम्लो, बुलुरुरी रसरुरी, रिराम सामलो, ओरम सामलो, ओरमदई रेप्नानिको । एबक्रमले सामे बताउँदै सातो उठाउँदै गर्नु पर्छ । दुमी राईहरूको विविध पाछा अन्तर्गत विविध सामेहरू छन । जस्तै : छेकपा, छेकामामे, धिक्मी दिखामामे, बसुरु युयुमामे, भेक्सुपा भेक्सुमामे, खबेना दोबेनामे, सामेर सामेरमा दुदुदेना रदुरछेपामे, आदि । दुमी बाहेकका पाछा र सामेका व्यक्तिहरू पनि आएका हुन सक्छन । जस्तै : बुक्छापा, बुड्खामामे, भेक्सुपा भेक्सुमामे, याड्खापा, याड्खामामे, ब्यड्खापा, ब्यड्खामामे, यड्खु, यड्खुमे, तोलोपा, तोलोडामे, पोलोपा पोलोमामे, थुलुपा, थुलुमामे, पुलुपा पुलुमामे, युयुपा युयुमामे, सबेरपा, सबेरपामे, लबेरपा, लबेरपामे, सिरिड्पा, सिरिडमामे, बाछापा वछापामे, सपा, मुमाह, फुपाहमे, केञ्चुपेम, केञ्चुपेमामे, देम्बुकेम, देम्बुकेमामे, नाक्चुपेम, नाक्चुपेमामे, मेमचुपेम, मेमचुपेमामे, सेम्बुपेम, सेम्बुपेमामे, नेम्बुपेम, नेम्बुपेमामे, तेम्बुपेम, तेम्बुपेमामे, थुम्बुपेम, थुम्बुपेमामे आदि भनेर उपस्थितजन सबैको सातो उठाई अन्त्यमा छुड्छुडमे भन्नुपर्छ ।

१३ शिर उठाउने व्यवस्था :

यो दुमीराईहरूको ज्यादै पुरानो चलन हो । यो विशेषगरी बेलुकी सबैकाम समाप्त भएपछि शिर उठाउनको लागि निम्न तीन रीतहरू घरको तर्फबाट राखिनु पर्दछ । :

१, नक्षोको लागि एक कठुवा रक्सी र हारती (सुगुरको करइसहितको मासु)

२, कजेरीलाई रक्सी, जाँड, हारती र अचार

३, लुङ्कु लेखक समुहलाई एक कठुवा रक्सी र हारती ।

यसरी रीत राख्दा घरको तर्फबाट जान्नेले आफ्नो भाषाबाट- ल है तपाईं नागिरे नक्षो, कुबी पित्री धामी (तायामी भए त्यसरी नै) तपाईं कुबीको ज्ञानबुद्धी र शीपले गर्दा आज यो शुद्धाईको काम पनि सलत्र सकियो, मर्नेलाई पुर्खाको बाटो जिनाईदिनुभयो, बाँच्नेलाई आयु मागीदिनुभयो, तपाईंलाई हिड्दाडुल्दा ठेस लाग्यो होला, बोल्दा थुर लाग्योहोला, हामी अन्धामुष्ठी छौं केही जान्दैनौं यसको भारा कटनीको लागि अधि पुर्खाहरूले गरिल्याएको रीत राखी नक्षोको शिर उठाएका छौं बाबा बिन्ती छ । त्यसरी नै कजेरीलाई- कजेरी दाज्युभाईहरू मेरो घरको तर्फबाट यो खोलो फ्याँक्ने काममा तपाईंहरूले मेरो दरदाज्युभाई, मेरो नरनाता, मेरो इष्टमित्रहरूलाई खाईदिनुभयो, पियाईदिनुभयो, मेरो लाजगाल ढाकीदिनुभयो, सबैको भोकतिखा हेरीदिनुभयो, तपाईंहरूले साह्रै दुःखकष्ट सहेर यो कार्य उतारीदिनु भएको छ,, तपाईंहरूको हात पोल्थो होला खुट्टा पोल्थो होला, तपाईं मुलकजेरी, कजेरी बाबा.....अनी कष्टकासाथ चौतारो बनाइदिने दाज्युभाईहरू, सिलापत्थर खोजी लुङ्कु लेखी चौतारीमा राखीदिनुहुने दाज्युभाईहरू तपाईंहरूलाई दुःखकष्ट भएको छ, त्यसको भारा काट्नको लागि तपाईंहरूको शिर उठोस भनेर अधि दाज्युभाईसमेतले गरिआएको रीत तपाईंहरूको सम्मानमा राखिदिएको छु हामीबाट कुनै गल्ती पनि भयो होला त्यसको लागि माफमागी बिन्ती टक्र्याउँछु बाबा..... ।

पुनः शिर उठाउने रीत स्वीकार्नेहरूको तर्फबाट आ-आफ्नो प्रतिउत्तर निम्नानुसार दिई स्वीकार्नु पर्दछ । नक्षोले प्रतिउत्तर यसरी दिनसक्छ- आफूले जानी नजानी मर्नेलाई पुर्खाको बाटो (भलह) दिई ठाउँठेगान लगाउने बल गरेकोछु म पनि त्यस्तो जान्नेजानकार केही अधि पुर्खाहरूले जस्तो त के गर्न सकिन्थ्यो तर अहिले करलागी भएकोले मेरो ज्ञानबुद्धिले भ्याएजति राम्रो गरिदिएकोछु काललाई खाँवो लाउन त सकिदैन तर पनि यहाँउसो राम्रै छ डराउनु पर्दैन, मैले गरेको कर्मले मर्नेलाई पारुको बासहोस, सुप्तलु छिमोदिमोले धिन नमानुन, हामी बाँच्नेलाई रुरी दिउन, यो रीत त पर्दैन पनि थियो मेरो भन्नु यति नै हो बाबा.....।

त्यस्तै कजेरी र लुङ्कु लेखकको समुहबाट पनि त्यसको प्रतिउत्तर दिई प्राप्त रीतहरू सबै उपस्थित जनहरूले खाईपिई गरी मर्नेको नाममा भनेर रातभर नाचगान, श्लोक आदि गरेर रात कटाउँछन् । कसैले मर्नेको नाममा दाता थुन्ने भनेर मारुनी टोली भिकाई रातभर मारुनी नाच नचाउने पनि चलन रहेको पाइन्छ ।

आलो किरिया :

दुमी राईहरूले मरेकै दिन किरिया गर्ने हो भने घरभित्रबाट लाश निकाल्दैगर्दा सुगुरको थुत्तामा मुस्लिने कुटेर मारी त्यसको पुच्छर काटेर दाहिने हातमा राखी दिईन्छ । लाश दबाएपछि घरमा त्यही सुगुरको छोर्सु पोलेर मृतात्मालाई चढाई सम्पूर्ण काम शुद्ध गरिन्छ । यसलाई आलोकिरिया भनिन्छ । समयको अभाव, दोमास र मृतक निसन्तान रहेको अवस्थामा यस्तो क्रिया गर्नु पर्ने बाध्यता पर्नजान्छ ।

२. अश्वभाविक मृत्यु संस्कार विधि र मुधुम :

यस्तो मृत्युमा बिजुवा वा सेलेधामीको भूमिका मुख्य रहन्छ । लाशलाई घरमा ल्याइन्न् ल्याएपनि आँगनमा नै खुतुक्नु (तफ्फना भर्ने ठाउँ) छेउमा राखिन्छ । यसरी मृत्युहुनेहरूको मृतात्मालाई घामडुब्ने ठाउँतिर पठाइन्छ । यसलाई नामवेर्ता भनिन्छ । यो नामवेर्ता अश्वभाविक मृत्युहुनेहरूको बलमदेल हो । यस्तो मृतकहरूलाई बिजुवा वा कुनै तायाले बाटो लाउन सक्छ । बाटो लगाउँदा गरिने मुधुम यसप्रकार रहेको छ-

आम्ना आनुना आज तिमी, जाक्सुलाम, जाक्सुपुमा हिली ममसीकोबाटो, फूल, बाञ्चिनिक मन पराउन छुन पुग्यौ, आनिबी घाम्रोसिसोवा सुखिनिक तिमीलाई भिरपहरा, रुकभिर जङ्गलले खायो, त्यस्तै बाटो रोज्यौ, (लडेर मरेको भएमा), नुरु, मक्सुआ सुखिनी बाघ, भालुले खाईमा-यो (यस्तो हिंसक जनावरले मारेको भएमा), कावाआ सुखिनी खोलाले खायो, (खोलाले बगाई मरेकोमा), रबुम्आ सुखिनी आगोले खाईमा-यो, हिवारी काटीकुटी मारेको हिवारीकोबाटो, सुप्तलुवा, लामालुवा, सेरलुवा,

सेरतुमआ मम जारिनी अगेना, नाताचुल्हा, गृहचुल्हाबाट बाहिर गयो, हरायो, तौ/ताया माहोनी तौ/ताया जुना, तौ/ताया मुना, तौ/ताया तुङ्ना उतै जानु, उतै खानु, उतै पिउनु, मौ/माया/माखुचा यता नआउनु, हेकातुक माखुचा यताउता नजानु, आनिम्पो बलमदेल नाम्बेतीबी मुना तिम्रो बलमदेलमा बस्नु, ताबिङ्ग जुना, ताम्बिङ्ग मुना त्यही नै खानु, त्यही नै बस्नु, हेकतुक आखुस्तानीखो यताउता गयो भने, हामयिता गालीगर्छन्, यितानी हकार्छन्, याखायालोतानी हकारीमाग्यौ, चिलिलि खेरेरे मुतानी रिसराग गर्छन्, खिथुखालोतानी थुक्छन् । चुपि हामकै मुना खटाएको ठाउँमा बस्नु ।

त्यसपछि कात्रोले बेरी जङ्गलमा विशेषगरी ओडारमा तेर्सो पारेर दबाइन्छ । बारीमा दबाउनु हुँदैन । चिहानको लागि नुसुलामको जस्तो विधि पुऱ्याएर ढुङ्गा राख्नु पर्दैन सामान्यरूपमा राखे पुग्छ । सेरमा लाउनु पर्दैन, छोर्सु पोल्नु पर्दैन र चौतारो पनि प्राय बनाउदैनन् । लाशलाई दबाउन अधि काउलो मुखेर (खोसु) चिहानमा एकपटक नक्षोले हान्नुपर्छ, अनीमात्र लाश गाडिन्छ । लाश गाडेर आएपछि सबै मलामीहरू घरभित्र प्रवेश गर्नुपर्छ । यतिखेर धामीले तीनमुठा काउलोको सेउली बनाई आगोमा पोलेर मलामीहरूलाई खक्याउँदै (ब्यथा भाग्ने काम) मुलदेलोबाट दुईपटक र जसकेलीबाट एकपटक गरी जम्मा तीन पटक सेउली घरभित्रबाट बाहिर पुग्नेगरी फाल्नुपर्छ । यसलाई शुशु गरेको वा सियाँ भारेको भनिन्छ । घरमा बार्ने कुराहरू पनि नुसुलामको जस्तो बार्नु पर्दैन । एक छ्याक बारे पुग्छ ।

पुर्खाहरू भन्छनकी पहिले पहिले सियाँको बाटो जानेहरूलाई दबाउँदा फलामे रुखको काँडादार हाँगाहरूको ओछ्यानमा घोप्टो पारेर लाश राखी पुनः त्यस्तै हाँगोले ढाकी पुरिन्थ्यो । यसको अर्थ मृतात्मा यताउता नजागोस, नभट्कियोस भन्नाको लागि हो । अहिले त्यस्तो चलन हराईसकेकोछ । तर पनि चिहानको बाहिर भने काँडाले छोप्ने चलन गएको छैन । अन्य केही चलनहरूमा सियाँकै कारणले मानिस नमरुन भन्नाको लागि यदि आमा देहान्त भई बच्चा समेत पेटमा मेरेको पाइएमा त्यस्तो मृत बच्चालाई हंसिया कचियाले आमाको पेटकाटी बाहिर निकालेर बच्चा र आमा छुट्टाछुट्टै दबाउने प्रचलन अद्यावदी छँदैछ ।

सियाँलाई चिन्ता गरी बाटो लाउने :

घर तथा भाईशुद्ध हुन क्रियाकाज गर्नपर्छ । तर उक्त दिन टिकाटालो केही गर्नु पर्दैन । क्रियाकै दिन बिजुवा बोलाएर मृतात्मा (जाक्सु सिकुमरी) लाई चिन्ताद्वारा शियाँ मार्नु तथा बाटो लगाउनु पर्दछ । चिन्ताको लागि बिजुवालाई रुसुखममा भुण्ड्याउनको लागि सुगुरको ढाडे (सुगुरको छाति र टाउको राखेको भाग) आवश्यक हुन्छ त्यसलाई हप्तड् भनिन्छ । शुद्धाईको लागि मारिएको सुगुरको ढाडे नै हप्तड्को रूपमा प्रयोग गरिन्छ । चिन्तामा विधिको रूपमा विविध रङ्को धागो, मजिटो, गङ्गेरी, साकुरी, हुपुरी, लोलोरी -कुरिला), तम्पुरी, सोक्सु, गुरी यति सामग्रीहरू जुटाएर जासी वा सियाँ मार्नुपर्छ । अस्वभाविक मृत्यु भएकाहरूलाई बाटो लगाउने नक्षो बिजुवा मात्र हुन्छन जसले मृतात्मालाई आगनमा डाकेर बाटो लाउँदै रावाखोला दुधकोशीको बाटो हुँदै नामबेती तथा धाम डुब्ने ठाउँमा वा कसैले यसलाई सप्तरिषी बस्नेठाउँ पनि भनेकाछन् सो ठाउँ पुऱ्याई त्यहाँको मृत बाजे बज्यूहरूलाई जिम्मा लगाइन्छ । सत्तम र मुरहको पनि यहि नै विधि हो । अझ यी दुई पाछाले नामबेतीबा पनि यता फर्काई रम्बुआ बजारको दुधकोशीपारीपट्टिको ठूलो पहरालाई जाक्सुलाम वा हिलीसी ममसी बस्ने बलमघर भनी त्यही ल्याएर जिम्मा लगाउने काम हुन्छ । कसैले "पुलुम" खसाउने भनी मृतात्मालाई पनि पुनः बिजुवाद्वारा मार्ने वा निष्कृत्य बनाउने काम हुन्छ तर आजकल त्यस्तो जान्ने बिजुवाहरूको अभावलेगर्दा पुलुम नखसाई फर्काईफुलाई जाक्सुको बलमदेलमा पुऱ्याउने काम गर्दछन् । यस्ता मृतात्माहरूलाई नुवागी गर्दा, छोर्सु पोल्दा अन्तिममा देब्रेहातले आफू पछ्याडिपट्टि फ्याँकेर मनसाउने काम नक्षोले गर्दछ ।

३, बालमृत्यु :

पाँचवर्षभन्दा मुनी वा छेवर, गुन्युचोली नदिएको बालकहरूको मृत्यु भयोभने त्यसलाई मोच भनिन्छ । यस्तो मोचलाई घामभुल्कने ठाउँतिर लगेर मृतात्मालाई थन्को लगाउनु पर्दछ । घाम भुल्कने ठाउँलाई दुमी भाषामा "नामबुकदाम्फार" भनिन्छ । यसलाई मोचको मामाली गाउँ मानिन्छ । यसलाई किरामदुदेल वा किरोदेल पनि भनिन्छ । यसका मुदुम यस प्रकार रहेको छ ।

आम्ना आनुन सागो खुस्तुम, आज तिमि सानो बालक आमाको कोखबाट छुटिएर अर्को आमाको कोखमा गयो, सागो भिस्माचुम, सानो बालक आमाको कोखबाट छुट्यौ, सागो नामबुकदाम्फार खना सानो बालक मावलीगाउ जानु,

किरामदुदेल खुस्तुम, मावलीगाउँ गयौ, ताम्बी डा छुकिनी, त्यतै नै बस्नु, ताया माहना यता नआउनु मामाली गाउँको आमाहरू वाजेबज्यूहरू तम चुचुबी तलसोका यो बालकलाई स्याहारेर राख, जुना बेनी कम्सीना बेनी स्वाओ कुमीना सेइस्ने, खानदेउ लाउनुदेउ, भोकतिर्खा हेर, ताया माया खनुमा माबेनी यताउता जान नदेउ, भन्नु पर्छ ।

बच्चा मरेपछि सानो भए माटाको हण्डी, घ्याम्पो वा कोको वा ठूलो शरिरको भएमा दुई हातमा अगाडि राखेर मुनीबाट मात्र समाई तेछ्छौं पारेर बोकिन्छ । सेतो कात्रो लगाउने चलन छैन । उसका जे कपडाहरू छन त्यही लगाइदिन्छन । यस्तो लाशलाई ओडारमा दबाइन्छ र हण्डी वा कोकोलाई चिहानमाथि घोप्टोपारेर राखिन्छ । भोली या पर्सि नै शुद्धाई गरेर बेलुकी चिन्ता गरेर मृतात्मालाई बाटो कटाउने काम नक्षो वा जान्ने तायाले गर्दछ । यसको लागि ठूलो क्रिया विधि गरिरहन पर्दैन । नक्षोले चिन्ताबाट मृतात्मालाई अन्साई पन्साई गरी घरलाई चोखोनितो बनाउने घरको अन्य व्यक्तिहरूको उकारपकार गरे पछि शुद्धाई पुरा भएको मानिन्छ ।

उपसंहार

दुमी राईहरूको मृतसंस्कार विधि प्रागइतिहासिकतामा आधारित रहेको छ । एउटै पाछाभिन्न पनि खोलाटोलाको कारणले मृतसंस्कार विधि फरक पर्दछ भने पाछागत भिन्नता भएकोमा फरक नपर्ने कुरै भएन । तथापि मुल विषयहरूमा भने समानता पनि त्यत्तिकै रहेको छ । यसमा उल्लेख भएका धेरै विषयहरू दुमी किरात राईहरूमा मात्र होइन अन्य थरगत राईहरूसंग पनि थोरबहुत मिल्नजान्छ । तसर्थ यसलाई मात्रात्मक फरक मात्र हो तात्विक भिन्नता भने होइन । यसमा प्रस्तुत भएका अधिकतम सैदान्तिक मधुमहरू साभ्ना हुन र बाँकी सत्तम र धेरै हदसम्म मुरहको मामिलाई जोड्ने प्रयत्न गरिएको छ । यो सानो प्रयास मात्र हो पूर्णाताको लागि भविष्य अभै पर्खनु पर्ने अवस्था रहेको अनुरोध छ ।

(नोट: पनु: लेख अत्यन्त लामो भएकोले उत्था गर्न बाँकी रहेका अंशहरु अर्को अंकमा दिइनेछ ।)

मुचि ।

¹ नागिरे नक्षो टेकवहादुर मुरह दुमी राई "धामी प्राचीन राजाहरूको अवतार हो" इसिलिम, वर्ष -३, अङ्क -४, २०५८, पृ-५७

² खोटाङ्-खामीवासी महाजीत दिम्मचु दुमी राईको भनाई, इसिलिम, वर्ष-७, अंक-८, २०६२ मा प्रकाशित भनाई, पृ-२८

³ नागिरे नक्षो टेकवहादुर मुरह राईको भनाईमा चिलिमदुहाको धार्मिक सांस्कृतिक नाम

शुभ-कामना

विजयादशमी तथा दिपावली २०६३ को शुभउपलक्ष्यमा समस्त ग्राहक साथै शुभचिन्तक महानुभावहरूमा सुखशान्ति, सुस्वास्थ्य दिर्घायु एवम् उत्तरोत्तर प्रगतिको हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

राईलिक परिवार

भगवानस्थान, चावहिल, काठमाडौं

४४६०९०६, २००४९८७/८८, ४४६००६६

An interview with the first Honorable member of Dumi Kirat Rai Funsikim (DKRF) 'Alban Ada von Stockhausen'

This interview is published on the basis of mail conversation (i.e. via e-mail). Mr. Alban is the citizen of Germany and he is studying in the University of Zurich, where he is not only studying Cultural Anthropology, Comparative Science of Religions and South Eastern Asian History of Art, but also his Master thesis is concerned with the Death Ritual of the Dumi Rai. Besides, he has been working in the Ethnographic Museum of the University of Zürich, contributing in many ways to a number of exhibitions, books and online publications. Currently, he is the President of the Society for Ethnography and Arts in Asia (SEAAS), a society which supports different Projects in the Himalayan Region, many of them being projects started together with DKRF. In recognition to his deep interest and mega effort in preserving Dumi Rai culture, the organization DKRF has acknowledged him as the honorable member of this organization.

Fortunately, on the way to his important research for thesis with the Death Ritual of the Dumi Rai, he is going to appear in the inauguration of the 'ISILIM' (9th Volume) publication with his mother and wife 'Marion'. The honorable member of Dumi Kirat Rai Funsikim (i.e. DKRF) is also the source of the inspiration in the activities of DKRF in the sense that he has supported the Dumi Rai organization in many aspects morally, financially and physically. All the Dumi Rai people wish him in achieving the Master's Degree soon. Although he has already opened his personal views through this magazine in the topics "Features of colours in Dumi Rai Culture" in volume-4 and "Traditional and Modern knowledge, two inseparable sisters" in volume-6, let's share his amicable expression with the ISILIM readers.

■ ***What did attract you to come to Nepal at the first time?***

During my studies of cultural anthropology at the University of Zurich in Switzerland, I learned about the numerous Rai-groups in eastern Nepal and about the fact that only little research had been done about their culture and religion before. This fact and the knowledge about the cultural and religious diversity in Nepal made a visit very attractive and gave me the idea to research a topic in the Himalayan Region.

■ ***When and How did you acquaintant with the Dumi Rai?***

I heard about the Dumi through my professor Michael Oppitz that travelled through Baksila more than 20 years ago. He advised me to fly to Lamidanda and search for the Dumi population in the area of Diktel and Baksila. The book "A Grammar of Dumi", written by the linguist George van Driem allowed me to take a first few glimpses at Dumi culture. In Spring 200, after I landed in Lamidanda I walked through Diktel towards the valley of the Tap Khola. The reason I actually decided to do deeper research about the Dumi was the first issue of Isilim, which came into my hands in a house near the Tap Khola River, where I stayed the night before I reached Baksila. The family I was staying with showed me the magazine, after I told them that I'm interested in Dumi culture. Inside Isilim, I found a genealogy graph, which was done by Chatur Bhakta Rai. I could not read it properly due to the lack of Nepali language, but I knew, something very interesting, that reached deep into the Culture of the Dumi, was published

here. The Chhetri-family I was staying with told me that Chatur Bhakta, the author of the article was staying up in Baksila Bazar, as the principal of the 10+2 College. Early the next morning I climbed up to the Bazar and went straight to the college to meet Chatur Bhakta, my first encounter with a Dumi person. He greeted me very friendly and without hesitation, he offered help with my research plans. This was the beginning of my sincere relation to the Dumi community.

■ *Would you please tell us some memorable events when you were staying in Halkhum Baksilla*

My visits to Baksila were full of uncountable situations that I could describe as memorable. What impressed me the most about the Dumi people is the open-mindedness and their strong embedding in their traditional culture. The way people are interested in keeping their culture and religion alive and the existence of a own strong and local identity seemed for me like a prime example for all the other ethnic groups in Nepal, which are in danger of being destroyed by political, religious and economic influences that come from the outside.

■ *How many times have you come in Nepal? Any specific purposes?*

By now I was in Nepal for more than eight times, mostly for the reason of visiting either Baksila or people from there living in Kathmandu. Since a lot of projects developed together with Dumi Kirat Rai Funsikim, many of these visits include at least a project related meeting with members of DKRF. Due to my work for the Ethnographic Museum of Zurich University, many visits were at least partly done for my employee, buying and selling books as well as returning objects that were displayed in exhibitions.

■ *Would you please give us your introduction (even family background) in brief?*

My family comes from Germany, where I was born and stayed with my parents near the city of Stuttgart in the south. After finishing my School in Dublin, Ireland, I went to Switzerland where I started to study at the University of Zurich. There I'm currently studying Cultural Anthropology, Comparative Science of Religions and South Eastern Asian History of Art. My contributing in many ways to a number of exhibitions, books and online publications. Since May 2006, I started to work, together with my partner Marion, in a project about the Naga of Northeast India, which is financed by the Swiss National Foundation. My special interests in all my ethnographic projects are concerned with visual Anthropology in the form of film and photography documentation. Since 2004, I'm President of the Society for Ethnography and Arts in Asia (SEAAS), a society which supports different Projects in the Himalayan Region, many of them being projects started together with DKRF. Part of this Issue of Isilim is financed by SEAAS.

■ *What are you doing recently? And further plans?*

At the moment I'm working on the Death Ritual of the Dumi, a written thesis which will be handed in by the end of the year. In Future I'm planning to keep on working about the Dumi, and to publish the works I have done so far in English language, in order to make them accessible to the Dumi Community.

■ *Can you tell us/share your feeling about Dumi Rai community?*

Coming to a Dumi household feels very much like coming to a family one belongs to.

■ *Would you please express your personal opinion about Dumi Kirat Rai Funsikim?*

Dumi Kirat Rai Funsikim shows in an impressive way, how many things can be done by just standing together. DKRF has brought the identity of the Dumi into today's world, and has conveyed to many people, the message that believing into traditional culture and religion has nothing to do with backwardness or underdevelopment.

■ *Now you are also the Honorable member of DKRF, what are you feeling about it?*

Of course I'm feeling very honored and proud to be part of DKRF now, but I also realize that being part of this organization brings a lot of responsibilities with it. I'll try to meet them with hearty commitment.

■ *What sort of things DKRF should be serious to start the action immediately.*

I think one of the things that will be more and more important to discuss, is the way one will react to influences from the outside. Especially after the change of the political situation in Nepal, and the declaration of secular state, a lot of outside religions will try to influence and mission the people of Nepal. Before this happens the status of the local gods and spirits, the self-esteem of the shamanistic Dumi religion must be strengthened. The Dumi have their own religion, they do not need any other

beliefs that have not grown out of the area and the landscapes. During my travels in Northeast India I have seen the systematic destruction of religion and the dissolvment of culture and local identity that was introduced by Christian and Hindu missionaries. If the Dumi want to keep their culture and live in peace, they must stop missionaries of any religion to enter their villages and culture, they don't need them. The danger is immense and DKRF should inform people about it, before it's too late.

■ **What would you do if you were a Dumi Rai rather than of German Origin.**

I would do exactly what you are doing. I would tell the world that I'm proud about my traditional culture and my shamanistic religion. Because only with a strong self-esteem I can face the modernity without loosing myself.

Presenter : Netra Mani Dumi Rai

कविता

वर्तमान यथार्थ

तिमी रोयौं

म रोएँ

भोजपुर रोयो

म्याग्दी रोयो

दिक्तेल रोयो

कैयौं नेपाल आमाका सन्तानहरु रोए ।

सत्माली विशाल दुमीराई

वर्तमान यथार्थ यस्तै रहेछ

मान्छेका मासु खाएका मान्छेहरु

दुधको साटो रगत पिएकाहरु

धिक्कार छ तिमीहरुको दुष्ट समाजलाई

आफ्नै मातृभूमि नेपाल हल्लाउनेहरुलाई

(खै के भन्नु) मान्छेले मान्छेलाई नबुभदो हरेछ

वर्तमान यथार्थ नै यस्तै रहेछ ।

धिक्कार तिमीहरुको पनि मरुवा चाललाई

मान्छेलाई मारेर रगत चुस्नेहरुलाई

गधाहरुलाई दूधले खनाएर

मान्छेलाई रगतले नुहाइदिनेहरुलाई

गरिवको रगत चुस्ने दुष्टहरुलाई

(खै के भन्नु) मान्छेले मान्छेलाई नबुभदो रहेछ

वर्तमान यथार्थ नै यस्तै रहेछ ।

शुभ कामना

नेपालीहरुको महान पर्व विजयादशमी तथा दिपावलीको पावन अवसरमा हाम्रा समस्त विद्यार्थी तथा अविभावक महानुभावहरुमा सुख, समृद्धि, दिर्घायु तथा प्रगतिको हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

प्रिन्सिपल तथा विद्यालय परिवार
ओएसिस इंडलिस हाई स्कूल
धरान : १०. सुनसरी

शुभ कामना

नेपालीहरुको महान पर्व विजयादशमी तथा दिपावलीको पावन अवसरमा हाम्रा समस्त विद्यार्थी तथा अविभावक महानुभावहरुमा सुख, समृद्धि, दिर्घायु तथा प्रगतिको हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

प्रिन्सिपल तथा विद्यालय परिवार
अल्फा एकेडेमी मन्टेसरी स्कूल
धरान : १६. सुनसरी. फोन नं. ०२५-५३०७८३

शुभ कामना

विजयादशमी तथा शुभ दिपावलीको उपलक्ष्यमा समस्त हाम्रा ग्राहक महानुभावहरुमा सुख, शान्ति तथा उन्नतीको हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

Our Services :

Desktop Publishing, Air Ticketing, Sim-card (Mero Mobile), Recharge Card (NTC & MERO Mobile), Photocopy, Lamination, STD & ISD, Fax, Foreign Employment Consultant etc.

ORION TRAVEL PVT.LTD.

Dharan Branch, Dharan- 6, Machha Bhaudi

Phone No. : 025-530219/528680

शुभ कामना

नेपालीहरुको महान पर्व विजयादशमी तथा दिपावलीको पावन अवसरमा हाम्रा समस्त विद्यार्थी तथा अविभावक महानुभावहरुमा सुख, समृद्धि, दिर्घायु तथा प्रगतिको हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

प्रिन्सिपल तथा विद्यालय परिवार
सगरमाथा रेसिडेन्सियल स्कूल
धरान : ११. सुनसरी. फोन नं. : ०२५-५२८१३०

काठमाण्डौमा दुमीहरुको साकेला उमौली ०६३

सम्पूर्ण दुमी किरात राईहरुको संस्था 'फन्सिकिम' ले हाल सम्म विभिन्न क्रियाकलापहरु गरि आफ्नो भाषा, धर्म र संस्कृति को जगेर्ना गर्दै थुप्रै उपलब्धिहरु हासिल गर्दै आएको छ । जस अर्न्तगत दुमीराईहरुको एक महत्वपूर्ण जातीय पहिचान बोकेको साकेला ०६३ सालको उमौली (धिरियाम्लो) लाई लिन सकिन्छ । गाउँघरमा त केटाकेटी, के बुढाबुढी जब हाम्रो महान मौलिक चाड साकेला (भूमे) आउनु अगावै गाउँ-गाउँमा पुस्तौं अगाडी देखि नाँचदै आएको दुमी सिलिहरुमा नाँचेर आफ्नो परम्परालाई निरन्तरता दिन्छन् ।

मेरो जन्मघर चिउरीखर्क लगायत दाम्थाला, चप्लेटी, तिर त पहिले देखि नै नाचिँदैन थ्यो तर ससर्का, खरबारी, खार्मी, माक्पा तिर चाहिँ पहिले देखि नै नाची ल्याएका रहेछन् । त्यता तिर वैशाख पूर्ण छेका ढोल भ्याम्टा बजाउँदै लस्करै नाँचेको देख्दा नाँचु नाँचु भने लाग्थ्यो । मेरो विवाह खरबारीमा नै भएपछि त मैले पनि नाचन सिँके । गाउँमा भइन्जेल त सालन्य नाचियो तर यहाँ काठमाण्डौमा त साकेला सिली थुप्रै मान्छेहरुले थुप्रै ठाउँहरुमा नाचेता पनि जहाँ पनि दुमी सिली नै नाचिँदैन रहेछ । काठमाण्डौमा रहेका दुमीजनहरु भने यत्रो महान चाडमा आफ्नो मौलिक दुमी सिली नाँचन नपाएर अर्थात समूह नै नभएर अन्य थरका सिली नाचेको हेरेर वा त्यसै समुहमा जानी नजानी हल्लिन बाध्य हुनु पर्दथ्यो । सायदै यो सम्पूर्ण दुमीजनको पीडा ढिलै भए पनि बल्ल दुमी किरात राई फन्सिकिमले महशुस गरेछ । दुमीहरुको छुट्टै पहिचान दिने मौलिक सिली काठमाण्डौमा पनि नाँचनु पर्छ भनेर गत साल ०६२ मा शहिदमञ्चमा दुमीहरुको छुट्टै सेउली गाडी नाँच्दा सबै दुमीहरुले आफ्नो मौलिक परम्परामा गाउँ देखि टाढा रहेर पनि प्राप्त गर्नपाउँदा सबैमा हौसला छाएको थियो । त्यतिखेर नै स्वतः स्फूर्त गाउँघरमा साकेला नाँचदै गाइने मौलिक भाकाको लयहरु सबैको मुखमा झुण्डिन थाले-

**बल्ल-बल्ल भेटै भयो ए होई के छ समाचार ए होइ स्यामुना
नर नाता, इष्टमित्र ए होई सबलाई नमस्कार ए होई स्यामुना
हरियो भूई हो दामले दुई हो ए होई सबलाई नमस्कार ए होई स्यामुना**

(शब्द रचना उत्सव राईबाट)

आहा ! कस्तो मौलिक भाका, लय, सबै जना दुमीहरु रोमाञ्जित हुँदै साँभसम्म नाँच्यौ । धित नपुग्दै सबै जना छुट्यौ । त्यस पछि त वास्तावमै फन्सिकिमलाई पनि विश्वास लागेछ । संस्थाले कम्मर कसेर लागे पछि त नहुने के थियो र । पुस्तौं अगाडिदेखि हामी दुमी किरात राईहरुले नाची ल्याएको साकेलाले वास्तवमै हाम्रो मौलिक पहिचान दिलाउन सक्छ । यो हाम्रो एक पुख्यौली नासो पनि हो । साकेला सिलीमा जब ढोल र भ्याम्टाको आवाज गुञ्जन थाल्दछ यो धुनले हामी सबै वृद्ध, बालक, युवाहरुलाई उर्मङ्गित गराउन सक्ने क्षमता यसले बोक्दछ । यसका शिली, गितका तुक्का, र लयहरुले कसैलाई पनि मोहित पार्न सक्छ । उ घण्टौंसम्म नाचीरहन सक्षम हुन्छ । यस्ता अलौकिक क्षमता भएको हाम्रो पृथक साँस्कृतिक धरोहरको संरक्षण र सम्बर्द्धनको लागि संस्थागत रुपमा यसको उत्थानको लागि पहलहरु गरिएका थिएनन् ।

गत सालहरु भैं यस २०६३ सालमा पनि किरात राई यायोक्खाले टुडिखेलमा नचाउने मिति तय गरीसकेको हुँदा त्यहाँ हामी दुमी जनहरुको उपस्थिति पनि अनिवार्य भैं भएकोले १०/१५ दिन अगावै फन्सिकिमले पनि काठमाण्डौमा अस्थायी वा स्थायी बसोबास गरी आएका सम्पूर्ण दुमीजनहरुलाई खबर गरी नाँचन जान्नेले भूलिसकेकी भनेर सम्झने र जान्दै नजान्नेले

सिकने भनेर महाराजगञ्ज चक्रपथमा आदरणीय क्या. नैन व. चुचुको घरमा भेला हुने जानकारी अवगत गराइए अनुसार 'नेपाली टाइम' भन्दै भए पनि प्राय सबै दुमीजनहरूको भेला भयो । आफ्नो धर्म, संस्कृति प्रतिको चेतनाले सबैमा हौसला थियो । क्या. चुचुको फराकिलो आँगनको बीच भागमा फूलको गमला नै भए पनि राखेर आफ्नो गाउँघरको स्मरण गर्दै नाचन विसंकाहरूले सम्झ्दै, नजान्नेले सिक्दै, दिनहु भेला भएर नाच्ने आभ्यास गरियो । त्यहाँको छिमेकीहरूले पनि हाम्रो पृथक संस्कृति देखेर बडो कौतुहलताका साथ हेरे । बेलुकी सधैं छुट्ने बेलामा गाउँघरमा भए छपनी भिजाउने वा पोक्सिम सर्चाउनु जे भने पनि नाचन आउने जति सबैलाई क्याप्टेनी पिपीले आफ्नै हातले बनाउनु भएको आर्कु र उम्मा को साथसाथै जुस पानी, खाजा दिएर नाचन र गित गाउन उक्साई रहनु हुन्थ्यो । उहाँहरू आफै पनि कहिलेकाही समुहमा आएर नाचनु हुन्थ्यो । उहाँहरूको आफ्नो मौलिक किरात संस्कृति र परम्पराप्रतिको सद्भाव देखेर हामी सबै प्रभावित हुन्थौ ।

हामी दुमीहरूको शिलि र साकेला गीत (रिसिया) अत्यन्त मार्मिक र समय सापेक्षा छ । 'ए होई स्यामुना' भाकाको हाम्रो गीत त कति मौलिक अति सुन्दर र कर्णप्रीय छ । यस भाकामा गाइने गितको तुक्का विभिन्न सिलिपिच्छे कै ३/३ वटा गीतहरू फन्सिकिमका अध्यक्ष भदैं श्री चतुर भक्त राईले अत्यन्त मौलिक शब्दहरूमा संकलन गर्नु भएर साकेला शिलि कै उत्थानमा उहाँको अविष्मरणीय योगदान रहयो ।

हामी जन्मदै आफ्नो संस्कृतिलाई लिएर आएका हुने रहेछौ । हामी आफ्नो संस्कृतिलाई कति छिट्टै आफूमा समाहित गरी त्यसको अनुसरण गर्न सक्दा रहेछौ भन्ने प्रमाण त्यहाँ दुमी सिली कहिल्यै नाँच्दै ननाँच्नेहरूले देख्दै नदेख्नेहरूले पनि कति छिट्टै जानेको देख्दा सबैजना उत्साहीत हुन्थ्यौ त्यस्तै नोहरूडका भदैं नेत्रमणि राईले कति छिट्टै नाचन जानेको उहाँ कहिल्यै ननाचेको मान्छे २-४ दिनमा नै दुमी शिलीमा सिपालु भएको देखेर छक्क पर्दथ्यौ । ०६३ वैशाख २७ को उभौली (वैशाखे पूर्ण) हामी दुमीजनहरूले अन्य ठाउँ त्यही चुचुकै घरमा नाचेर मनायौ । त्यसको समाचार कान्तिपुर टेलिभिजनले (कान्तिपुर संवाददाता श्री डम्बर हम्चुवाट) प्रशारण भयो ।

किरात राई यायोक्खाले आयोजना गरेको ०६३ जेष्ठ ६ गते टुडिखेलको शहिदमञ्चमा हामी दुमीहरू पनि सहभागी हुन गयौ । हामी दुमी सिलीमा सबैजना निकै पारंगत भइसकेका थियौ सरस्वती बहिनीले लिनु भएको भेषभुषा सम्बन्धि जिम्मेवारी निर्वाह गर्दै सबै दुमीजनहरूलाई दौरा सुरुवाल र चौबन्दी फरियामा सजाइ दिनु भयो । टुडिखेलमा काठमाण्डौ उपत्यकामा रहेको हजारौं राईजनहरूको व्यापक सहभागिता थियो विभिन्न सहभागी संस्थाहरूले आ-आफ्नो संस्कृती प्रदर्शन गर्ने निश्चित स्थान भनेर एक ठाउँ घेरा हालेर बनाइएको थियो । त्यहाँ पालैले गएर सबै संस्थाहरूले आ-आफ्ना शिलिहरू पस्किएका थिए । अरु थरी राईहरूको सिलीको मारमा हाम्रो मौलिक सिली पनि ओभेलमा पर्न गइरहेको अवस्थामा यस उभौली (धिरियाम्लो) साकेलामा सिलिमाम्पाद्वय दाई श्री मदन खवचु दुमी र भाइ केदार राईचु दुमीद्वारा निर्देशित सानो गीतको तुक्का गाउँदै नमस्कार सिली नाचेर हामीले पनि आफ्नो सिली प्रस्तुत गर्नुभयो । यो दुमीहरूको काठमाण्डौमा पहिलो सामूहिक प्रस्तुति थियो । के को दुमीहरूको सिली हुनु, भन्दै दुमीहरू भेला भएर नाचेको ठाउँबाट पर-परै हुने र ढाड फर्काएर हिड्ने अनि अन्य सिली नाच्दा गौरव गर्ने भलाद्मी दुमीहरूलाई यो गतिलो जवाफ थियो । सम्पूर्ण किरात बन्धुहरूले आ-आफ्नो पहिचान दिएको ठाउँमा दुमीहरूले पनि छुट्टै अस्तित्व प्रदर्शन गरी शहिदमञ्चमा सेउली गाडेर आफ्नै मौलिक संस्कृति प्रदर्शन गर्न पाउँदा सबै दुमीजनहरू गौरवान्वित थिए ।

दुमीजनका लागि भनेर व्यवस्था गरेको पाल अगाडी सेउली गाडेर सबै दुमीहरू लगातार नाची रहे । बीचमा एकछिन दर्क पानी पर्‍यो तर पनि त्यस दर्क पानीको कुनै पर्वाह नगरी ढोल भ्याम्टा बजाउदै नाची नै रहयौ । दुमी सिली नाँच्नेहरू जति सबैलाई भोक र तिर्खा लाग्यो होला भनेर खार्मीका श्री ऋखिश्वर दुमी दाईले चिसो कोक खाजाको व्यवस्था गरी दिएर ठूलो गुण लगाउनु भयो ।

वर्ष दिनको चाड तै माथि काठमाण्डौ उपत्यकाको आँगनमा किरात र गैर किरातहरूको बढ्दो उपस्थितिले भीड भन्नु बाक्लैदै गएको थियो । सबै किरातहरू आ-आफ्नो समुह बनाएर छुट्टाछुट्टै नाचिरहेका थिए तर यसमा पनि दुमीराईहरूको पृथक प्रस्तुति थियो । यसैको प्रमाण स्वरुप भोलि अर्थात जेष्ठ ७ गतेको राष्ट्रिय स्तरका दैनिक पत्र-पत्रिका अन्नपूर्ण पोष्ट, हिमालयन टाइम्स, नेपाल समचारपत्र आदिमा दुमी महानुभवहरूले आफ्नै भेषभुषामा सजिएर दुमी सिलिमा नाचिरहेको तस्वीर छ्याप्य्याप्ती प्रकाशित हुनुले प्रस्ट पार्दछ । यसरी फन्सिकिमले निर्णय गरेर लगाइएको पहिरन र हाम्रो मौलिक सिलीलाई नै महत्व दिएर राष्ट्रिय पत्र-पत्रिकाहरूले अन्यलाई भन्दा दुमीहरूको प्रस्तुतिलाई नै महत्व दिइनु सम्पूर्ण दुमी जनहरूको सफलता महशुस गरियो ।

यसको एक हप्ता पछाडी जेष्ठ १३ गते काठमाण्डौमा रहेका सम्पूर्ण दुमीजनहरूलाई चक्रपथको शंखपार्कमा विहान १०.०० बजे नै यसै पहिरनमा भेला हुनको लागि फन्सिकिमले उद्घोष गर्‍यो । उक्त दिन शंखपार्कमा दुमीहरूको फेरि ठूलो सहभागीता रह्यो यसरी उपस्थित हुनुको मुख्य कारण चाहिँ हामी दुमीराईको पूर्वाहरूदेखि नाची ल्याएको र अहिले पनि दुमी बस्तिहरूमा नाचिने दुमीहरूको साकेला सिलीलाई क्यामेरामा कैद गरी अभिलेखीकरण गर्ने फन्सिकिमको ऐतिहासिक निर्णयलाई मूर्तरूप दिन सबै तम्तयार भएर आएका थिए । सबै भेला हुन अगावै दाइ अशोक खबचु दुमीराईले ढोल-भ्याम्टा लगायत आवश्यक सामग्रीहरू जुटाइ सक्नु भएको रहेछ । अध्यक्ष भदैं श्री चतुरभक्त सत्तम दुमी चट्ट दौरा सुरुवालमा सजिएर काँधमा पूख्यौलि हतियार धनुकाड र ठोकरी भिरेको देखा त साँच्चै यलम्वर भैं देखिन्थे ।

२०६३ जेष्ठ ७ गतेको अन्नपूर्ण पोष्टमा प्रकाशित तस्विर

सबै महिला दिदी बहिनीहरू चौवन्दी र फरियामा साथै परुष दाजुभाईहरू दौरा सुरुवालमा सजिएर शंखपार्क नै ढाक्दा त बडो रमाईलो भएको थियो । दुमीहरूको ऐतिहासिक सिलीहरूको छायाँङ्गन गर्न दिनभर नै लागेता पनि कसैमा थकावट थिएन । तिर्खा लाग्दा हरक्षण पानी दिन भाइ गुणराज र भदैं नृप सधैं तम्तयार थिए । मौसमले पनि कस्तो साथ दिएको त्यस दिन । आफ्नो मौलिक सिलीलाई जगेर्ना गरी जस्ताको तस्तै राख्न त्यसदिन दुमीहरू लागि नै रहे । हाम्रो उद्देश्यको एउटा पाटो त्यसदिन सफल भयो ।

अब ०६३ सालको साकेलाको अन्त्य किर्तिपुरको त्रि.वि.मा हुने भयो । त्यहाँ पनि दुमीहरूको उपस्थिति उल्लेखनीय रह्यो । यसरी ०६३ सालको उभौली जेष्ठ २७ गते किर्तिपुरमा टुंगियो तर विश्व कै सर्वोच्च शिखर चोमोलुङ्गमा (सगरमाथा) मा पहिलो पाइला टेकेर किरात कूलको नाम राख्ने बहादुर सपुत श्री इन्द्र ब. राईज्यूको सम्मानमा चार किरात संस्था, किरात याक्खा छुम्मा, सुनुवार सेवा समाज, किरात याक्थुङ्ग चुम्लुङ्ग र किरात राई यायोक्खाको संयुक्त रूपमा शहिदमञ्चमा असार १० गते बृहत कार्यक्रमको आयोजनमा यस्तो गौरवमय अवस्थामा दुकिराफले पनि टाउको फर्काउने कुरै आएन । फन्सिकिमले पनि आफ्नो सहभागीता जनाउने निर्णय गरि पूनः उपस्थित हुने जानकारी गरायो । कार्यक्रमको प्रमुख अतिथिको रूपमा सभामूख सुवास चन्द्र नेम्वाङ र अतिथिहरू म मान्निगण, लगायत विभिन्न आदीवासी जनजातीका वरिष्ठ बुद्धिजीवीहरूको उपस्थितिले कार्यक्रमको शोभा बढाएको थियो । ऐतिहासिक पर्वतारोहि श्री ईन्द्र ब. राई ज्यू को सम्मान पछि उहाँलाई नगर परिक्रमा गराइयो । यस क्रममा हामी दुमीहरूले पनि हाम्रो व्यानर बोकेर ढोल भ्याम्टा बजाउँदै सहभागीता जनायौं अनि अन्त्यमा फेरि शहिदमञ्चमा नै आएर सबैले आ-आफ्नो मौलिक संस्कृतिलाई प्रदर्शन गर्दा हामी दुमीजनहरूले पनि आफ्नो सिली नाची यस सालको उभौलीलाई विट माच्यौं ।

०६३ सालको उभौली (धिरियाम्लो) हामी दुमीहरूले बडो सफलताको साथ मनायौं । आगामी सालमा पनि यसरी नै हामी दुमीजनहरूको एकता र प्रयास भइरहोस् । यस उभौलीले दुमी किरातराईहरूको मौलिक धरोहरको साकेला सिलीको संरक्षण र संवर्द्धनमा ठूलो आयाम थप्न सफल भयो । इतिहासमा यो एउटा अविष्मरणीय उपलब्धिको रूपमा कैयौं पुस्ता सम्म रहिरहनेछ तर शंखपार्कमा खिचिएको साकेला सिलीको VCD, हाम्रो मौलिक भाका ए होई स्यामूना को अडियो क्यासेट निकाल्ने र दुमी किरात राईहरूको आफ्नो भाषाको शब्दकोष तथा व्याकरण प्रकाशन गर्ने जस्ता महत्वपूर्ण कार्यहरू दुकिराफको अगाडी चुनौती बनेर खडा भएको छ त्यस्तै दुमीराईहरूको यहाँ काठमाण्डौमा स्थायी बसोबास गरि रहनुहुने दुमीहरूको एकल चुल्हाको स्थापना गर्न असम्भव भएता पनि सामुहिक रूपमा किरात राईहरूको धार्मिक धरोहर चुल्हालाई स्थापना गर्न सके हरेक दृष्टिकोणले उपयुक्त हुने थियो होला । हामी सम्पूर्ण दुमी किरात राईहरूको अथक लगनशीलता र एकताले हामीलाई एक दिन अवस्य सफलताको शिखरमा पुऱ्याउनेछ किन भने हामीलाई सुम्निमा, पारुहाङ्ग र नायमको सदा आशिर्वाद छ ।

श्रीमती विजया खबचु (सत्तम) दुमीराई

जालपा- ९ खरदेल, खोटाङ्ग

मुचि ।

थाहा छैन उसलाई ...

मातृभूमिको न्यानो काखमा
 मायाका ग्रिनेट र बमहरु लडिरहेछन्
 अनबरत रुपमा सफा आकाश नै बदलिएको छ
 भरी पर्ने कि, नपर्ने भिनो मरिसकेको आस... छ ।
 त्यसैले,
 वारिपारि थुप्रै कृकूरहरु भुकीरहेछन्
 बासघारि भरी रुपहरुले, कर्तल ध्वनि लगाईरहेछन्
 तर,
 लाश वरिपरि भिगा भन्किरहदा पनि
 बडेमानको कन्टेनरमा खित्का छाड्दै
 जंग बहादुर भन्ठानेर आफुलाई
 अझै भ्रमको घोडा दौडाईरहेछ ।
 कणसरी टिलपिले ताराहरुले, चिम्चिमाउदै जिस्काईरहेछन्
 गल्छेडीबाट चन्द्र, सूर्य अंकित भण्डा भागिरहेछ ।
 ढकमक्क फूलैफूलको बगैचा भित्र
 ठसमस लडाएका ठूला डल्ले भुडीहरु
 लम्पसार परेका सजिब लाशहरु हेर्दै
 अझ पहाड भएर उभिन्छ
 पत्थर

सपनामा सुनको लिस्नो लगाउदै
 खोको आडम्बरमा
 था' छैन उसलाई
 तन्द्रयाङ्ग-तुन्द्रुङ्ग तिहुनका भोल पिउदै
 आ-आफ्ना बस्तिबाट, आफ्ना हतियार उठाउदै
 भोको पेट, विवेकपूर्ण आक्रोसित भएर
 मूर्दा बनेका इतिहासका ति अक्षरहरु पल्टाउदै
 एकदिन बौरिनेछ भनेर,
 दौरा अनि चोलिका तुना कसेर
 रगताम्य आहाल-आहालहरुबाट
 थुप्रै लथालिङ्ग टाउकाहरु बटुल्दै
 अनि,
 पराबाट निस्केका खोकाहरु गन्दै
 धिमा गतिमा केवल,
 स्वतन्त्रता, मुक्ति र शान्तिका लागि
 छलाङ्ग मान्दै
 उठ्नेछ बस्ति
 भुकम्प र ज्वालामुखि बनेर ...

अमर "पहाडि" दुमीराई
 खोटाङ, लामिडाँडा

शुभ-कामना

नेपालीहरुको महान पर्व विजयादशमी तथा दिपावलीको
 पावन अवसरमा देश विदेशमा रहनु भएका समस्त ग्राहक
 महानुभावहरुमा सुख, समृद्धि, दिर्घायु तथा प्रगतिको
 हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

प्रो. : अक्षय कुमार दुमीराई
 साईला रेष्टुरेण्ट, धरान -६,
 माछा भौडी, लिङ्गदेन प्लाजा

किरायाका महासचिव राज बहादुर राईसँगको भेटवार्ता

राज बहादुर राई किरात राईहरुबीच परिचित नाम मात्र भएको छैन, सम्पूर्ण किरात राईहरुको सम्मान पनि भएको छ। चौध वर्षको उमेरदेखि नै सामाजिक क्षेत्रमा लागेको बताउने राज बहानुर राई त्यस्तो व्यक्तित्व हुनुहुन्छ जो २७ वर्ष जागिरे जीवनको यो अवधिसम्म पनि नथाकिकन समाज सेवामा लागिपर्नु भएको छ। २०२० साल फाल्गुण १ गते भोजपुर जिल्ला कोट गा.वि.स. वडा नं.-६ मा स्व. कृष्ण कुमारी राई र बलराम राईको जोडीलाई सन्तान सुख दिलाएर यस धर्तीमा पदार्पण हुनु भएका राज बहादुर राईले आफूले भने जीवन जिउने क्रममा निकै दुःख कष्टहरु भेलेर अधि बढ्नु परेको बताउनुहुन्छ। यी दुःखहरु नै भोजपुरदेखि काठमाडौं सम्मको यात्राको सारथी भएको र समाज सेवामा लाग्ने प्रेरणाको श्रोत भएको बताउने वहाँ १४ वर्षको कलिलो उमेरदेखि कलिलो मनको उद्यानमा समाजसेवाको बीज अंकुरण भएपछि त्यसको विशाल वृक्ष किरात राई यायोक्खासम्म भ्यामिएको अवस्थासम्म विभिन्न समयमा विभिन्न पदीय जिम्मेवारी लिएर आम किरात राई समुदायबीच बिसनै नसकिने नाम बन्नुभएको छ। त्रि.वि. मानविकी संकायबाट राजनीतिशास्त्र विषयमा स्नातकोत्तर राज बहादुर राई त्रि.वि. शिक्षण अस्पतालको सहायक प्रशासकको जिम्मेवारी सम्हालेर पनि किरात राई यायोक्खा केन्द्रीय कार्य समितिमा महासचिवको जिम्मेवारी सफलतापूर्वक सम्पन्न गर्न सक्ने कुशल व्यवस्थापक हुनुहुन्छ। २०४५ सालमा किरात राई सांस्कृतिक तदर्थ समितिको रुपमा स्थापना भएको किरायालाई आफू सरकारी कर्मचारी भएकाले अप्रत्यक्ष रुपमा सहयोग गर्दै आउनु भयो र २०४९ सालदेखि ०५३ सालसम्म कोषाध्यक्ष र त्यसपछि हालसम्म केन्द्रीय महासचिवको गरिमामय पदको जिम्मेवारी सफलतापूर्वक सम्पन्न गर्दै आउनु भएको छ। स्पष्ट र प्रखर वक्ताको रुपमा किरात राईहरुबीच परिचित राज बहादुर राईसँग इसिलिम ९औं अङ्कको लागि इसिलिम प्रतिनिधिले लिएको अन्तर्वार्ता प्रस्तुत छ।

इसिलिम:- समाज सेवामा लाग्नु भएको कति भयो ?

समाजसेवामा त म करिब १४ वर्षको उमेरदेखि नै लागेको हुँ। म पढेको विद्यालय जनोदय मा.वि. मा करिब ३ किलोमिटर टाढादेखि खानेपानी ल्याएर पहिलो समाजसेवाको काम शुरु गरें। त्यसका लागि हामीले सांस्कृतिक कार्यक्रम गरेर आर्थिक सहयोग उठाएका थियौं। हालसम्म पनि त्यो सञ्चालनमा छ। जातीय संस्थामा लागेको चाहिँ करिब १७ वर्ष जति भयो।

इसिलिम:- किरात राई यायोक्खामा कहिलेदेखि संलग्न हुनुभयो ?

२०४५ सालमा किरात राई सांस्कृतिक तदर्थ समितिको रुपमा सहयोग गर्दै आएँ। त्यतिखेर पञ्चायतकालमा संघ संस्थामा संलग्न हुन नपाइने भएकोले आर्थिक र नैतिक सहयोग गरे। त्यसपछि २०४७ सालदेखि किराया के.का.स.को कोषाध्यक्षको कार्यभार सम्हालें। २०५३ सालदेखि अहिलेसम्म के.का.स. महासचिवको रुपमा कार्यरत छु। म यो संस्थामा औपचारिक रुपमा लागेको २०४७ सालदेखि हो।

इसिलिम:- आम नागरिकले बुझ्ने भाषामा किरात राई यायोक्खाको अर्थ के हुन्छ ?

यो किरात राई यायोक्खा भनेको किरात राई भनेको त प्रष्ट नै छ। यायोक्खा भनेको चाहिँ बान्तावा भाषामा यायोक्कमा छलफल गर्ने ठाउँ हो। भाषिक अस्तित्व स्वीकार्ने क्रममा सबै भाषिक संस्थाहरुले सहमति जुटाएर राखिएको नाम हो यो।

इसिलिम: किरात राई यायोक्खाको छाता मुनि कति भाषिक संस्थाहरु संलग्न भएका छन् र कति बाँकी छन् ?

भाषा तथा साहित्य परिसदले स्थलगत अध्ययन गर्दा अहिले सम्म पाएका २६ भाषाका राईहरुमध्ये १२ वटा संस्था यस संस्था अन्तर्गत आवद्ध छन्। कति भाषी राईको संस्था दर्ता नं. भएको छैन कतिका दर्ता भए पनि क्रियाशिल छैनन्। अहिले आठ

पहरीयाहरु राईहरु पनि दर्ता हुने क्रममा छन् । कतिपय संस्थाहरु जस्तै याम्फु, लोहोरुङ्ग संस्थाहरु स्थापना भएर पनि यस अन्तर्गत दर्ता हुनु भएको छैन । किरायको केन्द्रीय सम्मेलन २०६३ पौष ८, ९ र १० गते हुँदैछ । यसमा सकेसम्म सबै भाषिक संस्थाको सहभागिता जुटाएर सबै भाषिक संस्थाका अध्यक्षहरु पदेन सदस्य हुने प्रावधान विधान मै राख्ने गरी व्यवस्था गर्नु पर्छ, भन्ने मेरो जोड छ । सबै भाषाले एक अर्काको भाषिक अस्तित्वलाई स्वीकार गर्न गराउन पनि यो आवश्यक छ । आफू आफूले नै ए अर्काको भाषिक अस्तित्वलाई नस्वीकारे अरुलाई स्वीकार गर भन्नु व्यार्थ हुन्छ । केन्द्रीय सदस्यहरुको संख्या बढाउन सकिन्छ । ६/६ महिनामा भाषा, संस्कार, संस्कृती र नीतिगत कुरा गर्दा के. का.स.को बैठकमा सबै भाषिक संस्थाको सहभागिता होस भन्ने मेरो धारणा छ ।

इसिलिम : किरात राई यायोक्खाले आफ्नो स्थापना काल देखि अहिलेसम्म किरात राईहरुको उत्थान वा चेतनाको स्तर माथि उकास्न के कति काम गर्नु भनेर दावी गर्छ ?

यो संस्थाले गरेको कामको मुल्याङ्कन त तपाईंहरु जस्ता अरुले गर्ने हो, हामीले त के भन्ने । तर पनि भन्नु पर्दा सबैभन्दा बढी शिक्षामा जोड दिने मान्यता रहेको । हामी शिक्षित भयौं भने हाम्रो भाषिक, साँस्कृतिक, राजनीतिक, धार्मिक देखि दिएर प्राकृतिक श्रोतमाथिको हाम्रो अधिकार लिन सक्छौं र हामी अरुले लेखेका हाम्रा इतिहासमा भर नपरेर आफ्नो इतिहास आफै लेख्न सक्छौं भन्ने हाम्रो मान्यता छ । करिव रु ४५ लाखको अक्षयकोषमा ७०% जाति शिक्षा क्षेत्रमा छात्रवृत्तिकै लागि उपयोग भएका छन् । गरीब जेहेन्दार विद्यार्थीहरुलाई विभिन्न ठाउँहरुमा छात्रवृत्ति सहयोग प्रदान गर्दै आएका छौं । विद्यालय स्तरको शिक्षा देखि परियोजना लेखन तालिमसम्म, नेतृत्व विकासदेखि अन्तरिम संविधानको अन्तर्क्रियासम्म र २६ थरी राईहरुको सोडसय शब्द संग्रह निकाल्ने कामहरुले अवस्य पनि चेतनाको स्तर वृद्धि गरेको हामी दावी गर्छौं । यो अवस्थासम्म देश विदेशमा विविध तरिकाले आफ्नो कार्यक्षेत्र वृद्धि गरेका छौं ।

इसिलिम : कि.रा.या.ले किरात राईहरुको सामाजिक र शैक्षिक पक्षलाई मात्र हेर्छ कि आर्थिक र राजनीतिक पक्षलाई पनि हेर्छ ?

कतिपय जातीय संस्थाले वित्तीय संस्थाहरु चलाएका छन् । हामीले किरायवाट संस्थागत नभएर व्यक्तिगत रुपमा त्यसमा संलग्न भएका छौं । आर्थिक रुपमा सफल हुन व्यवसाय सञ्चालन गर्नु अतिआवश्यक छ । उद्योग बन्द व्यवसाय र वित्तीय संस्थाहरुको सञ्चालनले गर्दा आज लोटा बोकेर आएको मारवाडी समुदायको हातमा देशको अर्थतन्त्र रहेको छ । त्यसकारण हामी उद्योग, बन्द व्यवस्थामा संलग्न हुन प्रोत्साहन दिन्छौं जुन पुस्तौं पुस्ता संरेर जान्छ । अर्को तर्फ सामाजिक संस्थामा लागेर आफ्नो धार्मिक, भाषिक र साँस्कृतिक अधिकारको लागि लड्नु नै राजनीति हो किन भने राज्यद्वारा प्रदान गरिनुपर्ने यस्ता कुरा राजनीतिक निर्णयद्वारा गरिन्छ । त्यसकारण समाज सेवामा लागेर आफ्नो समाजको हक अधिकारको संरक्षणको लागि दलगत राजनीति नभएर हामी सामाजिक राजनीति गर्छौं । दवाव समूहको वा नागरिक समाजको भूमिका खेल्छौं ।

इसिलिम : किरात राईहरुको कस्तो समाजको कल्पना गर्छ किराया ?

किरात राईहरुको जागरुक समाज, आफ्नो भाषा संस्कार संस्कृति भेष भुषालाई माया गर्ने समाज हरेक क्षेत्रमा शिक्षित र सचेत समाजको कल्पना प्रत्येक सामाजिक संस्थाको हुन्छ । तत्काल त नहोला, तर हाम्रा नाती जनातिको पालासम्म पनि त्यो परिवर्तन समाजले आत्मसाथ गरोस, त्यस्तो समाज बनोस भन्ने कल्पना गर्छ ।

इसिलिम: किरायाको भावी योजनाहरुलाई कार्यरूप दिने नयाँ पुस्ता कतिको तयार भएको पाउनु भएको छ ?
म यसमा पूर्ण नभए पनि बढी आशावादी छु । कि.रा.वि.संघ छ किरात राई साँस्कृतिक कलाकार संघ पनि भर्खरै स्थापना भएको तछ, आफ्ना भेष भुषमा हाम्रा चाढपर्वहरु जस्तै साकेलाहरुमा उपस्थित हुने आफ्ना भाषका पत्रपत्रिकाहरुमा प्रकाशन गर्ने युवा जमातहरु हाम्रो काम आफै गर्नुपर्ने रहेछ भन्ने चेत पलाएको अवस्थामा छन् । पाश्चिमी सभ्यताको हावाले छोएका बेला पनि आफ्नो संस्कृतिक, पारम्परिक र जातीय संस्कार संस्कृति र पहिरन प्रति रुची राखिरहेको विद्यार्थी समूह देखि म एकदमै आशावादी छु ।

इसिलिम: किरायालाई सबै भाषिक संस्थाहरुलाई नसमेटेको भन्ने आरोप यदाकदा सुनिन्छ के भन्नु हुन्छ ?

म किरायाको बैठकमा पनि भन्ने गर्छु, यो संस्था सबै भाषिक संस्थाहरुको छाता भएकोले सबैलाई समेट्नु पर्छ । यसमा यायोक्खाको पनि केही गल्ती कम्जोरी छन् । त्यस्तै केही गल्ती भाषिक संस्थाहरुको पनि छन् । हामी राई होइनौं भन्ने भाषिक संस्थाहरुले बैदेशिक आर्थिक संस्थाहरुको अनुदान सहयोगको अपेक्षमा छुट्टै हौं भन्नु कम्जोरीका उदाहरण हुन् । हामी दश थरी राई एक चुलाको भन्ने हाम्रो चलन छ । हामी छुटेर गयौं भने हामीबीच भएका बिहेबारी पनि अन्तर्जातीय हुने भयो । हाम्रा

पुर्खाहरुले छाडेर गएका अमूल्य निधिहरु, राम्रा कुराहरु गुमाउदै जानेछौं । भाषा छुट्टै हुँदा हामी बेगलै होइनौं, आउनुहोस सबै बसौं । हामीले, तपाईंले, सबैले बभन्नु-बुझाउनुपर्ने कुराहरु गरौं । राई भनेर राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्र क्षेत्रमा परिचित भैसकेको छौं । राई पगरी होइन भन्छौं हामी किन भने हर्कबलि चाम्लिङ राय भनेर सा के सम्बत १०१७ मा नै लेखिएको हजार डेढ हजार वर्ष पहिलेको अभिलेख नै भेटि सकिएको छ । त्यसरी नै पृथ्वीनारायण शाहले एकिकरण गर्दा महेन्द्र सिंह राई भन्ने वनेपामा र कतिपय दोलखा तिर पनि भेटिएको छ । गाउँटोल, जिल्लाका नाम समेत राई शब्दबाट राखेको भेटिएकाले राई पगरी हो, जाति होइन भन्नु तर्कसङ्गत छैन । जित्नेले लेखेको इतिहासमा हाम्रा कुरा कम लेखियो । सम्झना र किम्वदन्तीको भरमा हामी बढी भर पर्नु पर्ने अवस्था छ । त्यसो हुनाले छलफल गरि निचोड निकालौं भन्ने आग्रह सबैलाई गर्छु ।

इसलिमः साभा चुलाको अवधारणा आइरहेको बेला हामी राई नै होइनौं । भनेर छुट्टीनेहरुको भविष्य कस्तो देख्नु हुन्छ ?

भविष्य निश्चित छैन भागीका लागि र देश विदेश जानपाउने अवसरको लागि मात्र जाने हो भने सुचिकृत थरहरुको संस्था बाढी हुन्छ त्यसछि तल्ला घरे बान्तावा, माथिल्ला घरे बान्तावा, माइला चाम्लिङ्ग, जेठा चाम्लिङ्ग जस्ता थारहरु छुट्टै जाने क्रममा कति थर हुने ? त्यसकारण आउनुहोस सँगै सरसल्लाह छलफल गरेर सहमतिको विन्दुमा पुगौं भन्छु । यसरी छुट्टिनु हुँदैन । त्यो सम्भव छैन । यस अर्थमा म वहाँहरुको आन्दोलन को भविष्य निश्चित देखिन । सबै फेर्न सकिन्छ, रगत फेर्न सकिन्छ ।

इसलिमः कुनै एक समय किरायाले किरात राई विद्यार्थीसंघलाई नजिकबाट व्यवहार गर्न हिचकिचाएको अवस्था थियो । तर अहिले सँगै हिँडेको देखिन्छ । विचारमा परिवर्तन कसरी आयो ?

पहिले माउ संस्था किराया नै सबल नभएको अवस्थामा भातृ संगठनहरुलाई सम्हाल्न गर्दा पर्ला कि भन्ने हामीलाई लागेको थियो कि रा वि संघलाई समेटेको भए पछि अन्य पेशागत संघ संगठनहरुलाई पनि समेटनु पर्ने हुन्थ्यो । अहिले हेर्दा त्यो हाम्रो कम्जोर आत्मबलले पनि थियो । तर यो किरा वि संघ भन्ने संस्था स्वतन्त्र अस्तित्व भएको विद्यार्थीसंगठनको रूपमा दर्ता छ । यसले अहिले सम्म किरायासँग सहकार्य गर्दै आएको छ । यो अहिलेको अवस्था आवश्यकता को उपज हो । पहिले किरा वि संघ का संस्था चलाउने नेतृत्व वर्गहरुमा नैतिक आचरणमा संका गर्नु पर्ने भएकोले व्यक्ति व्यक्तिगत र संस्थागत दुवै रूपमा किरा वि संघलाई ओत दिने पक्षमा थिएनौं । तर अहिले त्यस्तो छैन । ओत भन्दा बढी सहकार्य छ । भाषिक संस्थालाई त भर्खर समावेश गर्छौं । अब नयाँ विधानमा भातृ संगठन सम्बन्धी व्यवस्था गर्नेछौं ।

इसलिम : जन आन्दोलन भाग २ (२०६२/०६३) मा किराया ले ससक्त सहभागिता जनाउन सकेन भन्ने आरोप छ नि ?

कुनै पनि जातीय संस्थाहरुले उल्लेख गर्न सुहाउने सहभागिता जनाका थिएनन् भन्नु पर्छ । किराया ले पनि मानिसहरुको उपस्थिति गराउन सकेन तर केही मात्रमा भए पनि आन्दोलनमा हाम्रो सहभागिता थियो । नैतिक र भौतिक दुवै समर्थन थियो । सबै भन्दा बढी आन्दोलनमा सहभागी हुने जातीय संस्थाहरु मध्ये यायोक्खा पनि हो । दरबारकाण्ड देखि नै हामी गणतन्त्र उन्मुख हुनुपर्छ भन्ने सोचमा थियौं । त्यसकारण हामी केन्द्रीय कार्य समिति नै सामेल भयौं । विभिन्न तह र तप्काबाट निरङ्कुश राजतन्त्र विरुद्धको आन्दोलनमा सहभागि भयौं । मगर संघ, थारुहरु लगायत कतिपय संस्थाहरु त गएनन् पनि । तर समग्रमा अन्य जाति जाति भन्दा बढी नै हाम्रो सहभागिता थियो ।

इसलिमः लोकतन्त्र आएको यो अवस्थामा संविधानसभाद्वारा राज्यको पुनर्संरचनाको कुरा आइरहेको छ । यस अवस्थामा संविधानसभाद्वारा पुनर्संरचित नेपालमा आदिवासीहरु र किरात राईहरुको स्थान कस्तो हुनुपर्छ र कस्तो हुन्छ होला जस्तो लाग्छ ?

अहिले पनि सरकारले आदिवासीहरुको अस्तित्वलाई स्वीकारिराखेको छैन । यसको उदाहरणको रूपमा अन्तरिम संविधान मस्यौदा समितिमा आदिवासी महासंघको तर्फबाट शान्ति राईलाई पठाउँ तर फुक्नेबेला माओवादी प्रतिनिधि भनेर फुकिदियो । यसबाट हामीले बुझनुपर्ने के हो भने अहिले पनि सरकारले आदिवासीहरुको, मधिसे जातिको, दलित उत्पीडितहरुको, महिलाहरुको पछिडिएका कर्णाली बासीहरुको अस्तित्वलाई स्वीकार्न सकिरहेको छैन । धेरै पहिलेको सम्बन्धलाई लिएर हाम्रो प्रतिनिधिलाई त्यसरी भन्न मिल्दैन । त्यसो त म पनि शान्ति राईहरूसँगै कति त्यस्ता कार्यक्रमहरुमा सहभागी भएको छु । पुनर्संरचित नेपालमा किरातहरुको स्थानको सम्बन्धमा हामी जातीय र क्षेत्रीय स्वयत्ततामा आधारित आत्म निर्णय सहितको संघीय गणतन्त्रको पक्षमा छौं जहाँ हामी किरात राज्यको माग गर्छौं । यो किन भने यदि लिम्बुवान र खम्बुवान भनेर छुट्टै राज्यको माग गर्छौं भने सुनुवारलाई पनि दिनुपर्ने, जिरेललाई पनि दिनुपर्ने, सुरेललाई पनि दिनुपर्ने, हायुलाई पनि दिनुपर्ने । यसो गर्दा पचास साठी राज्य बनाउन सम्भव छ कि छैन, यो पनि सोच्नुपर्छ । यो स्वयत्त क्षेत्रभित्र विभिन्न जातिहरुलाई खुल्ला प्रतिस्पर्धामा आफ्ना प्रतिनिधि छान्न पाउने व्यवस्था गर्नुपर्छ, जुन बहुदलीय आधारमा हुनुपर्छ । मतक्ष न्याय, सानो माछाले सानो माछालाई खाने न्याय हुनुहुँदैन । सबैलाई बराबर न्याय दिनुपर्छ ।

इसिलिम: किरात समाजमा विद्यमान चुनौतीहरु के के हुन् जसलाई सुधारनुपर्छ ?

अहिले एकिकरण पाला देखि नै हामीलाई शिकार गर्ने, चरन क्षेत्रहरु मात्र दिएर, हाम्रा वस्तीहरुमा बाहुनहरुलाई किपट दिएर र लिम्बुहरुलाई रस्ती रसाल बस्ती बसाल भनेर विर्ता दिएर हामीलाई शाहहरुले ठूलो शत्रुको व्यवहार गरे। उनीहरुले सबैभन्दा बढी समय लड्नु परेको हामीसँग नै भएकोले यसो गरेका हुन्। हामीमा पनि बाबु मरिहाल्लुन् म लाहुर गइहाल्लु, आमा मरिहाल्लुन् म पोडलो गइहाल्लु भन्ने सोच छ। व्यक्तिगत कुराहरुलाई पन्छाएर हिँड्ने कसरत बढी गर्नुपर्ने बेला छ। जडतावादी प्रवृत्ति र मपाईवादी सोच हटाउनुपर्छ। २३१ वर्ष लामो शाह वंशीय परंपराले गाडेको सामन्ती संस्कार छुटाउन नल गोडेर फल पाइन्छ कि भन्ने हाम्रो मानसिकता हटाउनु पर्‍यो। फल पाउन शुरु देखि नै खेती गर्नु पर्‍यो।

इसिलिम: भाषागत विविधता र संस्कारगत विविधताहरु एकिकृत समाजको लागि बाधक बन्छ कि बन्दैन ?

जान्नेलाई श्रीखण्ड नजान्नेलाई खुर्पाको बिँड भने जस्तै भाषा र संस्कारहरु प्रयोग गर्न जान्नेका लागि अमूल्य निधि हुन् भने नजान्नेको लागि बोझ हुन्। मगरहरु धेरै प्रकारका पुजारी छन्, र पनि उनीहरु मगर नै हुन्। म आफैँ पनि चाम्सीङ्ग, आमा वान्तावा, श्रीमती लिम्बु भए पनि आफुमा भएको भाषालाई बोझको रूपमा नभएर यो आफ्नो अमूल्य निधिको रूपमा लिएको छु। भाषा संस्कारहरु एकिकृत समाजको लागि कहिल्यै बाधाक बन्दैनन्।

इसिलिम: हाम्रो समाज परिस्कारवादी वा यथास्थितिवादी ?

बाबुको ठाउँमा छोरा गए पनि, दाजुको ठाउँमा भाइ गए पनि हुने यथास्थितिवादी विचार छ हामीसँग। जे छ ठीकै छ भन्ने यथास्थितिवादी र परिवर्तनलाई स्वीकार्न नमान्ने समाज हुँदाहुँदै पनि यसलाई अबका पुस्ताले अगाडि बढाउनुपर्छ। निराशावाद र जे छ त्यसैमा चित्तबुझाउने प्रवृत्ति यथास्थितिवादको जरा हो। त्यस्तै परिश्रम नगर्ने तर सुविधा खोज्ने प्रवृत्ति विदेशी संस्थाहरुले गर्दा पनि देखिएको छ। यस अर्थमा हेर्दा समाज बढी यथास्थितिवादी छ।

इसिलिम: तपाईं संरक्षणवादी कि प्रतिस्पर्धावादी ?

म दुवै वादी हुँ। संरक्षण प्रतिशत कम भएकाहरुलाई र पिछडिएकाहरुलाई संरक्षण दिनुपर्छ। पछि समयसँगै प्रतिशत घटाउँदै लानुपर्छ। अन्यलाई सबै तहमा समानुपातिक रूपमा प्रतिनिधित्व गर्ने गरि समेट्नुपर्छ। नीति निर्माण तहमा फराकिलो सोच भएकाहरुलाई समानुपातिक आधारमा छान्नुपर्छ। आदीवासी महिलाहरुलाई व्यापार उद्योग गरेर छुट देऊ, जागिर खाएर छुट देऊ भन्ने हाम्रो माग छ। व्यक्तिगत रूपमा पनि म त्यसै भन्छु।

इसिलिम: तपाईंको व्यक्तिगत पारिवारिक कुराहरु बरे बताइदिनोस न।

भोजपुर, कोट गा.वि.स. वडा नं. ६ मा आमा स्व. कृष्ण कुमारी राई र बाबु बलराम राईको परिवारमा २०२० साल फाल्गुण १ गते मेरो जन्म भएको हो। परिवार लाहुरे भए पनि म दुःखले हुर्केको हुनाले गाउँघरमा भएका समस्याहरु समाधान गर्न समाजसेवामा सानै उमेर देखि लागें। राजनीति पनि गरें। मेरो परिवारमा अहिले छोरा तोड्डशोहाड राई, छोरी निडवा शामा राई र पत्नी लक्ष्मी लिम्बु गरि चार जना छौं। मेरी श्रीमतीले नै घरका सबै काम गरेर मैले समाज सेवा लगायत जागिर पनि खाएको छु। म एस. एल. सी पास गरेर आए देखि अहिले सम्म त्रि. वि. चिकित्सा शास्त्र अध्ययन संस्थान महाराजगंजमा कार्यरत छु। अहिले त्यहाँ सहायक प्रशासकको रूपमा कार्य गर्दै आएको छु। अब अवकास पछि किपट र विर्ताहरुको बारेमा खोज अध्ययन गरेर बस्ने विचार छ। अन्त्यमा तपाईंको यो भाषिक पत्रिका इसिलिम मार्फत सम्पूर्ण किरात दाजुभाइहरु दिदीबहिनीहरु र सारा नेपाला दाजुभाइ दिदीबहिनीहरुमा विजय दशामीको शुभकामना दिन चाहन्छु।

मुचि ।

खुशीको खबर

एथ्नोलोजिकल म्युजियम स्वीजरल्याण्डका अन्वेषक तथा दुमी किरात राई फन्सिकिमका मान्ताथ सदस्य श्रद्धेय श्री अल्वान अदा भान स्टकहाउजेन हाल दुमी किरात राईहरुको मृत्यु संस्कार विधिहरुको बारेमा अध्ययन अनुसन्धान गर्दै हुनुहुन्छ। उहाँको योगदानबाट दुमी किरात राई फन्सिकिमलाई 'इसिलिम' नवौं अंक प्रकाशनार्थ रु. ३८, ५००।०० -अक्षरूपी अठ्तीस हजार पाँच सय रुपैया) प्रदान गरी दुमीजनलाई प्रेरित गर्नु भएको छ।

The Dumi Rai people and their language (Demographic, ethnographic and linguistic information)

- Netra Mani Dumi Rai

1. The Dumi Rai people:

The Dumi Rai people are among one Out of 26 tribes (*thar*¹) of the Kirat (or 'Kirant') Rai having distinct identities and language. According to the 2001 census report, there are 5,271 Dumi Rai as mother tongue speaker in Nepal [i.e. almost 0.83% out of Kirat Rai population (635,151) and 0.02% out of the whole population of Nepal (22,736,934)]. However, based on the data gathered from the Dumi Rai Organization "*Dumi Kirat Rai Funsikim (DKRF)*"⁴ is estimated to be roughly between 15,000 to 18,000. On the basis of the data available till today, DKRF has declared that 'Dumi Kirat Rai' comprises 7 lineages (*same*²) and 21 clans (*pachha*³). There are also numerous sub-clans in many Dumi Rai communities. Additionally, there are some unspecified clans like 'Ripde' and 'Kherong' in 'Waku village' of Solukhumbu district. The major 7 sames and 21 pachhas belonging to their respective same have been presented in the Table 1.

Table 1: Dumi Rai: Same and Pachha

S.N.	Same/Samet	Pachha
1.	Braksupa –Braksuma	Satma
2.	Bheksupa-Bheksuma	Muraha
3.	Busuru-yuyuma	Harasi, Dimmachu, Sarachu, Hanruchu Walakpu
4.	Chhachhapa-chhekuma	Khawachu, Raichu, Jipuchu, Chhachung, Riplachu, Turachu
5.	Dhikmi-Dhikhama	Luppo
6.	Chhachhapa-chhasmi	Ratku, Hadi, Rangkasiu,
7.	Dikpa-Dikma	Halaksu, Kharubu, Walakpa, Hajur

Based on the data published in *Isilim volume 1, 2056*

The resource persons from the locality say that "the dialectic meaning of the term 'Dumi' indicates multi-meanings like association, coming into contact, meeting together etc. Pointing out the chronological data, some others claim that it signifies a person's name the Head person succeeds from 'Tumsoli'".

2. The Dumi Rai Culture

Dumi Rai people believe on their ancestors and the nature. The common voice of the Dumi Rai people is 'respecting the nature: worshipping the ancestors is our dignity'⁵. It is still confined to its oral traditions

and has a rich oral heritage of traditional folk stories and songs handed down from parent to child over a very long period of time (i.e. religious oral literature) '*Mundhum*'. Although there is a great influence of Hindu religion, almost all Dumi Rai people follow the Kirat religion (i.e. combination of shamanism and animism) and as for Rai animistic practices, it seems that the most important aspects are three sacred stones (*suptulu*⁶) placed on the hearth for the veneration of one's deceased ancestors.

In present, including the whole indigenous people, Dumi Rai people are also aware about their tradition and cultural activities. The presentation of the Sakela/Tosi Sili (a Kirat Rai traditional classical dance) in Kirat traditional dresses in different public places even in Kathmandu valley and in many Kirat Rai communities especially in autumn (chhiriyamlo) and in spring (Dhirihamlo) season are the fresh example of Kirat culture. The real cultural presentations are performed in Dumi Rai locality where the main spiritual places (yungkhulu) are located since long time before.

3. Ethnology:

According to Professor Nesturkh (1966:26), the Rais are a people of mongoloid stock and so are Dumi Rai people and they are characterized by a positive and open attitude towards life. When they intend to do something, they do it without any hesitation and show a free man's behavior in all their actions. They show the intelligence usually expressed in practical rather than a philosophical approach to life. There might be a logical point to memorize Northy's (1974:24) statement that "Rais are a people who are brave and courageous. Though the traditional occupation of Dumi Rai people is farming, some are serving in the public sector as teachers, social or community-health workers, police, army, ex-Gurkha soldiers from the Indian and British Armies and business. Besides, some others have involved in sports and music fields too. In brief, Dumi Rais are well-mannered, cheerful and amicable which is also reflected in their interaction with other people.

4. Demography:

Majority of Dumi Rai people live in Baksila, Sapteshwor, Jalapa, Kharmi, Makpa, Kubhinde, Diktel and Nerpa in Khotang district as their traditional homeland and their immediate Kirat Rai neighbors are Koi, Khaling, Sampang, Thulung, Kulung, Nachhiring etc. Besides, some Dumi Rai people have dispersed (migrated) in some certain places of the other districts like Solukhumbu, Udaypur, Bhojpur, Sangkhuwasabha, Panchthar, Sunsari, Morang, Jhapa and Ilam. Some Dumi Rais have been migrating even in Kathmandu valley since some years ago. In abroad, Hongkong, UK, USA, Canada, Darjeeling, Sikkim, Assam (India) and Burma etc.

5. The name of the language:

Dumi Rai language is one of the minority languages of Nepal spoken by an ethnic group of the same name as their *mother tongue*⁷ especially in the hills near the middle of the Rawakhola valley in Northern part of Khotang district (i.e. 'Majha kirat') of Eastern Nepal. Like other Kirat language it belongs to Tibeto-Burman family of the Sino-Tibetan genetic stock. With reference to syntax and verb morphology, it is considered as a separate language of its own. It is locally known as 'Dumi Bra' or 'Dumi Bro' (i.e. Dumi Language).

According to the report 1991 of LSN & CNAS, TU Kirtipur, with respect to the verb stems, Dumi Rai shows a high percentage of cognate with Koi Rai and Khaling Rai. It is also an endangered language in the sense that Dumi Rai Language is spoken in a multilingual situation. Dumi Rai people mostly speak also Thulung, Koi, Sampang, Khaling, Nachhiring Rai languages as *the second language*⁸ in accordance with the closest social interaction and Nepali language as a *lingua-franca*⁹. The history of languages shows that in multilingual situation, any language may extinct in course of time. Like other Kirat Rai languages, Dumi Rai language also has no its own script and literate tradition. According to the degree of endangerment, it has been categorized in 3rd level (i.e. *potentially endangered language*¹⁰) out of seven in a report-2004 prepared by Prof. Dr. Y.P. Yadava called "Languages of Indigenous Nationalities Phase I" submitted to National Foundation for Development of Indigenous Nationalities (NFDIN).

6. Comparative studies of the Dumi Rai language with the other Kirat Rai languages:-

From the Comparative Glossary of Kirat Rai languages (based on Swadesh wordlist), the following comparative result has been mentioned in the Table 2.

Table 2: comparative similarities of Dumi Rai language with other Kirat Rai languages

S.N	Langage	Speakers	Similarity	S.N.	Langage	Speakers	Similarity
1.	Bantawa	3,71,056	34 %	16.	Loharung	1,207	43 %
2.	Chamling	44,093	37 %	17.	Mewahang	904	40 %
3.	Kulung	18,686	✓56 % 2nd	18.	Tilung	310	31/86
4.	Yakkha	14,648	23/87	19.	Jerung	271	25/94
5.	Thulung	14,034	~39 %	20.	Dumngmali	221	51/99
6.	Sampang	10,810	✓50 % 4th	21.	Lingkhim	97	
7.	Khaling	9,288	✓82 % 3rd	22.	Sam	23	38/95
8.	Dumi	5,271	100 %	23.	Chhintang	8	26/99
9.	Umbule	4,471	25 %	24.	Sotange		45 %
10.	Puma	4,310	38/99	25.	Belhare		27/93
11.	Nachring	3,553	~53 % 3rd	26.	Aathpaharia		28 %
12.	Bahing	2,765	39 %	27.	Mugali		27/86
13.	Koi	2,641	✓47 % 5th	28.	Pangtuwali		27/74
14.	Yamphu	1,722	32 %	29.	Limbu		29 %
15.	Chhiling	1,314	28/95		Tot.population	635,151	

Note: - On the basis of Population census 2001 and Yadav (2003).

7. Dumi Rai Linguistic Area and the dialects of Dumi Rai language:

According to G. van Driem (Ms. P. 1) "The Dumi Rai speaking area is limited to five VDC all abutting the Rawa and Tap rivers near their confluence and upriver there from. These are Baksila, Sapteshwara [or: sapteshwor, G.H.], Sasarka (kubhinde), Kharmi and Makpa".

Currently, Dumi Rai language has mainly five dialects (i.e. social variants) which have been presented in Table 3.

Table 3: Dumi Rai Dialects

S.N.	Dialect	Pachha
1.	Baksila / Sapteshwor.	Satma, Muraha, Halaksu, Luppo, Harasi, Walakpu, Dimmachu, Chhachung, Hadi Ratku and Rangkasu.
2.	Jalapa	Khawachu, Raichu, Riplachu, Hamruchu
3.	Kharmi	Chhachung, Dimmachu, Sarachu, Turachu
4.	Makpa	Halaksu, Kharubu, Walakpa, Hajur

These dialects can be distinguished in terms of phonology, nominal and verbal morphology and lexicon or vocabulary as well. The report of LSN & CNAS, TU Kirtipur 1991 shows that Kharbari dialect seems to have more common with the Makpa dialect and Hancheka dialect which shows features clearly transitional to Baksila dialect. Similarly, Sapteshwor dialect is related to Jalapa dialect in many aspects.

8. Comparative studies of the dialects speaking areas:

Depending upon the rough sketch of Dumi Rai language speaking area, it seems that Makpa VDC is the core Dumi Rai language speaking area. The main Dumi Rai language speakers are congregated here and this dialect

is in front in the language retention; then Kharmi, Jalapa and Baksila dialects respectively. Makpa dialect is primarily spoken in almost all the wards (Except ward No. 7; Rumala and Bhandari gaun) of Makpa VDC. In the data collected during the Linguistic Survey of Nepal 1981-84, HansBon reports that "Dumi can be classified as a vanishing idiom. At most localities the language seems to be still alive only among the older generation and even the language of aged parsons shows a high degree of Nepalization. Only the Makpa dialect seems to be spoken to some extent among members of the younger generation. In addition, the number of Dumi speakers can be estimated at between 1,000 to 2,000 with strong tendency of decrease (1991:35)".

9. General Characteristics of the Dumi Rai Language:

The data from the word and sentence lists reveal that Dumi Rai has many of the salient features of Kirati languages: *SOV*¹¹ basic structure, polysynthetic forms as a system of predicate-argument relationships, inclusive and exclusive first persons, the use of three numbers (singular, dual, plural), morphological complexities (with numerous permutation of goal/patient cross referencing in the inflected verbs), directional verbs (*come*¹² and *bring*¹³ has distinctions between to come from all directions, from level direction, from above and from below)

10. Genetic affiliation:

Nepal is one of the rich countries in languages varieties in the world. The census of 2001 gives the information that there are 92 officially-recognized languages where as 70 of them are indigenous languages belonging to four language families namely Indo-Aryan, Tibeto-Burman, Austro-Asiatic and Dravidian.

Although HanBon (1991) recorded the 34 Kiranti languages, 23 separate Kirati Rai languages were enumerated in the census 2001. From the data "Comparative Glossary of Kirat Rai languages-2062" published by Kirat Rai Yayokkha, including 'Limbu/Yakthung' and 'Yakkha' there are 28 different languages in Kirat Rai communities. Geographically, there are direct contacts with other Rai groups near Makpa (viz., Thulung Rai, Khaling Rai, Nachhiring Rai) as there are different ones in the Baksila area south-east of the Rawakhola (viz., Sangpang Rai, Koi Rai).

According to HanBon (1991: With respect to Lexical distances, Koi Rai is the closest relative of Dumi Rai, and both Dumi Rai and Koi Rai show the close proximity to Khaling Rai. Khaling-Dumi-Koi taken together constitutes an obvious cluster of closely related languages that can be classified as marginal members of Western Kirati. In terms of its verb stems, Dumi shows a very high percentage of cognates shared with Koi Rai and Khaling Rai.

Yadava (2002) has classified Dumi Rai language in the East Himalayish (Kirati languages) In Tibeto-Burman Group under Sino-Tibetan languages. The over all genetic affiliation of the Dumi Rai language can be shown through the diagram given below.

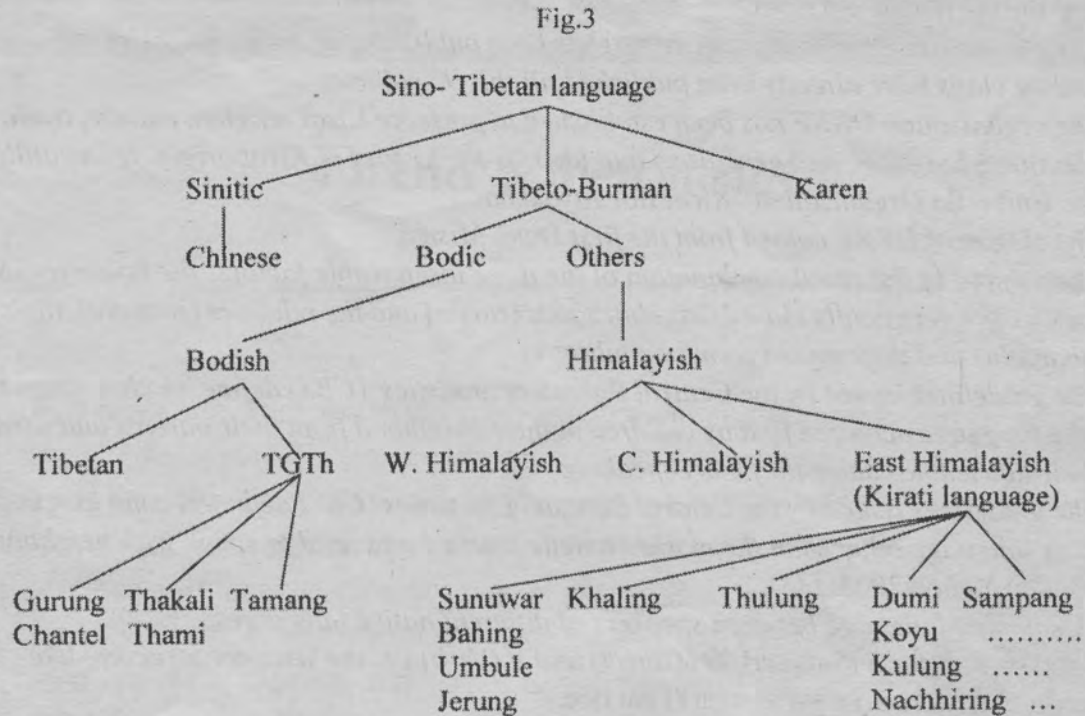
शुभ-कामना

विजयादशमी तथा दिपावली एवम् छिरियाम्लो (उद्यौली) २०६३ को शुभउपलक्ष्यमा
 समस्त महानुभावहरुमा सुखशान्ति, सुस्वास्थ्य दिर्घायु एवम् उत्तरोत्तर प्रगतिको
 हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौ ।

दुमी किरात राई फन्सिकिम तथा इसिलिम परिवार

Fig. The genetic affiliation of the Dumi Rai language

13. Previous researches:

Very few linguists have carried out linguistics research on the Dumi Rai language which is shown below.

Toba, Sueyoshi

- 1973 'Preliminary Explanatory Language Survey report of Some Rai Languages (Dialects)' SIL, Nepal, and typescript.
- 1976 'Explanatory language survey report of Dumi' SIL, Nepal, typescript.

Driem, George Van

- 1988 The Verbal morphology of Dumi Rai simplica. LTBA 11.1:134-207
- 1989 'Reflexes of the Tibeto-Burman *-t directive suffix in Dumi Rai' Prosodic Analysis and Asian Linguistics: to honour R.K.Sprigg, Canberra:Pacific Linguistics, 157-167

Winter, Werner

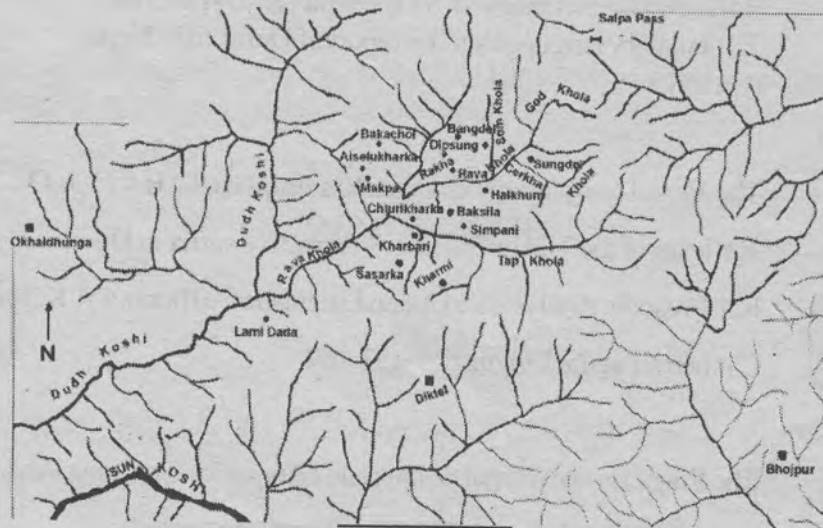
- 1991 The Rai of Eastern Nepal: Ethnic and Linguistics Grouping Finding of the Linguistics Survey of Nepal CNAS, TU, Kirtipur, Kathmandu

Dumi Kirat Rai Funsikim, Kathmandu (2056-now onward)

ISILIM, continued Volume 1-8, Dumi Rai Bhashik Patrika (Dumi Kirat Rai Magazine),

1. In 2001 census 23 separate Rai languages were enumerated.
2. The default versions of the lineage names refer to the males, and tend to end with '-pa' and '-ma' for the female versions.
3. The chronological information (वंशावलि) has been publishing in each issue of 'Isilim' magazine and 14 clans have already been published till this 9th volume.
4. The organization DKRF has been established to preserve Kirat religion, culture, traditional identities, language and genealogy and identify the history of Kirat origin. It has affiliated in the Umbrella Organization "Kirat Rai Yayokkha.
5. The slogan of DKRF coined from the first Dumi Misnsi.
6. The symbol of the ritual combination of the three inseparable factors: the house owner (serlu), the genetically closed neighborhoods (rurilu) and the relatives (sakhalu), their border (thamalu) and their united form (suptulu-चुलो).
7. The guidelines issued by the Central Bureau of Statistics (CBS) define 'mother tongue' as "the language acquired first by children in their childhood from their parents and used in their households since they start speaking"
8. The guidelines issued by the Central Bureau of Statistics (CBS) define 'second language' as "any language other than the mother tongue learned and used to speak with neighbours (as cited in Yadava2003:138).
9. A common language between speakers of different native languages.
10. SOV stands for S (Subject), O (Object) and V (Verb).i.e. the sentence structure like aNu-a dza dzĀnto. (आइआ जा जइतो। I eat rice.)
11. The languages of this category are socially and economically disadvantaged under heavy pressure from a large language and beginning to lose child speakers.
12. हुना (to come from any direction), पिना (to come horizontally), खोइना (to come upwards) यिना (to come downwards).
13. हःना (to bring from any direction), फिःना (to come horizontally), खोःना (to bring upwards), येःना (to bring downwards).

The Linguistic Situation

5 km
The map of Dumi Rai Speaking Area.

मुचि ।

किराति भाषामा भूगोल

प्रा.डा.नोबल किशोर राई
त्रि.वि.,कीर्तिपुर

हामी किरातिहरू आदि अनादि कालदेखि नै हिमाली टाकुरामुनि महाभारत पर्वतमालाका चुचुरा र काखमा हुर्कदै आएका हौं। कतै कुनै समयमा हामी यी टाकुराहरूबाट छरिएर सप्तकोशीका साथ बगेर बराहक्षेत्रलाई पनि आफ्नो चिनारी बनाउन पुगेका हौं। सुनकोशी र दूधकोशीका बालुवाहरूमा हाम्रा पूर्खाहरूका पाइलाहरू त्यति लामो समयसम्म रहन सकेन। तर हाम्रा लोक-कथाहरूमा, हाम्रा गीतहरूमा अनि हाम्रा भाषाहरूमा हाम्रा पूर्खाहरूका पाइलाहरू अझै मेटिएका छैनन् बरु तिनीहरूका खोजी र पहिचान भने हामीले गर्न सक्नु पर्‍यो। हाम्रा संस्कार र संस्कृतिमा हाम्रो चाडपर्व र नाँचगानहरूमा हाम्रो पूख्यौली भल्किन्छ अनि तिनका पहिचानहरूमा हामी चनाखो चतुरो रहनु पर्ने भयो।

आज यो लेखनमा म एउटा किराती मेरा पूर्खाहरूको पदचिन्ह पैलाउने कोशिस गरिरहेछु; म आफ्ना हजारौं वर्ष पुराना विश्वासहरूमा आफ्नो पूर्वजहरूको आवाज र इशाराहरूको पहिचान गर्न खोजिरहेको छु। हिमाल, पहाड र तराईका फाँटहरूका माझ समयको हुरीले उडाएका पूर्खाहरूका आवाजहरूलाई केवल अक्षरहरूका माध्यमले हाम्रो सामू उतार्न खोजिरहेको छु।

सौभाग्यवश हामी राई किरातहरू धेरैवटा भाषाहरू आ-आफ्ना मातृभाषाका रूपमा बोल्ने गर्दछौं। यो सानो लेखमा ती जम्मै २५/३० भाषाहरू उल्लेख गर्न अप्ठ्यारो परेकाले केवल २/३ वटा भाषाहरूको मात्र चर्चा उदारणका रूपमा गरिएको छ। यो लेखको मुख्य उद्देश्य हामी किरातीहरू कसरी भूगोललाई आफ्नो भाषामा समाहित गरेका छौं भनेर उल्लेख गर्नु हुनेछ। अर्को शब्दमा भन्नु पर्दा हामी हिमाली/पहाडि जनजातिहरू उकाली, ओढाली र समथर भूभागलाई आफ्नो मातृभाषामा समावेश गर्दछौं। उदाहरणको निम्ति नेपाली र अन्य भाषाहरूमा 'आउनु' भन्ने क्रियापद एउटै मात्र छ भने हाम्रा किराती भाषाहरूमा यो क्रियापद चार प्रकारले बुझाउने गरिन्छ। त्यसरी नै 'ल्याउनु' भन्ने क्रिया पनि चारै किसिमले छुट्याउन सकिन्छ। यी अलग अलग भेदहरू उकालो, ओढालो, परवर आदि भौगोलिक भेदले फरक हुन्छन्।

उदाहरण:- 'आउनु'

क्रियापद	बान्तावा	चाम्लिङ	दुमी	खालिङ
आउनु (माथिबाट)	यिमा	इमा	यिना	येन्ने
„ (तलबाट)	ठाङ्मा	सामा	खोङ्ना	खो:ने
„ (परबाट)	बान्मा	ब्या:मा	पिना	पान्ने
„ (तटस्थ)	टामा	टामा	हुना	ह्वाने

यी माथिका चारै भाषाहरूमा 'ल्याउनु' क्रियाका चारै भेदहरू माथि, तल, पर आदि स्थानको कारणले फरक छन् भने प्रत्येक भाषामा 'तटस्थ' रूप पनि छ, जस्तै कुनै स्थान भेद देखाउदैन।

अब कारकका हिसावले यी भाषाहरूलाई हेरौं। स्थानवाचक भन्नाले नेपाली -मा बुझिन्छ। जस्तै:- घरमा, वनमा, बाटामा आदि।

स्थानवाचक कारक- उदाहरण:- घरमा

	बान्तावा	चाम्लिङ	दुमी	खालिङ
घरमा (माथि)	खिमडु	खिमडि	किमत्तु	कमृत्यु
„ (तल)	खिमयु	खिमयि	किमयु	कम्यु
„ (पर)	खिमया	खिमया	किमया	कम्या
„ (तटस्थ)	खिमडा	खिमडा	किमवि	कम्वि

बक्ता होचो ठाउँमा भएर घर अग्लो ठाउँमा हुँदा र बोल्ने व्यक्ति अग्लो ठाउँमा भएर घर होचो ठाउँमा हुँदा प्रयोग हुने स्थानवाचक (अधिकरण) कारकका फरक फरक भेदहरू माथि देखाइएको छ । त्यसरी नै घर परछ भने वा घर कहाँ र कस्तो ठाउँमा छ-नन्ने विषयमा पनि फरक फरक अधिकरण कारक (-मा) हुन्छन् । त्यसरी नै सम्प्रदान कारक देखि, देखिन, बाटका पनि चारै भेद हुन्छन्, जो यहाँ देखाइएको छैन ।

अब दर्शक सर्वनाम (Demonstrative pronoun) का सन्दर्भमा पनि यस्तै चार प्रकारका भेदहरू हुन्छन् ।

दर्शक सर्वनाम	बान्तावा	चाम्लिङ	दुमी	खालिङ
यहाँ (माथि)	ओडु	उडि	ताप्तु	त्यात्यु
„ (तल)	ओयु	उहि	तायु	त्यायु
„ (पर)	ओया	उह्या	ताया	त्यायो
„ (तटस्थ)	ओडा	उडा	ताम्बि	त्याबि

माथिका दर्शक सर्वनाम (Demonstrative pronoun) का चार भेदलाई नेपालीमा यहाँमाथि, यहाँतल, यहाँपर र तटस्थ गरेर छुट्याउन सकिन्छ जुन भेद नेपाली वा अरु भाषाहरूमा देखिदैन ।

दर्शक सर्वनामका अन्य भेदहरूको चर्चा यहाँ भएको छैन अर्थात् Demonstrative pronoun Remote / Demonstrative pronoun Anaphoric को विषयमा अन्यत्र चर्चा हुनेछ । यथासम्भव सबै किराती भाषाहरूमा यस्ता रूपहरूको खोज र विश्लेषण गर्न जरुरी छ । अब हाम्रो किराती भाषाहरूमा धरानदेखि ओखलढुङ्गा वा सोलुसम्म आउनु वा ल्याउनुका फरक रूपका क्रिया छन् भने सोलु वा ओखलढुङ्गाबाट तल धरानसम्म जान क्रियाका रूप भने एउटै छ । त्यसरी नै अधिकरण र सम्प्रदान कारक (-मा) र (-देखि, देखिन, बाट) का अनेक रूप देखिए । त्यसरी नै दर्शक सर्वनामका पनि भेदहरू यसरी नै देखिएका छन् ; जसको उदाहरण संक्षेपमा माथि देखाइएको छ ।

अन्त्यमा विचार गरेर ल्याउदा किरातीहरूको बसोबास रहनसहन पहाडि भूभागमा भएका र यसै अनुरूपका भाषा संस्कृति पनि विकसित भएको होला भन्न उचित हुन्छ कि 'आउनु' र 'ल्याउनु' मात्र नभनेर माथि, तल, परवर आदि त्यसैमा गाँसेर भन्नाले क्रियाका विशेष रूप देखाउछ । हाम्रो परम्परामा हिउँद र वर्षा लाग्दा चराचुरुङ्गी र पशुहरूको लेक बेँसी गर्ने क्रममा नै समय संकेत गर्ने खेतिपातिको याम बुझिने हुनाले भूगोल र मौसमको समावेशी भाषाका रूपमा हाम्रो भाषाको व्यवस्था भएको छ । अर्को छेउबाट नियाल्दा मृतात्माहरूको गन्तव्यको हिसावले पनि धामी विजुवाहरूले माथि माथि लाने /जाने वा तल तल भर्ने यात्राका कुराहरू हाम्रा मुन्धुमहरूमा पाइन्छन् । एउटा दर्शनलाई लिएर विचार गर्ने हो भने जीवन माथि, तल, तेर्सो (परवर) वा तटस्थ कुनै पनि हुन सक्छ । यहि गन्तव्यको उचाइ वा गहिराईलाई समेट्ने गरी हाम्रो किराती भाषाको व्यवस्था भएको देखिन्छ । हाम्रो जीवन दर्शनसँग मेल खाने हाम्रो भाषाको गहिरो अध्ययन हुन जरुरी छ - हामी यतातिर लागौं कि ?

शुभ-कामना

नेपालीहरूको महान पर्व विजयादशमी तथा दिपावलीको पावन अवसरमा हाम्रा समस्त विद्यार्थी तथा अविभावक महानुभावहरूमा सुख, समृद्धि, दिर्घायु तथा प्रगतिको हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

प्रिन्सिपल

तथा विद्यालय परिवार

लिटल हार्ट बोर्डिङ्ग स्कूल, धरान : ११, कल्याण चौक

संविधानसभा, लोकतन्त्र र जनजातिहरू

-खगेन्द्र राई

जन आन्दोलन भाग -२ ले २३८ वर्षे निरङ्कुश सामान्ती राजतन्त्र समूल अन्त्य गर्ने परिस्थितिको सृजना भएको छ, इतिहासको धेरै लामो कालखण्डमासम्म हेपिएका, दलिएका र राज्य सत्ता-अधिकारबाट पाखा लगाइएका जनजाति, दलित, महिला लागायतका अनेकौं वर्ग र तहका नेपालीहरू व्यूभेका छन् र आफ्नो थात-थलो र अधिकार खोज्न थालेका छन् । यसरी जाग्न व्यूभन्नु युग र इतिहासको निर्माणको लागि आशा र गौरवको कुरा हो । 'नेपालीहरू जागदैनन् जागेपछि केही पनि राख्दैनन्' भने भै अहिले सम्म नेपालीहरू जोगका थिएनन् जब जागे शाहवंशिय परम्परा र बडामहाराजका बपौति संभेर नेपाली नागरिकलाई रैति बनायं घोडा चढ्न खोज्ने शाहवंशका उत्तराधिकारी राजा ज्ञानेन्द्र समेलाई बाँकी राखेनन् ।

यो आन्दोलनले नेपाली जनता एकजुट भएमा कति शक्ति निर्माण हुंदोरहेछ भन्ने कुरा एकपटक प्रमाणित गरेको छ । तर यो आन्दोलन नै जनएकताको अधिकतम शक्ति निर्माण भएको भने होइन । साँच्चै जनताको शक्तिको परिक्षण १९ दिनको सट्टा अरु २।४ दिन परिक्षण गरेको भए अकल्पनिय अद्भव शक्ति देखिने थियो होला । त्यो कसैको कल्पनाको परिधिमा आएको छैन । हुन त शासनकहरूले नेपाली जनताको शक्तिको परिक्षण निरन्तर गर्दै आइरहेका छन् र जनताले आफ्नो शक्ति समय परिधि अनुसार प्रदर्शन गर्दै आई रहेका छन् । अबै पनि शासकहरूको बुद्धि विवेक जन अपेक्षा बमोजिम नभएमा जनताले उसलाई पनि बाँकी राख्ने छैनन् । दुनियाका जनताले आफैले चुनेका शासकहरू तनाशाहको रूप धारण गरेपछि त्यसलाई पनि धुलो चटाएको इतिहास पनि थुप्रै छन् ।

अहिले हामी नेपाली जनता यदी बुद्धि पुऱ्याएको खण्डमा, आफ्ना खोसिएका सारा अधिकार प्राप्त गर्ने र सामान्ती शोषण उत्पडिनबाट मुक्ति पाउने र लोकतान्त्रिक गणतन्त्रमा प्रवेश गर्न सक्ने अवस्थामा रहेका छौं । यो इतिहासको निर्णयक घडी भएकोले हामीले पर्याप्त मात्रामा बुद्धि-विवेक खर्च गर्नु किन भने हामी पुरानो राज्य सत्ता परिवर्तन गरेर नयाँ लोकतान्त्रिक संघीय गणतन्त्रिक राज्य संरचना गर्न सक्ने घडीमा उभिएका छौं । सात संसदीय दलहरूलाई विदेशी शक्तिहरूको आधारमा होइन नेपाल र नेपाली जनताको हितको पक्षमा स्वतन्त्र रूपमा निर्णय गर्न समर्थ बनाउन आवश्यक छ भने ने.क.पा (माओवादी) लाई जङ्गली बर्बरताको राजनीतिबाट मुक्त गराई एक्काइसौं शताब्दीको जनताको इच्छा-आकांक्षा बुझ्ने र सोमुताविक अगाडि बढ्न सक्ने सक्तिको रूपमा बदल्ने जिम्मेवारी हामी जनतामा नै छ ।

वर्षौं वर्ष देखि थाँति रहेका नेपाली जनतको इच्छा-आकांक्षा, रहर, सपना पुरा गर्ने एक मात्र र अन्तिम विकल्प वा साधन संविधान सभा हाम्रो सामु आइपुगेको छ । यसलाई हाम्रो अभिष्ट पुरा गर्न अधिकतम सदुपयोग गर्नु पर्दछ । यसकारण संविधान सभा के हा ? यसबाट हामीले के के फइदाहरू प्राप्त गर्न सक्दछौं ? भन्ने कुरा थाहा पाउनु जरुरी छ । तर यो बृहत्-गहिरो विषय वस्तु भएकोले एउटा लेखमा सबै पक्षका कुराहरू प्रष्ट रूपमा उल्लेख गर्नु कठिन भएतापनि छोटकरीमा उल्लेख गर्ने प्रयत्न गरिएको छ ।

१. संविधान सभा भनेको के हो ?

जनताले आफूले चाहे अनुसारको संविधान बनाउन जनता आफैले चुनेको प्रतिनिधिहरूको सभालाई संविधान सभा भन्छिन् । संविधान सभाका लागि जनताको आफ्नो विचारको प्रतिनिधित्व गर्न सक्ने वा आफूले विश्वास गरेको व्यक्तिलाईख आफ्नो भोट दिएर निर्वाचित गर्नेछन् । र तिनै व्यक्तिहरूको समूह नै संविधान सभा हो । यहि संविधान सभाले नै हाम्रो देशको संविधान निर्माण गर्ने वा लेख्ने कार्य गर्दछन् ।

२. संविधान के हो ?

संविधान देशको मूल कानून हो । जसको व्यवस्था अनुसार देशको राष्ट्र प्रमुख मान्त्रिमण्डल, व्यवस्थापिका (संसद) न्यायपालिक लगायतका राज्य सत्ताका समग्र अंगहरू सञ्चालन हुन्छन् र सोही बमोजिम जनताहरूले आफ्ना क्रियाकलापहरू

सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।स संविधानले दिएको अधिकार र व्यवस्था को सीमानाघेर कसैले कुनै पनि कार्य गरे गराएमा दण्डनीय मानिन्छ । यसले राज्य सत्ताका प्रमुख अंगहरु व्यवस्थापिका (संसद), कार्यपालिका (मन्त्रिमण्डल) र न्यायपालिका (अदालत) को काम, कर्तव्य, अधिकार र दायित्व स्वष्ट रुपमा किटान गर्दछ भने जनताको मौलिक अधिकार र स्वतन्त्रताहरु जस्तै आफ्नो जतिको विकास गर्ने, भाषा, संस्कृति, इतिहासको संरक्षण गर्न पाउने वा नपाउने अधिकार, बोलन, लेख्न घुमफिर गर्ने, धन सम्पत्ती अपभोग गर्न पाउने वा नपाउने लगायतका सम्पूर्ण अधिकारहरुको व्यवस्था गर्दछ । यसकारण हामी नेपाली जनताको अधिकार, स्वतन्त्रता र भविष्यको निर्धारण गर्ने यो संविधान निर्माण गर्ने कार्यमा कोही पनि नेपाली जो कुनै पनि जाति, जनजाति, दलित, महिला कसैले पनि हेलचेक्याइ गर्नु अक्षम्य भुल हुने छ । यो मौका चुकाएमा हामी र हाम्रा सन्ततिहरु अरु ५०० वर्ष अझै हेपिएर, दलिएर, अन्यायमा पिसिएर बाँच्नु पर्ने हुन्छ । त्यसो भएको हुनाले संविधान सभाको माध्यमबाट राज्यको पुनर्संरचना गर्नु पर्दछ ।

३. राज्यको पुनर्संरचना भनेको के हो ?

राज्यको पुनर्संरचना भनेको अहिले सम्म सञ्चालन भइरहेको शासन प्रणाली र त्यसका अंगहरुको परिवर्तन वा पुरानो संरचना र प्रणालीको ठाउँमा नयाँ प्रणालीको स्थापना र नयाँ अंगहरुको निर्माण हो । पृथ्वीनारायण शाहको कथित नेपाल एकीकरण भन्दा अघि विभिन्न क्षेत्र, जाति, सांस्कृतिक विविधता अनुसारको शासन प्रणाली प्रचलनमा थियो । तर कथित एकीकरण पछि केन्द्रीकृत राज्य प्रणाली शुरु भयो र विस्तारै विभिन्न जाति, जनजाती, भाषा भाषि, भाषिक, धार्मिक र सांस्कृतिक समुदायहरु प्रताडित् हेलित्त बनाउदै पाखा लगाइयो । त्यसपछिको राणाकालमा भन कठोर बनाइयो । वि.सं. २००७ साल पछि केही खुकुलो बनाइएको भएतापनि वि.सं. २०१७ साल पछि कठोर बनाइयो । पञ्चायत कालमा 'एक जाति एक देश, एक भाषा एक भेष' को नीतिबाट नेपाली समाजको जातीय, धार्मिक, भाषिक र सांस्कृतिक विविधतालाई ठाडै अस्वीकार गरी कुल्चिने घृष्टता गरियो । परिणामस्वरूप २०४६ सालको जन आन्दोलन भयो र एक हदसम्म नेपाली जनताले अधिकार प्राप्त गरे । २०४६ साल पछि निर्मित संविधान र स्थापित बहुदलीय संसदीय प्रणालीले पनि नेपाली समाजको विविधतालाई सही रुपमा समेट्न सकेन र नेपालका जनजाति, दलित, महिला, मधेशी समुदाय र विभिन्न धर्मावलम्बीहरु फेरी पनि राज्यसत्ताको कडके नजरमा पारि पछाडि पार्ने काम भयो । जसले गर्दा नेपाली जनता तत्कालीन सरकारको काम कार्यवाही र शासन प्रणालीबाट सन्तुष्ट हुन सकेनन् भने केही मुठीभर व्यक्तिहरुले राष्ट्र लुट्ने काम गरे । सोही अवस्थामा नेकपा (माओवादी)ले शसस्त्र युद्धको शुरुवात गर्‍यो । तत्कालीन सरकारको असक्षमता, नेकपा (माओवादी)को बर्बरतापूर्ण युद्ध नीतिका कारण नेपाली जनतामा बढिरहेको असन्तुष्टिको फाइदा उठाउने कुनियतले राजा ज्ञानेन्द्रले २०५८ असोज १८ गते कु गर्ने मौका पाए । यी र यस्ता हरेक किसिमका प्रताडना, निस्सासिने अवस्थाबाट मुक्त भई देशको समग्र समस्या समाधान गरि शान्तिपूर्ण रुपमा बाँच्न पाउने आशाका साथ सात दल र माओवादीद्वारा आव्हान गरिएको आन्दोलनमा नेपाली जनता आन्दोलनमा होमिएर सफल बनाएका हुन् । त्यसकारण अब राज्य पुनर्संरचनाको अवस्था सृजना भएको हो । जन आन्दोलन भाग - २ भन्दा अगाडि राणा शासनकाल, पञ्चायतकाल र १४ वर्षे संसदीय कालमा पनि राजनैतिक प्रणालीमा परिवर्तन भएको भए पनि राज्य संरचनामा खास परिवर्तन भएन भने प्रतिनिधित्वको क्षेत्रमा कुनै परिवर्तन भएन । उही हुने-खानेहरु चुनिने, अधिकारको दुरुपयोग गर्ने, घरबार जोड्ने, चुनावको खर्च बन्दोबस्त गर्ने र चन्द्र सूर्य रहिन्जेल संसद र मन्त्री बन्ने सपना बुन्नमा मस्त भए । आदिवासी जनजाति, पछाडि पारिएका दलित, महिला, मधेशी समुदाय, गरिब, निमुखाको विकास गर्ने, प्रतिनिधित्व हुने, उनीहरुको दुःख दर्द हटाउने कुरा चुनावी घोषणा पत्र र भाषणमा मात्र सीमित भयो ।

यसकारण अब राज्य पुनर्संरचनाको मुद्दा जोडदार रुपमा उठेको छ र यसलाई सफल बनाउन सबै शोषित, पीडित, दलित नेपाली जनता उठ्नु पर्ने बेला आएको छ । र राज्यको पुनर्संरचना गर्नुपरेको छ । अबको राज्यव्यवस्थामा सबै जाति, जनजाति, भाषाभाषी, दलित, महिला, मधेशी गरीव समुदायको संविधान निर्माणदेखि राज्य संचालन, नीति निर्माणमा समानुपातिक प्रतिनिधित्वको निश्चित गर्नुपर्दछ । कुनै पनि तानाशाह, वादशाह र निरङ्कुश शासकले हाम्रो अधिकार फेरी खोस्न नसक्ने गरी, हामी शोषण, उत्पीडन, दलित बनाउन नसक्ने गरी हाम्रो अधिकार संविधानमा नै किटानीका सथा लेख्नुपर्दछ । केन्द्रमा रहेको सबै अधिकार जनताको हातमा ल्याउनुपर्दछ । त्यसको लागि नेपाललाई आत्मनिर्णय सहितको जातिय-क्षेत्रीय स्वशासित संघीय राज्यको रुपमा निर्माण गर्नु जरुरी छ । आफ्नो जाति वा क्षेत्रको विकास गर्नको लागि अर्थ, सुरक्षा र परराष्ट्र बाहेकका शिक्षा, स्वास्थ्य, स्थानिय विकास, समाज कल्याण जस्ता महत्वपूर्ण अधिकार सम्बन्धी संघीय राज्यको मातहतमा रहने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

४. संघीय राज्य भनेको के हो?

संघीय राज्य भनेको विभिन्न राज्यहरूबाट निर्मित एउटा समग्र राष्ट्र हो। अब नेपालमा विभिन्न राज्यहरू जस्तै: लिम्बुवान, खम्बुवान, थरुवान, ताम्सालिङ्ग, तमुवा, खसान, जडान, नेवा: आदि हुनेछन् र तिनीहरूको समग्रतामा नै नेपाल राष्ट्र बन्नेछ। यी सबै राज्यहरू आफ्नो राज्यको समग्र विकास गर्न स्वतन्त्र र अधिकार प्राप्त हुनेछन्। आफ्नो राज्यको प्राकृतिक स्रोत साधनहरू आफ्ना जनताको विकासमा प्रयोग गर्न सक्नेछन्। पहिलेको जस्तो नेपाल वा नेपाली भन्नु बित्तिकै सबै एउटै बुझ्नु पर्ने, काठमाडौंको विकास हुँदा सबै नेपालको विकास भएको अर्थ लाग्ने तर हुम्ला, जुम्ला लगायतका अन्य दुर्गम जिल्लाका मानिसहरू गाडी हेर्न १०-१५ दिनको सामल बोकेर हिड्नु पर्ने, भाकै, नाङ्गै बाँच्नु पर्ने अवस्थाको अन्त्य गरी देशको क्षेत्रीय सन्तुलित विकासको लागि अघि बढ्नुपर्दछ। कर्णालीको यासांगुम्बाको कर गोटाको रु. ५००/- केन्द्र सरकारले लिने तर कर्णालीको विकासको लागि ५ पैसा पठाउनु नपर्ने थितिको अन्त्य गर्नको लागि पनि लोकतान्त्रिक संघीय गणतान्त्रिक राज्यहरूको निर्माण गर्नु जरुरी भएको छ।

५. लोकतान्त्रिक गणतन्त्र भनेको के हो?

हो, अहिले लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको शब्दावली निकै लोकप्रियताका साथ लिने गरिएको छ भने नेकपा (एमाले) ले लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको अग्रगामी कार्यक्रम पनि पास गरिसकेको छ। लोकतान्त्रिकगणतन्त्र एउटा राजनैतिक शासन प्रणाली हो। यसले जनताको राजनैतिक, आर्थिक, धार्मिक, सामाजिक, सांस्कृतिक सहअस्तित्व र समानताको कुरालाई अगाडि बढाउदछ भने व्यक्तिको मौलिक अधिकार, मानव अधिकारको ग्यारेण्टी पनि गर्दछ। राजनैतिक क्षेत्रमा सबै विचारको मान्यता, सामाजिक, सांस्कृतिक, भाषिक र धार्मिक रूपमा सबैको सहअस्तित्वलाई पूर्णरूपमा स्वीकार गर्दछ। समग्रमा नेपाली समाजको जातिय, धार्मिक, सांस्कृतिक, भाषिक र राजनीतिक विविधतालाई समेट्न सक्ने राजनैतिक प्रणाली नै लोकतान्त्रिक गणतन्त्र हो। यो सामन्तवादको समूल अन्त्य पछिको अवस्थामा मात्र सार्थक बन्द गर्दछ।

६. अब हामीले के गर्ने?

अहिलेको अवस्थामा सामान्यत मानिसहरूको मनमा उठ्ने स्वभाविक प्रश्न हो यो। अब के हुने हो? नेताहरूले के गर्ने हुन्? अब हामीले के गर्ने हो? आदि इत्यादि प्रश्नहरू हाम्रो मनमा छ। यो केही गर्ने बेला हो। गर्ने जोशको जरुरी छ र जोशको साथै होसको पनि त्यतिकै आवश्यक छ। 'म ताक्छु मुढो, बच्चरो ताक्छ घुँडो' भने जस्तै हामी आफ्नो अधिकार सुनिश्चित गर्ने, स्वतन्त्रताको ग्यारेण्टी गर्ने, हाम्रो अधिकार र स्वतन्त्रता कुनै रावणले हर्न नसकोस् भनेर सोचिरहेको बेला कुनै पनि समय कुठाराघात हुनसक्छ। त्यो कसैले गर्न सक्दछ र त्यसको लागि उपयुक्त वातावरण हाम्रै कारण बन्न सक्दछ। जस्तै एक जाति विरुद्ध अर्को जातिलाई उक्साएर, एक धर्मलाई अर्को धर्मसँग लडाएर, एक राज्यलाई अर्को राज्यसँग भिडाएर, एक ब्यक्तिलाई अर्को ब्यक्तिसँग चिड्याएर, देशभित्रको स्वार्थी तत्व र विदेशका स्वार्थी तत्वहरू मिलेर हरेक तौर तरिकाबाट हामीलाई विभाजित गर्ने र हाम्रो हतमा आएको अधिकार खोस्ने उनीहरूको स्वार्थ पूरा गर्ने खेल खेल्ने ठूलो संभावना रहन्छ। राज्यको पूनर्संरचनाको कुरा गरिरहँदा र पूनर्संरचना गरिसकेपछि पनि यी खेलहरू जारी रहने छन्। यसकारण हामी संघैभरी चनाखो र विवेकी भएर यो कार्यभार पूरा गर्नुपर्ने हुन्छ। नत्र भने "ताफ्केबाट उम्केको माछा भुङ्गोमा" भन्ने उखान चरितार्थ हुन सक्दछ।

यसर्थ हामी सबैले सबै जातजाती, जनजाती, भाषाभाषी, धार्मिक, सांस्कृतिक समुदायको अस्तित्वलाई स्वीकार गरेर अगाडि बढ्नुपर्दछ। म ठूलो जात, तँ सानो जात, यो भाषी त्यो भाषी, पहाडे-मधेशी आदि सबै कुरा त्यागनुपर्दछ। हामी आदिवासी हौं हाम्रो बाजेको पालाको राज्यले भनेर क्षेत्री-बाहुन (सबै क्षेत्री बाहुनले राज्य सञ्चालन गरेका छैनन् भने कतिपय जनजाति र दलितभन्दा पनि आर्थिक रूपले तल्लो स्तरका पनि छन् र जनजाति, दलित, महिला, मधेशी आदि सबैले अधिकार पाउनुपर्दछ भनेर भन्ने-लड्ने क्षेत्री-बाहुन पनि छन्) कुटेर खेदने कुरा पनि ठिक होइन। हामी त हिन्दु, राजा हिन्दु अरु जाति, जनजाति, दलित, महिला, मधेशीलाई अधिकार र स्वतन्त्रता दिनुहुँदैन भन्ने कुरा पनि ठिक होइन। सबै जाति, जनजाति, भाषा-भाषी, धार्मिक-सांस्कृतिक समुदायले यो देश मेरो हो, म यो देशको स्वतन्त्र नागरिक हुँ, मेरो जाति अधिकार उसको पनि त्यतिकै अधिकार छ भन्ने कुरा सबैले स्वीकार गर्नुपर्दछ र सबैजना एकजुट भएर लोकतान्त्रिक गणतन्त्र स्थापना गर्न अघि बढ्नुपर्छ। सामन्तवादको जाँतोले मकैमात्र पिस्दैन घुन पनि पिस्छ। सबैलाई चेतना भया।

मुचि ।

An Interview with Prof. Dr. George Van Driem

Professor Dr. George Van Driem, Leden University of Neitherland is a welknown linguist between twenty and twenty first century around Eroupe and Asia.. He has visited many parts of Asian countries and has studied many Himalayan language basically Indegenous people's language. He has done many scholarly research in the field of endangered language of Kirant people of Nepal. In 1986 he was in Nepal at Baksila, Halkum village of Khotang dirtrict for the study of Dumi language of Dumi Kirat Rai people as an endangered language among Himalayan languages. As a result an important research work came out "A Grammar of Dumi" was ever written such a

finest treatise by any other scholars. It is not only a book of grammar of Dumi Kirat Rai language but a collection of many orthodoxical cultural norms values and also a collection of glossary of Dumi language. From this point of view this book has been proved as an important treatise regarding the linguistic and theological purpose of Dumi Kirat Rai community as a whole . Lots of thanks goes upon him for such a great contribution and have been forwarded his valuable thoughts in this issue of Isilim magazine for readers

Isilim : *since a long time between you and we Dumi society have been long gap without information ? would you tell us ? Why it happened so ?*

Van Driem : After I left the Dumi speaking area, I went to live with the Lohorung in Sanhuwa Sabha district. After that I was asked by the Royal Government of Bhutan to work on the endangered minority languages in that country. There the sad news reached me that my good friend and venerable guru Bhimal Singh Rai passed away suddenly at Baksila when he was visiting the market. I have never been back to Halkhum since my guru has left us.

2. Isilim: *You have written a book " A Grammar of Dumi " that how did you get the inspiration to write this book would you please mention it ?*

Van Driem: When I went to Diktel in 1986, I was looking for the Tilung Rai. It was my aim to write a grammar of their language. Instead, I met Chatur Bhakta Rai, the then a Assistant Lecture in Diktel Campus and now a Lecture in Patan Multiple Campus. This inspired man told me about his people, the Dumi, and their language. Of course, I knew about the Dumi word list which Brian Houghton Hodgson has written down in the 1830s from the mouths of two young Dumis who happened to be outside of Singh Darbar in Kathmandu. However, there was no real description of the language. Chatur Bhakta brought me to Chiurikharka, Sotma and ultimately to Halkhum to the house of my late guru Bhimal Singh. Thanks only to the kind guidance and friendship of Chatur Bhakta Rai did I begin to write a grammar of Dumi.

3. Isilim: *While writing the book " A grammar of Dumi" what kind of problems that you faced ?*

Van Driem: Before I came to live in Halkhum, I had lived with the Pangyangu family in Tamphula in Tehrathum district. With my good friend Narayan Prasad Pangyangu I travelled throughout the great country of Limbuwan in the years 1983, 1984 and 1985. Therefore, living in a village like Halkhum was not new to me. However, I did notice that the Dumi are different than the Limbu. Not just language and customs are different. It is perhaps not correct to generalise, but to me personally it somehow felt different to be with the soft-spoken and gentle Dumi in Halkhum after living in the jovial and robust atmosphere of Limbu villages. I faced no difficulties whatsoever because both the Limbu of Tamphula village and the Dumi of Halkhum treated me as their guest and their friend.

4. Isilim: *There are so many Kirat dialectic Rais people in Nepal however you have chosen only to write the Grammar of Dumi, what were the causes behind to it ? Would you please mention it ?*

Van Driem: As I already mentioned, it was my good karma to meet Chatur Bhakta Rai at the right moment. He

led me to the Dumi whilst I was in search of the Tiling Rai. Of course, I had realised the importance of the Kiranti languages in general, and that is why I had returned to eastern Nepal in 1986, this time to Khambuwan.

5. Isilim: *A grammar of Dumi is not only the book for Dumi kirat Rai people but also for other Kirat Rai people equally is useful in the light of dialectic comparative study, how far do you feel positive response on it ?*

Van Driem: The Kiranti branch of the Tibeto-Burman language family is old in the sense that the Kiranti languages are phonologically and grammatically conservative and rich. Therefore, the Kiranti languages are highly diverse. Even though they share common traits, they are actually quite different from each other both lexically and grammatically. For comparative study, every grammar book is useful. For example, the Yamphu grammar by Rutgers, the Kulung grammar by Tolsma, the Thangmi grammar by Turin, the Wambule grammar by Opgenort, the Hayu grammar by Michailovsky, the Jero grammar by Opgenort, and my Dumi and Limbu grammars all help tus to make progress in the historical and comparative study of Kiranti languages.

6. Isilim: *You are the scholar of Kirat, Mongoloid and other near dialectics. With whom Dumi dialectic is nearer that you get ?*

Van Driem: Linguistically speaking, the closest relatives of Dumi are Kohi (also known as Koyu) and Khaling. Together these three languages form the Upper Dudhkosi cluster of Kiranti languages.

There are four clusters which make up the Western branch of Kiranti: (a) the Upper Dudhkosi cluster just mentioned, (b) the Chaurasiya cluster, which consists of Wambule and Jero, (c) the Northwestern cluster, which consists of Bahing, Hayu (also known as Vayu) and Sunwar, and (d) the Midwestern cluster, which contains just Thulung.

Western Kiranti is one of four branches of Kiranti. Moving from west to east, Kiranti consists of (1) Western Kiranti, (2) Central Kiranti, (3) Eastern Kiranti, and (4) Limbu.

7. Isilim: *What kind of experience did you get during your stay of the study of Dumi language at Lamdiza (Baksila) ? Is Baksila and its surroundings can be a research centre in the reference of language, culture and others for the international scholars ? If so how can we arrange it systematically ? would you please mention it?*

Van Driem: For me Baksila was a turning point in my life. the top of the ridge near Baksila is the birth place of the Himalayan Languages Project. On a clear day, you can see the distant areas where about six different Kiranti languages are spoken. The linguistic diversity in this area is astounding. Sitting on top of the ridge in Baksila, I realised that I had to raise funding for more people to work on more Kiranti languages and other Tibeto-Burman tongues because there was so much work to do and so little time to do it. Most languages are endangered because of the integration and assimilation of smaller groups into nation states. When I returned to Holland from Baksila, I started to raise funding. That is why there is a multinational team of linguists working to describe Tibeto-Burman languages. Together we are all known as the Himalayan Languages Project.

8. Isilim: *Recently the right of racial, linguistic and state restructure movement is upraising in Nepal, in this reference, what sort of future of Dumi language would be remained and what kind of measures should be taken for its preservation and development. Could you please suggest on behalf of you as an international linguist ?*

Van Driem: Languages are vanishing because many people choose to raise their children in Nepali. This is a decision which parents make when raising their children. Throughout the Himalayas, in Sikkim, Bhutan, Nepal and the Indian Himalayas, languages are dying because at one point people decide to raise their children in the national language instead of the mother tongue. This is the turning point and usually the point of no return. If you want to preserve the mother tongue, raise your children in the mother tongue.

9. Isilim: *The resource person of " A Grammar of Dumi" was late Bhimal Singh Rai what kind of person was he in your study ?*

Van Driem: Bhimal Singh Rai was my guru. He lives on inside my head. I remember him with crystalline clarity.

I can hear him speaking inside my head. I revere him for the knowledge which he entrusted to me, and I also treasure the memories of his sharp humour and keen sense of wit, his laughter and his interesting view of the world in which we live. Unparalleled was his profound knowledge of traditional Dumi lore. He was a gentleman in every sense of the word. Bhimal Singh was well-travelled and cosmopolitan in outlook. On the 16th of November 1937 Bhimal Singh took up service in the 7th Duke of Edinburgh's Own Gurkha Rifles, first as a regular soldier and, from the 1st of January 1955, as a warrant officer and, from the 12th of January 1956, as a lieutenant. He left the Colours on the 24th of August 1961 after 23 years and 259 days of service with a military record that was qualified as "exemplary". Bhimal Singh travelled widely in southern India, Burma, Malaya and Hong Kong. His date of birth was listed as 1918 on official documents, but he was really born in 1914. This means that he was 23 (and not 19) when he joined the Gurkha Rifles.

10. Isilim: *How did you mention about the major features of "A Grammar of Dumi" that would know it obviously while touching the book ?*

Van Driem: The grammar of Dumi discusses the phonology and phonetics, the morphology and the syntax of the Dumi language. There are also texts, some of them sacred, and there is a bilingual glossary. The grammar also contains information on Dumi mythology, cosmology and culture which I learnt from my venerable guru.

11. Isilim: *Have you any future plan to come to Lamdiza for further span of study ?*

Van Driem: Now my work continues to take me to many new places where I have never been before, but I always long to return to Nepal. The more I travel, the more I view Nepal as home. I am happier in Nepal more than any other country.

12. Isilim: *Dumi Kirat Rai Funsikim is going to award you as an Honorable membership of the Funsikim in near future owing to your valuable contribution "A Grammar of Dumi" please would you have any opinion to express ?*

Van Driem: It would be a great honour for me to be part of any organisation which promotes the preservation and the advancement of Dumi language and culture. The Dumi are a great people and one of the prominent Kiranti language communities. Yet even in 1986, even inside the Dumi homeland, I met Nepali people who did not know what "Dumi" signified! "Who or what is Dumi," they would ask me. The fate of the Dumi is not unique. The Newar are also no longer a majority in their native homeland, the Kathmandu Valley. We all live in Kathmandu now for some part of our lives. Yet it is a noble goal to preserve Nepal's indigenous linguistic and cultural heritage, which is a legacy of great and wonderful diversity. The Dumi are an integral part of that diverse legacy.

13. Isilim: *Dumi Kirat Rai Funsikim as a protector and guardians of Dumi language, geneology, religion, culture and publisher of Isilim a linguistic magazine, would you please convey any suggestion and message to the Dumi society and readers ?*

Van Driem: If you want to keep your mother tongue, raise your children in the mother tongue. If it is too late for that, teach them about the native culture. To this purpose, good sources are of course the grammar books written by specialists, because they contain not only information on the language but also some documentation of the culture. Perhaps through some international agency or cultural organisation it might be possible to raise funding for a complete translation into Nepali of the Dumi grammar, for example. Alternatively, the translations of such grammar books could be done by gifted and motivated Kiranti university students. Some of the contents of grammar books are inherently technical in nature. Therefore, Nepali translations of the Wambule, Limbu, Jero, Yamphu, Dumi, Kulung and Thangmi grammars could best be undertaken by students of the Linguistics Department at Tribhuvan University. Such a translation project could conceivably form part of an individual student's curriculum and the result would at the same time benefit the wider community, both academic and lay people. I am sure that all authors would automatically grant permission to authorise official Nepali translations of their works, and such a project would not only benefit the gifted individual students who undertake them but also help return recorded knowledge of native grammar and culture to benefit the home community. Thank you very much for allowing me to give this interview.

Isilim: Same to you.

Presenter Chatur Bhakta Dumi Rai

धरानको गतिविधिबारे एक दृष्टि

आदिवासी किरातहरूको बाक्लो बसोबास भएको शहर भनी परिचित पूर्वाञ्चलकै सुन्दर नगरी धरानमा दुमी किरात राईहरूको संगठन दुमी किरात राई फन्सिकिमले भाषा-लिपि, धर्म, संस्कृति र वंशावली आदिको खोज, अनुसन्धान, संरक्षण र विकासको निम्ति तत्कालीन केन्द्रीय समितिको अध्यक्ष उप-प्राध्यापक चतुरभक्त दुमी राईको उपस्थितिमा वि.सं. २०५६ सालमा चक्र पर्ज बहादुर दुमीराईको अध्यक्षतामा प्रारम्भिक कार्य समिति, धरान गठन सँगसँगै अनेकौं आरोह-अवरोह पार गर्दै क्रियाशील रहदै आएको छ। समिति गठनकालमा धरानमा दुमीहरूको बसोबास प्रशस्त भएपनि भेला, परिचय, तथ्याङ्क संकलन आदिको अभावले गर्दा दुमीरदुहरु औलामा गन्न सकिने अवस्था थियो भने अर्कोतिर अज्ञानताले पनि हुनसक्छ कतिपय दुमी दाजुभाइहरूमा आफ्नो धर्म, संस्कृति र परम्पराप्रति घृणा, वेवास्था रहेको पनि पाइएको हो। बहुधार्मिक, बहुभाषिक, बहुजातिय, तथा विविध धर्म, संस्कार र संस्कृति जस्ता विशेषताले भरीपूर्ण हाम्रो देश नेपालमा उचनिचको भेदभाव नराखी राष्ट्रिय एकतालाई अक्षुण्ण कायम राख्दै धर्म, संस्कृति, भाषा, लिपीको संरक्षण एवं सम्बर्द्धनको लागि संगठित भई कार्य गर्न पाउनु कुनै पनि जाति वा जातिय संघ संस्थाको नैसर्गिक अधिकार हो। कुनै पनि जाति, संघ संस्थाले सामुहिक हित अनुकूलको निम्ति आत्मनिर्णयको अधिकार प्रयोग गर्न पाउने राज्य व्यवस्थाको स्थिती नआएसम्म एकजुट भई लड्न अझ विकसित सोचविचार लिनु पर्ने अवस्थामा केवल आफ्नो धर्म, संस्कृति, भाषा, लिपीलाई लोप हुनबाट जोगाउने पवित्र उद्देश्य लिएर लागी परेको समस्त दुमीजनहरूको यो साझा संस्थालाई केही अबुक्त वा अल्पज्ञानका गैर दुमीराईहरूबाट आरोप लागेको भए स्वभाविकै मान्न सकिन्थ्यो तर हाम्रै केही दुमीरदुहरुबाटै यो संस्थामाथि जातियताको लागि मात्र पक्षपोषण गर्छ, यति मात्र होईन अब यसले जातिय विखण्डन ल्याई जातिय युद्ध निम्त्याउनेछ जस्ता संकिर्णताको निराधार आरोप नलगाईएको पनि होईन।

यसरी यस संस्थाको अधिकार एवं उद्देश्यमाथि लगाइएको आरोप, भ्रमपूर्ण प्रचारप्रसारको खण्डन गर्दै समितिको क्रियाकलापलाई अगाडि बढाउन आर्थिक रुपमा समेत कमजोर भएको असहज परिस्थितिको सामना गर्दै यो प्रारम्भिक समितिले केन्द्रीय कार्य समितिको निर्देशन एवं विधानको अक्षरशः पालना गर्दै आफ्नो उद्देश्य प्राप्तिको लागि समय सापेक्ष परिचयात्मक कार्यक्रम, भेला, साधारण सदस्यता वितरणमा तिब्रता, तथ्याङ्क संकलन, आजीवन सदस्यता वितरणमा जोड, प्रशिक्षण, इसिलिम पत्रिकालाई ब्यापक वितरण, किरात राईहरूको छात्रता संगठन किरात राई यायोक्खाले आयोजना गर्ने गरेको किरात चाँड छिरीयाम्लो-धिरीयाम्लो (उधौली-उभौली) मा ब्यापक सहभागिता आदि जस्ता प्रभावकारी एवं रचनात्मक कार्यक्रमहरूले गर्दा धरानको मात्र होइन, आसपासका गा.वि.स. तथा जिल्लाहरूमा बसोबास गर्ने अधिकांश दुमी राईहरूको समेत मन जित्न सफल भई यो समिति मात्र होइन, सिङ्गो दुमी किरात राई फन्सिकिम नै आस्थाको धरोहर बन्न सफल भएको छ भन्दा अत्युक्ती नहोला। साथै आदिम कालदेखि किरातहरूले मान्दै पूज्दै आएको मौलिक किरात मुन्धुम धर्मलाई देशी विदेशी कथित धर्महरूले सबैतिर अतिक्रमण गरिरहेको वर्तमान परिप्रेक्ष्यमा सचेत भई सामुहिक रुपमा भनौं या संगठित हुँदै आफ्नो मौलिक परम्परा, धर्म, संस्कृति, भाषा-लिपि, इतिहास, वंशावली, पुरातात्विक वस्तुहरूको समेत संरक्षण-संवर्द्धन गर्ने महान कार्यमा आजैबाट सबै लागीपर्नु पर्दछ भन्ने प्रेरणाको श्रोत बन्न एवं सन्देश दिन समेत केही हदसम्म भएपनि यो समिति सफल भएको मान्न सकिन्छ। हिजोको कठिन परिस्थिति एवं अनेकौं बाधा अवरोधको सामना गर्दै अवरल अगाडि बढ्ने क्रममा आज समयले कोल्टे फेर्न बाध्य भएको छ, यसको अर्थ सबैबाट आर्थिक, भौतिक, नैतिकको साथसहयोग पाउने सहज परिस्थिति ल्याउन यो समितिले निर्वाह गरेको महत्वपूर्ण भूमिकालाई सबैबाट उच्च मूल्याङ्कनको साथ हेर्दा फरक नपर्ला।

वि.सं. २०५६ मा गठित दुमी किरात राई फन्सिकिम प्रारम्भिक कार्य समिति धरानले वि.सं. २०५९ साल कार्तिक १३ गते ईटहरीमा प्रथम सम्मेलन सम्पन्न गरी सकेको छ भने २०६२ साल फाल्गुण १५ गते पूर्वाञ्चलकै संगम स्थल मानिने सुन्दर रमणीय धरान नगरीमा दोश्रो ऐतिहासिक प्रारम्भिक सम्मेलन भब्यताकासाथ सम्पन्न गरेको छ। सो को विस्तृत विवरण तल प्रस्तुत गरिएको छ।

दुमी किरात राई फन्सिकिमका केन्द्रीय सदस्य तथा कार्यक्रमका प्रमुख अतिथि सनद कुमार दुमी राईबाट उद्घाटन गरिएको सो दोश्रो ऐतिहासिक प्रारम्भिक सम्मेलनलाई केन्द्रीय सदस्य सौगात दुमीराई, टेक बहादुर रंकासु दुमीराई, श्रीमती गंगा नाछिरिङ्गाराई, नक्षो टेक बहादुर मुरह दुमीराई लगायतका अतिथिहरूले समेत सम्मेलन सफलताको शुभकामना मन्तव्य व्यक्त गर्नु भएको थियो। सो अवसरमा आजीवन सदस्यता प्रमाणपत्र तथा समितिमा रहेर लामो योगदान दिनुहुने महानुभावहरूलाई प्रशंसा पत्र समेत प्रदान गरिएको थियो। जगत बहादुर दुमीराईद्वारा स्वागत भाषण गरिएको उद्घाटन कार्यक्रम समितिका अध्यक्ष गंगा प्रसाद दुमीराईको सभापतित्वमा र समितिका सचिव हर्क बहादुर दुमीराईको संचालनमा सम्पन्न भएको थियो।

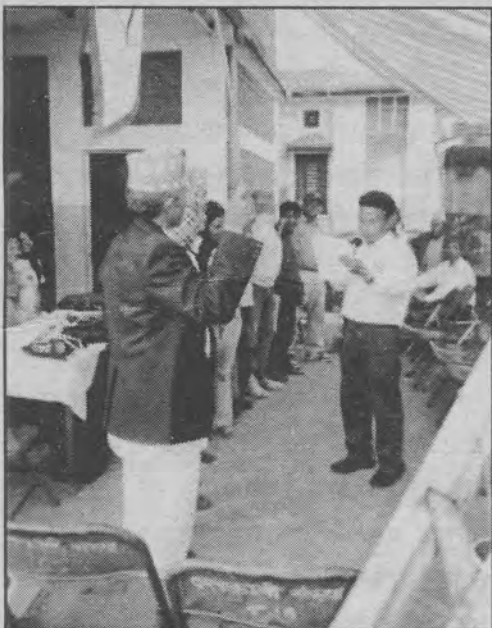
दुई शत्रमा संचालित सो सम्मेलन सनद कुमार दुमीराई अध्यक्ष, कमला दुमीराई र सौगात दुमी राई सदस्य रहेको तीन सदस्यीय अध्यक्ष मण्डलले संचालन गरेको बन्द शत्रमा विघटित समितिका सचिव हर्क बहादुर दुमीराईबाट सांगठानिक प्रतिवेदन र विघटित समितिकै कोषाध्यक्षबाट आर्थिक प्रतिवेदन क्रमशः प्रस्तुत गरिएकोमा बृहत उपस्थित दुमी प्रतिनिधिहरूद्वारा टिकाटिप्पणी, आवश्यक थपघट सहित दुवै प्रतिवेदन पास गर्ने काम भएको थियो। सो सम्मेलनले जगत बहादुर दुमीराईको अध्यक्षतामा भरस दुमीराई उपाध्यक्ष, हर्क बहादुर दुमीराई सचिव, अमर बहादुर दुमीराई सह-सचिव, कृपा दुमीराई कोषाध्यक्ष र सदस्यहरू शिवकला दुमीराई, अक्ष कुमार दुमीराई, अष्ट बहादुर दुमीराई रहेको ११ सदस्यीय प्रारम्भिक कार्य समिति चयन गरेको छ। सोही अवसरमा गंगा प्रसाद दुमीराई प्रमुख र सदस्यहरू दल कुमार दुमीराई, सर्वजित दुमीराई, कमला दुमीराई रहेको ४ सदस्यीय सल्लाहकार समिति निर्माण गर्ने काम गरेको छ। सो सम्मेलनले नै पूर्वा माहाजित दुमीराई संयोजक, इच्छा बहादुर दुमीराई र मधुकर दुमीराई सदस्य भएको ३ सदस्यीय भाषा-लिपि संकलन तथा संरक्षण समिति समेतको गठन गर्ने कार्य सम्पन्न भएको छ।

नवगठित प्रारम्भिक कार्य समितिलाई अध्यक्ष मण्डलका अध्यक्षबाट सपथ ग्रहण गराउनुको साथै अध्यक्ष मण्डलका सदस्यहरूबाट अविरयात्रा सहित बधाई ज्ञापन समेत भएको थियो।

अन्त्यमा नवगठित अध्यक्ष तथा सचिवबाट बचनबद्धता जाहेर समेत गर्नु भएको थियो। सो अवसरमा सम्मेलन सफल पार्न आर्थिक, भौतिक, नैतिक सहयोग गर्ने शुभचिन्तक महानुभावहरूप्रति हार्दिकताकासाथ धन्यवाद प्रस्ताव पनि पारित गरिएको थियो।

यसरी धरानको दोश्रो ऐतिहासिक प्रारम्भिक सम्मेलन विधिवत रूपमा समापन भएको थियो। यो अधिवेशनले चयन गरेको नव गठित प्रा.का.समिति धरानले सबैको मन जितेर साथ सहयोग लिदै अझ शसक्त ढंगबाट आफ्नो कार्यकाल पूरा गर्नेछ भन्ने सबैबाट अपेक्षा एवं आशाको नजरले हेरिएको छ भन्ने बुझिएको छ।

मुचि ।

दुकिराफ के.का.स. सदस्य श्री सनदकुमार राईबाट नव गठित प्रा.का.स. धरानलाई सपथ ग्रहण गराउँदै।

सनदकुमार दुमीराई
धरान -१५, सुनसरी

महिला अधिकारका कुरा

शान्तिदेवी राई (दुमी)

पुरुष प्रधान नेपाली राज्य सत्ताको संरचनालाई सर सर्ती हेर्दा हरेक क्षेत्र राजनीतिक, शैक्षिक सामाजिक, आर्थिक सबै क्षेत्रमा महिलाहरूको अवस्था र उपस्थिति एकमै कमजोर रहेको क्षेत्रमा महिलाहरूको अवस्था र उपस्थिति पक्षको विवेचना मात्र गरेर पुग्दैन संगै यसका मूलभूत कारणहरू र चुरो पते लगाउन एकदमै जरुरी हुन्छ। पहिलो कुरा पुरुष प्रधान राज्य संचालनको अवधारणाले युगौ देखि नेपाली महिला माथि अन्याय र अत्यचार भएको छ। पुरुषहरूले हरेक क्षेत्रमा तथा कथित आफ्नो पुरुषार्थ प्रस्तुत गर्दै एकाधिकार यथावत राखेको अवस्था छ। यो अवस्थालाई चिरेर नयाँ परिपाटी र नयाँ संरचना तिर जानको लागि महिलाहरू स्वयम आफूलाई सुधारका मार्गमा हिडाउन जरुरी देखिन्छ।

पहिलो कुरा त महिलाहरूले आफूलाई राजनीतिमा अधिकतम लगानी गर्नु पर्दछ किन पनि राजनीतिमा लगानि गर्न आवश्यक तय गर्ने हुनाले त्यस नीतिमा महिलाहरूको सहभागिता न्यून रहयो भने महिलाको समस्या पनि स्वत यथावत नै रहने भयो हरेक क्षेत्रमा महिलाहरू ले ३३% लेखी ५०% भाग गर्नु हालको अवस्थामा ठीक छ तर ३३%वा आरक्षण मागेर मात्र पुग्दैन महिलाहरूले आफूलाई सुधार गरेर अगाडि लैजानु सक्नस पर्दछ। महिलाहरूले पुरुष र महिला वीचको प्राकृतिक भिन्नतालाई वैदिक भिन्नतामा रुपान्तर गर्ने यथास्थिति वादी र पुरातन वादी सोचबाट महिलाहरू स्वयम माथि उठ्न सक्नु पर्दछ। धार्मिक दृष्टिकोणले पनि एकाध अन्य धर्मावलम्बी महिलाहरूलाई छाडेर अधिकतम हिन्दु महिलाहरूमाथि पुरुषको थिचो मिचो र दमन सयौं वर्ष देखि कायम रहेको छ त्यस्ता ठाँउहरूमा सामाजिक र बैज्ञानिक हिसावको पनि अत्यन्तै अमानविय भेदभाव महिलाहरूमाथि थोपरिएको छ। जस्तै : महिनावारी हुँदा घरबाट बाहिर निकाल्नु, खाने कुरामा पनि फरक पार्नु, घरायसी काम धन्दा महिलाहरूको मात्र जिम्मेवारी हो भन्ने जस्ता मानसिक र शारिरिक दुवै प्रकारले दमनकारी सामाजिक विभेदको अन्त्यको लागि मनोबैज्ञानिक हिसावले पनि महिलाहरू आफै नउठी महिला र पुरुष वीचको असमानताको दुरी हटाउन सहज हुदैन। यहाँ आरक्षणको कुरा पनि तड्कारो रुपमा उठिरहेको छ आरक्षण भन्नेकुरा नै सबल पक्षले दुर्बल पक्षलाई देखाउने, सदासयता हो। सपाङ्गले अपाङ्गलाई, साक्षरले निरक्षरलाई, सक्षमले असक्षम माथि देखाउने दया अथवा दान जस्तो मात्र हो र त्यो अधिकार होइन। केही समयको लागि त्यो अवसर पनि महत्वपूर्ण हुन सक्छ तर कालान्तरमा त्यो आत्म निर्णयको अधिकार बन्न सक्दैन। त्यसैले महिलाहरूको अत्मनिर्णयको अधिकार प्राप्त गर्न पुरुषसँग पौठेजोरी खेलिरहन पनि पर्दैन। मानसिक र बौद्धिक रुपले महिलाहरू सबल नबनिकन महिला अधिकारका कुरा जितिनै बाचन गरेपनि टाउको को औषधि खुट्टामा लगाउनु जस्तो मात्र सावित हुनेछ। हामी महिलाहरू पछि पर्नुको कारक तत्व स्वयम हामी महिलाहरू पनि हौं। अधिकार दिएर हुदैन अधिकार लिन सक्नु पर्दछ। हामी महिलाहरूलाई प्राकृतिक हिसावले केहि जिम्मेवारी बढि अवस्यनै छ जस्तै: गर्भाधारण सुत्केरी बच्चाको पालन पोषण यी कुराहरू पुरुषबाट सम्भव छैन तर यो नै महिलाहरूको लागि बाधक तत्व भने होईन। हामी घर बसि बसि पनि सहजै प्राप्त गर्न सक्ने ज्ञान र बुद्धिका कुरा सुचनाको माध्यकबाट रेडियो सामाचार, टेलिभिन् समाचार, दैनिक पत्रपत्रिका साप्ताहिक, पाक्षिक, मासिक खबर पत्रिका साथै इसिलिम अन्य पत्रपत्रिका आदि यि सूचना र संचारका माध्यमहरूलाई हामी शिक्षित भन्ने र पढेलेखेको महिलाहरूबाटै पढेलेखेका गरिरहेका हुन्छौं। हाम्रो टि.भि. सेटमा आएको १५ मिनेटको समाचारको लागि करोडौं खर्च वा लगानि छ भन्ने कुराका हामी हेक्का राख्दैनौं। देश विदेशको राजनीतिक अवस्था कस्तो छ भन्ने कुरामा हामीलाई चासो नहुनु भनेको हामी आफै पछाडी पर्नु र पछाडि पारिनु भनेको दिएर पनि नलिनु र माग्दा पनि नपाउनु भने जस्तै हो। अझ यसमा आदिवासी जनजाती महिला र गैर जनजाति महिलामा तुलनात्मक साधारण सर्वेक्षण गर्नेहो भने आदिवासी जनजाती महिलाहरू राज्यको हरेक निकायहरूमा समानुपातिक समावेश नभएको पाइन्छ। यसमा शहर बासि आदिवासी जनजाती महिलाहरू र दुर्गम गाँउबासी महिलाहरूको अवस्थालाई मध्यनजर राखी शहर र गाउँका शिक्षित पढेलेखेको महिलाहरूको एक चोटी आत्म समिक्षा गर्न आवश्यक छ।

मेरो जालपा

मेरो जालपा
 सायद स्वर्ग कै टुक्रा हो ।
 मिरमिरेमा,
 सूर्यको पहिलो किरण संगै
 चिरबिर-चिरबिर गर्ने चरीहरुले
 मेरो स्वर्गको सौन्दर्यको गीत गाइरहेको छ ।
 साँझको अन्धकार सँगसँगै
 भुम्भुनाउने जुनकिरीले पनि
 मेरो गाउँमा सुख सौहार्दतालाई स्वागत गरिरहेको छ ।
 यहाँ हाम्रो पूर्खाले
 आफ्नो वीरताको इतिहास छाडेका छन् ।
 पितृनासोको प्रतिक
 मेरो जालपाले खोटाङ्ग मात्र होइन
 सम्पूर्ण राष्ट्र भल्मलाइ रहेको छ ।
 जालपाको मानचित्र कोर्ने काम मात्र नगरेर
 हिँदू र लुम्जुले
 पूरा जालपालाई नै सिंचित गर्ने गरि
 खेतहरुमा हरिया बाला भूलाएका पनि छन् ।
 सालघारी र कोरे वनको छाँयामा
 जालपाले शितलताको अनुभव गरेको छ ।
 उत्तरको हिमश्रृंखलाको
 पश्चिममा रावाखोला फाँटहरुको
 सदाबहार मिठो मुस्कानले
 जालपा अनि जालपालीलाई हौसाएका छन् ।
 शिरको शोभा
 रुपाकोटको
 काखमा मेरो जालपा देखेर
 इन्द्रलाई पनि जलन भयो होला ।
 बैशाखे पूर्णको ढोल र भ्याम्टाले
 गुञ्जयमान बनेको मेरो जालपा
 साकेला सिलिसँगै,
 उमङ्गीत र उत्साहित बनेको हुन्छ ।
 दशैं र तिहारमा,
 मिठो-मसिनो जे जस्तोले भएपनि
 सबै जालपालीको ओठ मुस्कुराएकै हुन्छ ।
 मेरो जालपा,

रावाखोला र तापखोला संगै उल्लिखेको छ ।
 मेरो जालपा वास्तवमै
 कुनै धाम भन्दा कम छैन ।
 यहाँको भूमेस्थान, कालिकादेवी, मालिकादेवी
 जालपादेवी र सिद्धदेवी
 हाम्रा अति पवित्र तिर्थस्थलहरु हुन् ।
 जसमा जालपालीको प्राचिन आस्था छ ।
 सुनको महल नभएर के भयो र ?
 जालपालीसित अतिथिलाई स्वागत गर्ने
 एउटा सानो भूप्रो छ ।
 धनको थूप्रो नभए पनि
 प्रत्येक जालपालीसँग एकजोर हात छ,
 जसले जालपाको माटो उर्वर बनाएको छ ।
 पसिनाको धारा बगाएरै भएपनि
 दश नंग्रा खियाएरै भएपनि
 जालपालीसँग
 सहकाल निम्त्याउने त्यही परिश्रमी हातहरु छन् ।
 धूर्त दिमाग नभए पनि दयामाया गर्ने मुटु छ जालपालीसँग ।
 मेरो जालपाको सभ्यताले
 पक्कै पनि कैयौं यूगहरु बउभाउनेछन्
 अनि जन्माउनेछन् ।
 जालपामा अब नयाँ क्रान्ति हुनेछ ।
 जालपाका प्रत्येक यूवा जाग्नेछन्
 नयाँ सौँच र नयाँ जोश लिएर ।
 जालपामा विकासका लहर छाउनेछन् ।
 जुनदिन हाम्रो जालपामा, त्यहीँ पुरानो जालपा रहने छैन ।
 मेरो जालपाले नयाँ स्वरुप पाउनेछ ।
 त्यसदिन पराक्रमी जालपालीहरुलाई चीर जीवनको आशिर्वाद दिदै
 साँझ बिहान क्षितिजमा मेरो जालपा
 मुस्कुराइरहनेछ
 यूगौ-यूग
 अमर-अमर भएर ।

उत्सव खवचु दुमी राई
 जालपा -९, खरबारी
 हाल: जोरपाटी, काठमाडौं

शुभ-कामना

विजयादशमी तथा शुभ दिपावलीको उपलक्ष्यमा समस्त
हाम्रा ग्राहक महानुभावहरुमा सुख, शान्ति तथा
उन्नतीको हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

प्रो. मच्छिन्द्र चोडबाड

प्रिमा ग्यास उद्योग -प्रा.)लि.को अधिकृत विक्रेता

प्लस राख्ने त्रिवेणी एग्रीभेट प्लस यहाँपनि

पाथिभरा स्टोर, लक्ष्मीसडक, धरान-४, फोन नं.: ०२५-५२२३०१ पसल

०२५-५३०८२६ फार्म ०२५-५२५३८६ निवास मो. ९८५२०४५००५

शुभ-कामना

नेपालीहरुको महान पर्व विजयादशमी तथा दिपावलीको
पावन अवसरमा हाम्रा समस्त विद्यार्थी तथा अविभावक
महानुभावहरुमा सुख, समृद्धि, दिर्घायु तथा प्रगतिको
हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

प्रिन्सिपल एवम् विद्यालय परिवार

जेम आवासिय मा.वि., धरान, सुनसरी

मार्शल आर्टसका अनुयायी अर्जुन भक्त राई

खेल मानव जीवनको महत्वपूर्ण पाटो हो । विश्वमानै चर्चित मार्शलआर्ट विधामध्ये एक महत्वपूर्ण खेल मानिन्छ तेक्वान्दो । अहिले यो खेल आम जनताकै सांवाधिक चासो, महत्व र सरोकारको विषय भै सकेको छ । खेल राष्ट्रकै पहिचान पनि हो । खेलाडीहरु राष्ट्रका गहना हुन् । उनीहरुको सफलताले राष्ट्रको इज्जत र प्रतिष्ठालाई उँचाईमा पुऱ्याउछ । नेपालमा पनि खेलकुद मध्ये तेक्वान्दो सर्वाधिक लोकप्रिय खेल हो ।

छ भन्दा फरक नपर्ला । तेक्वान्दो हालसम्म स्वर्णपदक हासिल गर्न सफल खेल पनि हो । खेलाडीहरुको क्षमताको राम्रो प्रदर्शन प्रतियोगिताहरुले नेपाली यूवावर्गको रुचीलाई तर्फबाट उचित पहल र लगानी भए नेपालमा

तेक्वान्दो खेललाई आफ्नो जीवनको दुमीराई एक प्रतिभाशाली व्यक्तित्व हुन् । चप्लेटीमा २०३८ सालमा वुवा सुन्दर बहादुर रुपमा जन्मिएका अर्जुनभक्त राईका चार दाजु रुची भए पनि तेक्वान्दोमा उनको विशेष रुची कारण उनको रुची पुरा हुन सकेन । पृथ्वी २०५५ सालमा उच्च शिक्षा अध्ययनार्थ उनी कष्टकर समय र अनेकौं प्रतिकुलताका बावजुद उद्देश्यप्रतिको लगाव, मेहेनेत र परिश्रमले गराई छाड्यो । छोटो समयमा नै विभिन्न प्रतियोगिताहरुमा भाग लिई उनले थुप्रै पदक हासिल गर्न सफल भए । २०५९ मा द्वाविअप द्वाभति गरेदेखी हालसम्म घचम म्यलभ प्राप्त गरीसकेका अर्जुनले यस अघि २०५६ सालको खर्बाभित् ऋजकउष्यलकजषुड तेक्वान्दो प्रतियोगितामा रजत पदक, २०५७ को अञ्चल स्तरिय तेक्वान्दोमा स्वर्ण पदक, सोही साल मातातिर्थमा संचालित खर्बाभित् ऋजकउष्यलकजषुड मा स्वर्ण पदक, २०५८ साल प्रथम आमण्त्रण त्वभपधयलमय ऋजकउष्यलकजषुड मा स्वर्णपदक र स्यूचाटारमा आमन्त्रित अञ्चल स्तरिय तेक्वान्दोमा कास्य पदक हासिल गरे । २०५९ को साफ छनौटमा 'प्लर्बा' सम्म पुगे पनि छनौट भने हुन सकेनन् ।

तेक्वान्दोले नेपालको खेल क्षेत्रको ईज्जत धानेको दक्षिण एशियाली खेल ९क्वन्० मा सर्वाधिक यसले ओलम्पिकमा पनि सहभागी भई नेपाली गरिसकेको छ । देशभित्र पनि तेक्वान्दोमा हुने धेरै प्रमाणित गर्दछ । सम्बन्धित निकाय, सरकारको तेक्वान्दो खेलको भविष्य उज्ज्वल देखिन्छ ।

मूल उद्देश्य बनाई त्यसैमा समर्पित अर्जुनभक्त खोटाङ्ग जिल्ला सप्तेश्वर गा.वि.स. वडा नं. १ दुमीराई र आमा रमादेवी राईको कान्छा सन्तानको र तिन दिदीहरु छन् । सानै देखी विभिन्न खेलहरुप्रति थियो तर दुर्गम पहाडी क्षेत्रमा प्रशिक्षक अभावको मा.वि. बाक्सिलाबाट प्रवेशिका उत्तिर्ण गरी वि.स. रत्न राज्य क्याम्पसमा भर्ना भए । त्यस पछि अत्यन्तै पनि उनले खेल यात्रालाई जारी राखे । उनका उनलाई एक सफल खेलाडीको रुपमा स्थापित

खेल क्षेत्रमा व्यस्त हुदाहुदै पनि आफ्नो अध्ययनलाई निरन्तरता दिएका अर्जुन अहिले रत्न राज्य क्याम्पसमा स्नातक तहमा अध्ययनरत छन् । उनि सगरमाथा तेक्वान्दो डोजाङ्ग, नयाँ बानेश्वरको प्रमुख प्रशिक्षक हनुहुन्छ । यसै गरी पशुपति बहुमुखी क्याम्पस, चावहिल, महेन्द्र रत्न क्याम्पस ताहाचल, नोबेल एकेडेमीमा नियमित प्रशिक्षण दिनुहुन्छ । उनले प्रशिक्षण दिएका ९ जनाले द्वाविअप द्वाभति कालो पेटी उपाधि लिई सकेका छन् । आफ्नो सफलताको रहस्य स्वयं आफ्नो मेहनत र लगनसिलतालाई दिने अर्जुनले खेल, अभिनय साथै सहायक द्वन्द कलाकारको भूमिका पनि निर्वाह गरी सकेका छन् । आफ्नो सफलताको पछाडी प्रमुख हात दाजु देवचन्द्र राईको र गुरु शेखर थापाको महत्वपूर्ण भूमिका छ भन्दै उहाँहरु मेरो प्रेरणाको श्रोत र मार्गनिर्देशक हो भनि भन्न रुचाउनु हुन्छ । उहाँहरुको सहयोग विना आफु यो ठाउँसम्म आईपुगे थिईन होला भन्नु हुन्छ । तपाईंको लक्ष्य बारे सोधिएको प्रश्नको जवाफ दिदै अर्जुन भन्नुहुन्छ, "मेरो लक्ष्य राष्ट्रिय अझ भनौ अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको खेलाडी बन्ने र आफ्नो खेलाडी चेलाहरुलाई पनि बनाउने हो ।"

खेलाडी भए पनि अर्जुन गित संगितका सौखिन छन् । साथी भाईसंग भेटघाटमा रमाउने फरासिला स्वभावका उनी मिलनसार र सहयोगी पनि छन् ।

गीत

भरि जाने पातमा समेत सित लुकेको हुन्छ
कुनै कुनै हारमा समेत जित लुकेको हुन्छ ।

धेरै पाटो जिन्दगीको हुन्छ एक बारको जुनी
मन भित्र जालभेल मात्रै कति बस्छौ बुनी ।
जिन्दगीको पाईलै पिच्छे गित लुकेको हुन्छ
कुनै कुनै हारमा समेत जित लुकेको हुन्छ ।

सुख साह्रै अन्धो हुन्छ दुःख ठुलो शिक्षा
माग्ने गाउँमा गयो भने कसले दिन्छ भिक्षा ।
उजाड उजाड मनमा समेत प्रित लुकेको हुन्छ
कुनै कुनै हारमा समेत जित लुकेको हुन्छ ।

भरि जाने पातमा समेत सित लुकेको हुन्छ
कुनै कुनै हारमा समेत जित लुकेको हुन्छ ।

नविन दुमीराई

हार्दिक बधाई

श्री अतुल रिजाल

प्रथम

प्राप्ताङ्क : ६३१

श्री सुकराज लिम्बू

द्वितीय

प्राप्ताङ्क : ६१२

श्री सन्देश राई

तृतीय

प्राप्ताङ्क : ६०८

गत बर्षको एसएलसीपरीक्षामा निजी विद्यालयहरूमध्ये छात्रातर्फ धरान नगरपालिकामा सर्वोत्कृष्ट अंक सहित तेस्रो स्थान प्राप्त गरेको शैक्षिक स्तरलाई कायम गर्दै यसपालि ५१ जना विद्यार्थीमध्ये ५० जना विद्यार्थी प्रथम श्रेणी सहित सतप्रतिशत नतिजा ल्याई उत्तिर्ण हुने सम्पूर्ण विद्यार्थीहरूलाई हार्दिक बधाई एवं उत्तरोत्तर प्रगतिको कामना व्यक्त गर्दछौ ।

Major (GCO) Shrawan Kumar Limbu
President

Mr. Raj Kumar Rai
(M.Sc., B.Ed.)
Principal

डिपो (DEPOT) स्कूल

स्थापना : वि.स.-२०१९

धरान, सुनसरी, फोन नं. ०२५-५२००९४/०२५-५२१११५

ए नौजवानहरु हो ...

जाग, लम्क, चम्क हे नौजवान हो

आफ्नै ढंगले नयाँ रंगले देश सिंगार नर नारी हो.....

साँच्चै यी कर्णप्रीय राष्ट्रिय गितका हरफहरुले भने भै अहिले सम्पूर्ण नेपाली नौजवानहरु फेरी एक पटक आफ्नो दविएर रहेको आवाजहरुलाई बुल्द पादै, आफ्नो मन, मस्तिष्क, बलबुताले भ्याएसम्म आ-आफ्नै ठाउँबाट जुर्मुगाएर उठ्ने सही घडी हाम्रो सामु आएको छ । किनकी यतिखेर संविधानसभाको निर्वाचन र समावेसी लोकतन्त्रमा राज्यको पुनःसंरचना जस्ता अति महत्वपूर्ण विषयहरुको चर्चा भइरहेको र निकट भविष्यमा नै यसको बारेमा छिनोफानो हुनलागिरहेको अवस्था छ । त्यसमा हामी सम्पूर्ण नौजवानहरु मिलेर उठी अब बन्ने नव नेपालको निती निर्माण, हाम्रो हक हित, अधिकार, रोजगारी र सुनिश्चित भविष्यकोलागि आवाजहरु बुल्द पादै अधि बढ्नुपर्दछ ।

भखैरै हामीले २०६२/०६३ सालको एक ऐतिहासिक जनआन्दोलन सफलतापूर्वक सम्पन्न गरेका छौ । जुन जनआन्दोलनलाई एकपटक पछाडिपट्टि फर्केर हेर्ने हो भने आन्दोलनलाई सफलतापूर्वक सम्पन्न गर्नको निम्ती नौजवानहरुको भुमिका महत्वपूर्ण र ऐतिहासिक सावित रह्यो भन्दा कसैको दुई मत नहोला । निरंकुशतालाई बरण गर्न नचाहने लाखौलाख परिवर्तनकामी नौजवानहरुले आन्दोलनको अग्रपंक्तिमा रहेर कहीले सडकमा नारा जुलुस, कहीले टायरको आगोको ज्वाला, आदिलाई आफ्नो हतियार बनाएर पुलिसको गोलीको परा, अश्रुग्याँसका मुस्ला, पानीको फोहोरा, डण्डी, बुटको प्रहार आदिलाई पनि ध्वस्त पादै उनिहरुले नेपाली जनताहरुको खोसिएको हक, अधिकार खोसेर लिनको निम्ती आन्दोलनलाई सफलताको चुचुरोसम्म पुर्याइछ्छाडे जुन सत्य इतिहास बनेर इतिहासको पानाहरुमा सुनौला अक्षरहरुले लेखिनेछन् ।

जनआन्दोलन त्यस्तो कान्तीकारी अवस्था हो जहाँ प्रत्येक निर्णय आन्दोलनले गर्छ नकि कुनै कानून वा संविधानले । त्यसले मक्किएका सम्पूर्ण सामाजिक, आर्थिक आधार र निरंकुशतन्त्रलाई बढारेर लैजान्छ । जुन सत्य मानव जातीले हजारौ पटक देखिसकेका र प्रतिक्रियावादीहरुले भोगीसकेको इतिहास हो । आखिर यी यावत खतराहरु मोलेर पनि लाखौं-लाख नौजवानहरु किन यस पटक पनि आन्दोलित हुनुपर्यो त ? कस्का लागि यतिका धेरै नौजवानहरुले आफ्नो ज्यानको पनि पर्वाह नगरी आन्दोलन गरे ? त्यहि पुराना मक्कीसकेको काम नलाग्ने नेताहरुलाई सत्तासिन बनाएर फेरी जनताहरुलाई उही भ्रष्टाचार, द्धोन्द, गरिबी, रोग, अशिक्षा, अभाव आदिलाई निम्त्याउन ? या राजालाई राजगद्दीमा बसाइराख्न ? तर लाखौं लाख नौजवानहरु एउटै स्वरमा उत्तर दिन चाहान्छन् कि होइन ! पुरानो मक्कीसकेको काठ जसरी काम नलाग्ने हुन्छ र त्यसलाई फालेर त्यसको ठाउँमा अर्को नयाँ काठ हाल्ने पछि त्यस्तै हाम्रा मक्कीसकेको नेताहरुबाट केहि हुनसक्दैन र अस्तित्वविहिन राजाबाट पनि । त्यसैले नौजवानहरुले ती पुराना जिर्ण अवस्थाको मक्कीसकेको फोहोर चिजहरुलाई सोहोर साहोर बनाई हटाएर त्यस ठाउँमा नयाँ नौजवानहरुलाई ल्याउनचाहान्छन् र त्यो थोत्रिसकेको नेपालको अनुहारलाई कठोर रातको पर्खाइपछि सुनौलो विहानी आएजस्तै सुनौलो नव-विहानीको कल्पनासहित नयाँ नेपालको निर्माण गर्न चाहान्छन् ।

हो साँच्चै आजकल म शहरको कुनै कफि पसलहरुमा पुग्दा त्यहा नौजवानहरु उमंगका साथ बहस गरीरहेको देख्दा म प्रसस्तै संभावनाको उज्यालो देख्छु । गल्ली-गल्लीहरुमा अनि दोबाटोहरुमा उनीहरुले शान्ती, मातृत्व र परिवर्तका गीत गाइरहदा शान्ती अब नेपालीहरुको निम्ती धेरै टाढा छैन भन्ने महशुस गर्छु । चोक-चोकहरुमा उनिहरुको सडक नाटक देख्दा दबिएकाहरु बुल्द हुँदै गरेको सुन्छु । त्यस्तै आजभोली प्रत्येक विहानको उज्यालो किरणहरु हिमालको चुचुराहरुबाट टल्कदै उज्यालो छर्दा त्यहाँ म लाखौंलाख नौजवानहरुको भाग्यमा उज्यालो छाउन शुरु भएको महशुस गर्छु । तर भकै पनि म यो शहरको प्रत्येक वैदेशिक कम्पनि या भनौ कामको लागि विदेश पठाउछुभन्ने अफिसहरुमा पुग्दा त्यहाँ दैनिक हजारौं-हजार नौजवानहरु दलालहरुको पछि-पछि लागेर भुम्मीरहेको र दलालहरुबाट भारी पैसामा बेचिएर विदेशी भूमिमा बेचिनेकम ज्यूँ का त्यूँ रहेको देख्दा मलाई कता-कता डर लाग्छ की त्यो चाहेको बखतमा १९ दिनमा नै वा एक क्षणभित्रमा नै परिवर्तन ल्याएर देखाउन सक्ने गाउँ, समाज र सिंगो राष्ट्रकै उर्जाहरु कम पैसामा विदेशी भूमिमा प्रयोग हुनेकम देख्दा निरासको महशुस पनि मन भित्रैबाट उम्लिरहेको पाउने गर्दछु ।

अब शहरदेखि केही पर म आफ्नै गाउँघरतिरको कुरा राख्ने अनुमति चाहान्छु । गाउँघरतिर अझ त्यहाँका नौजवाहरुका वृद्ध आमा-

बुबाहरु जीवन र मरणको दोसांधमा छुटपट्टि आफ्नो नौजवान छोराछोरीहरु फेरी आफ्नै गाउँघर फर्केर आउलान अनि वर्षौदेखि उकुस मुकुस भएर रहेको दुःख सुखका भेलहरुलाई एकैचोटी साटासाट गरौला भनेर । तर उनीहरु पुर्पुरोमा हात राखेर अब खै त्यो दिन कहिल्यै नआउला जस्तो लाग्छ भनेर उनीहरु दुःखेसो पोख्न चुक्दैनन् । हुन पनि गाउँमा प्रत्येक घरको कम्तीमा पनि २ देखि बढीमा ६ जना सम्म नौजवानहरु गाउँ छोडेर आफ्नो रोजीरोटीको लागि परदेशीन बाध्य भएका छन् । त्यसैले पुरै गाउँ प्राय नौजवानहरुको उपस्थिति खाली-खाली भएको देख्न सकिन्छ । मेला पात, हाटबजार, सामाजिक कार्य, अनि अभ्र भनौ मर्दा पर्दाको काममा नौजवानहरुको उपस्थिति प्राय सुन्यजस्तो र अभावको महशुस त्यहाँ हुनेगर्दछ । यी यावत दुःख, कष्टहरुलाई छातीभित्रै दबाएरै भए पनि हिजो आज भने गाउँले आमा-बाबु, दाजुभाइ, दिदीबहिनी, छोरीचेली सबैको अनुहारमा हल्का खुसिको रेखाहरु कता कता भल्केको प्रस्टै देखिन थालेको छ ।

अनि अब चाँडै सबैले शान्ति, सुशासन, सुव्यवस्थासाथ सुनिश्चित जीवनलाई आफुले चाहेको अनुसार जीउन पाउनेछन् र देश परदेशमा रहेको सम्पूर्ण नौजवानहरु फेरी आफ्नै गाउँ, आफ्नै ठाउँ र आफ्नै राष्ट्रमा फर्कनेछन् अनि सबैले हातमा हात, काँधमा काँध, साथमा साथ, अनि एउटै स्वरका साथमा अधि बड्दै विकासको सम्पूर्ण गतिविधिहरुमा आफ्नो विवेक र पाखुरीहरुलाई खर्च गराएर फेरी सुन्दर, शान्त नेपालमा आत्मनिर्णयको अधिकारका साथ बाँच्न पाउने आसमा नया नेपालको निर्माण गर्न सकिनेछ भन्ने कुरामा कुनै सझा छैन । नव नेपालको मुहार फेर्न सबै नौजवानहरु फेरी आफ्नै ठाउँमा फर्केर आफ्नो बल, विवेक खर्चनु पर्दछ । अनि त्यो पहाडको कन्ला-कन्ला, अनि भीर पाखाहरुमा सुनै सुन फलाउने सबैले प्रण गर्नुपर्दछ । त्यसको लागि हामी नौजवानहरु आजैदेखि गाउँ-गाउँहरुबाट, बस्ती-बस्तीहरुबाट सबै तातीएर उठ्नुपर्दछ, कसैले पनि आफ्नो कानमा तेल र आँखामा पट्टी बाँधेर नबसौ अनि यो हाम्रो गाउँ, समाज अनि सिंगै राष्ट्रको निम्ती केही गर्ने प्रण समस्त नौजवानहरुले गरौ जुन उपयुक्त समय हाम्रो सामु एउटा विशाल चुनौती भएर आइपुगेको छ । साँच्चै नहुने भन्ने के नै छ र यदि हामीले आट्यो भने गर्यो भने अनि नौजवानहरु जुमुराएर उठ्ने हो भने जस्तै चुनौतीहरुको पहाड पनि सजिलै फुटाएर त्यहाँ सुन्दर संसारको कल्पना गर्न सकिन्छ ।

अब बन्ने नव-नेपालले नौजवानहरुलाई रा्ट्रकै प्रमुख उर्जाशक्तिको रुपमा स्विकार गरेर उनीहरुको निम्ती छुट्टै किसिमको निती नियम र विकासको कार्यक्रमहरुको तर्जुमा गर्नुपर्दछ । यसरी सम्पूर्ण नौजवान उर्जाहरुलाई राष्ट्रको सही ठाउँहरुमा उपयोग गरीनुपर्दछ अनि मात्र फेरीनेछ, नेपालको मुहार, हास्नेछन् नेपाली आमा, पखालीनेछन् नेपालीहरुको मुहारको फोहोर मैला, विदाइ हुनेछन् सदा सदाकोलागि सम्पूर्ण नेपालीहरुको दुःखका दिनहरु । तर अब पनि कोही नौजवानहरु हात बाँधेर, कानमा तेल हालेर, टुलुटुलु हेरेर बसिरहने छैनन् ।

महेन्द्र जालपाली

दिपावली एवम् छिरियाग्लो (उधौली)-० ६३ को

उपलक्ष्यमा देश विदेशमा रहनुभएका समस्त शुभेच्छुक, ईष्टमित्र, नातागोता, नरनाता, नातानालाहरुमा सुख, समृद्धि, सुस्वास्थ्य र उत्तरोत्तर समुन्नतिको हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

किरात राई यायोख्खा
जिल्ला कार्य समिति, सुनसरी

रिप्लचु पाछाको वंशावली र त्यसका श्रोतहरू

प्रस्तोता : चतुर भक्त राई

१. परिचय

दुमी किरात राईहरूको २१ पाछामध्ये रिप्लचु एक पाछा हो । यस पाछाको मुख्य बसोबास क्षेत्र खोटाङको जाल्पा गा.वि.स खरबारी र सावालुङ हो जनसंख्याको दृष्टिले रिप्लचुको स्थिति न्यून रहेकोछ । सामे छाचुपु छेकुमा रिमा रिपाछा रहेको पुर्खाहरूबाट बुझिन्छ । रिप्लचुको वंशावली टिपन गर्न थालिएको २०५५/१०/१५ गतेबाट हो । तथापि यसलाई प्रकाशनको लागि योग्य बनाउन २०६२/२/३१ मा मात्र समर्थ भइयो । रिप्ल नामक पाछा सकरी रहयो भन्ने बारेमा पुर्खाहरूसँग सोधनी हुँदा उनीहरूको भनाइछ- खबचुको घरमा कुनै एक व्यक्ति निरन्तर आई दैलो छेउमा उभिइरहेको पाउँदा आशचार्य लागि "रिप वात्ता" को उभिराखेको छ भनेर सोधनी हुँदा उनको जानकारी थाहा लाग्यो । यसको अर्थ उभिरहेने मानिस भन्ने बुझिन्छ । पछि सोही रिपवात्ता शब्दबाट 'रिप्ल' भन्न थालियो । रिप्लको पुलिङ्ग रूपलाई 'रिप्लचु' भनिन्छ । खबचुसँग लामो उठबस रहेकाले पछि उनीहरूले रिप्ललाई चुल्हा दिएर भाई तुल्याई राखेको आख्यान पाइन्छ । वंशावलीका श्रोतहरू:-

१. बलध्वज रिप्ल राई:-

स्वर्गीय बलध्वज राईसँग यो प्रस्तोताले २०५५/१०/१५ गते खरबारी स्यामबहादुर खबचु राईको निवासमा भेटी रिप्लको वंशावली बारे विवरण टिपोट गरेको हो । बलध्वज राई चुल्होका नागिरे नक्षोसमेत भएकाले उहाले नै छोटिमा मोतिमादेखि उहाँको पुस्तासम्मको लामो वंशावली विवरण दियाउनु भएको हो । यस पछि प्रस्तोताको उहाँसँग पुनः भेटघाट हुने इच्छा हुँदाहुँदै समयको पावन्दीले कहिल्यै फुसद मिलेन । पछि उहा पनि स्वर्गे हुनु भएको जानकारी भयो । ठूलो दुःख लाग्यो । तथापि उहाँबाट जे कुरा टिपियो त्यसलाई तपाईंहरूको सामुमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

२. भनक रिप्ल र अन्य रिप्ल बन्धुहरू:-

सोही मितिमा खरबारीबासी रिप्ला बन्धुहरू ५० वर्षीय भनक रिप्ल राई, ४५ वर्षीय पर्शुराम रिप्ल, ४३ वर्षीय अमर रिप्ल, ४३ वर्षीय इन्द्रबहादुर रिप्ल सौधन र भनक रिप्लसँग पनि भेटी पछिल्लो प्रस्ताका सम्पूर्ण वंशावलीहरू टिपन गरिएको हो ।

३. बहादुर रिप्ल राई

सावालुङवासी रिप्लहरू के कति छन भन्ने कुराहरू हाल दित्केलवासी भू.पू. बृटिस सेना बहादुर रिप्ल राईको सहयोगबाट सावालुङतर्फका सम्पूर्ण वंशावलीहरू टिपन गरिएको हो ।

४. शुक्रमाया रिप्ल राई

हाल दित्केलबजारवासी शुक्रमाया राई माक्पा बेब्लाका इश्वरमान हलक्सु राईको सहधर्मिनी हुनु हुन्छ । रिप्ल तर्फको सम्पूर्ण वंशावलीहरू थपघट, सुधार गर्ने सम्पूर्ण कार्यहरू उहाको सहयोगबाट गरिएको हो ।

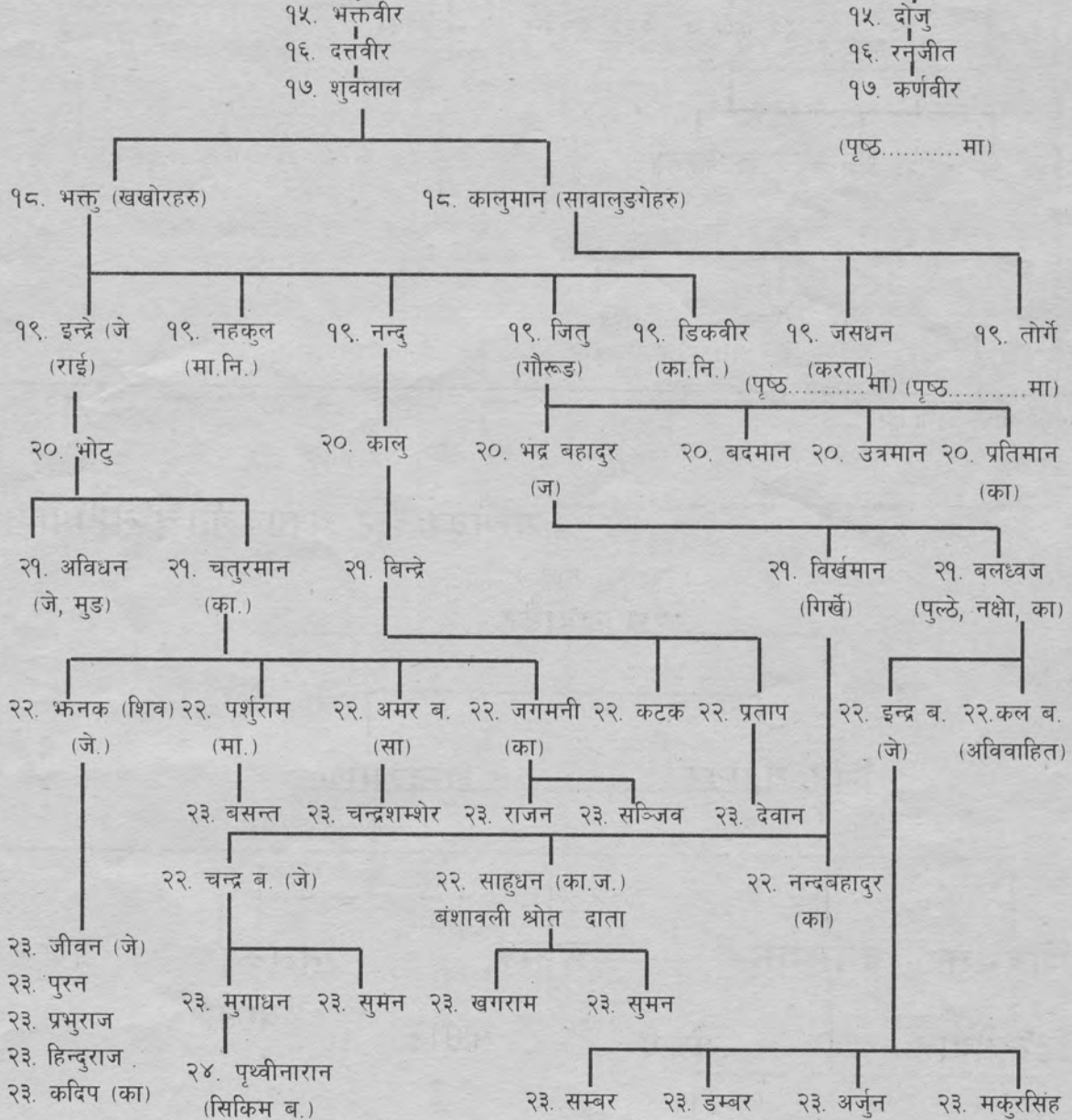
५. श्याम बहादुर राई पूर्णबहादुर खबचु राई :-

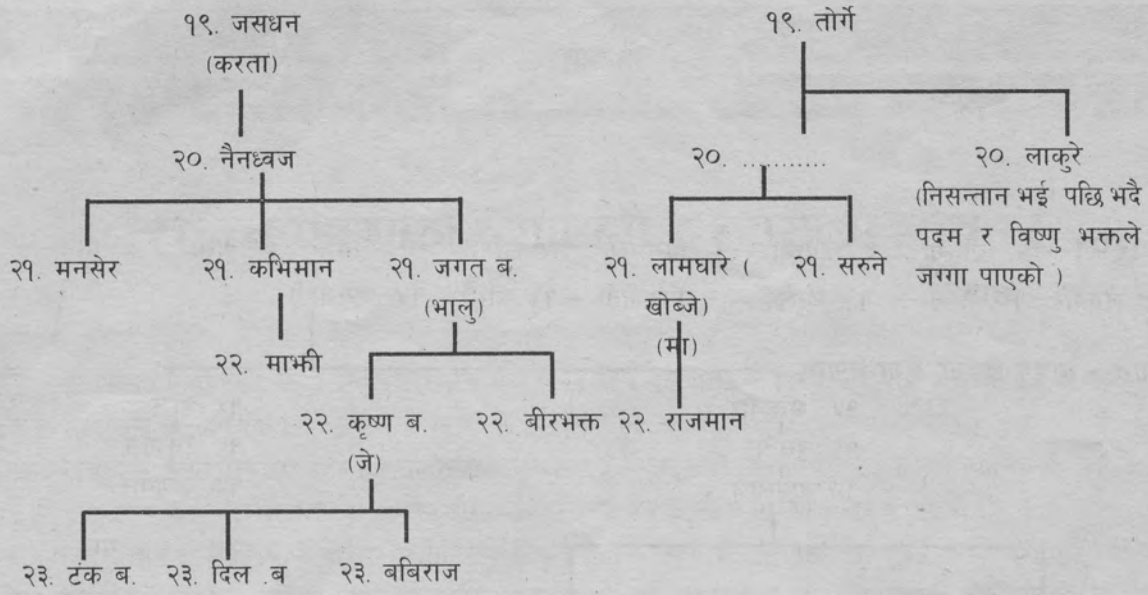
खबचु र रिप्लको वंशावली संकलन गर्ने कार्य २०५५/१०/१५ गतेकै मितिमा सम्पन्न गर्दा श्यामबहादुर खबचु राईको सहयोगलाई विसन सकिन्न । बलध्वज नक्षोलाई हरतहरले प्रेरित गरी नक्षोका मास्तिष्कमा सिंचित रहेका पुर्खाहरूको नामलाई एकएक गरी बाहिर ल्याउने कार्यमा योगदान पुऱ्याउनु भएकाले नै यो वंशावली यस रूपमा आउन सकेको हो । त्यसैगरी पूर्ण बहादुर खबचुबाट पनि रिप्ल बन्धुहरूसमक्ष पुऱ्याई चिनजान गराउने कार्य गर्नु भएकाले उहाको योगदान पनि उत्तिकै रहेको छ ।

वंशावली निर्माणको यस्तो साभा कार्यमा योगदान पुऱ्याउनु हुने तमाम खबचु तथा रिप्लचु बन्धुहरूलाई यो प्रस्तोताको तर्फबाट

१. रिप्ल — २. छोटिमा — ३. मोतिमा — ४. बालमुखी — ५. दाम्फे — ६. सिले ७. आसा — ८. बागा —
९. जगवीरे—१०. नर्वेन — ११. कुम्ले — १२. माइजीती — १३. असिरे— १४. जसजीती

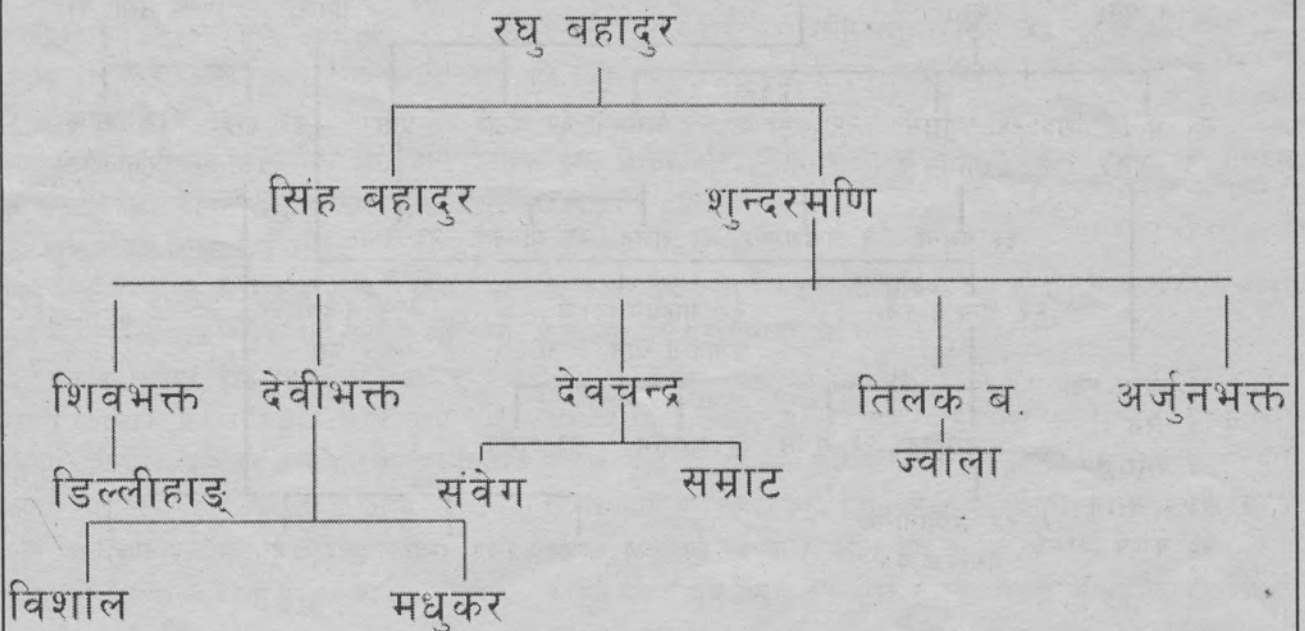
सामे - छाचुपु छेकमा, रिमा रिपाछा

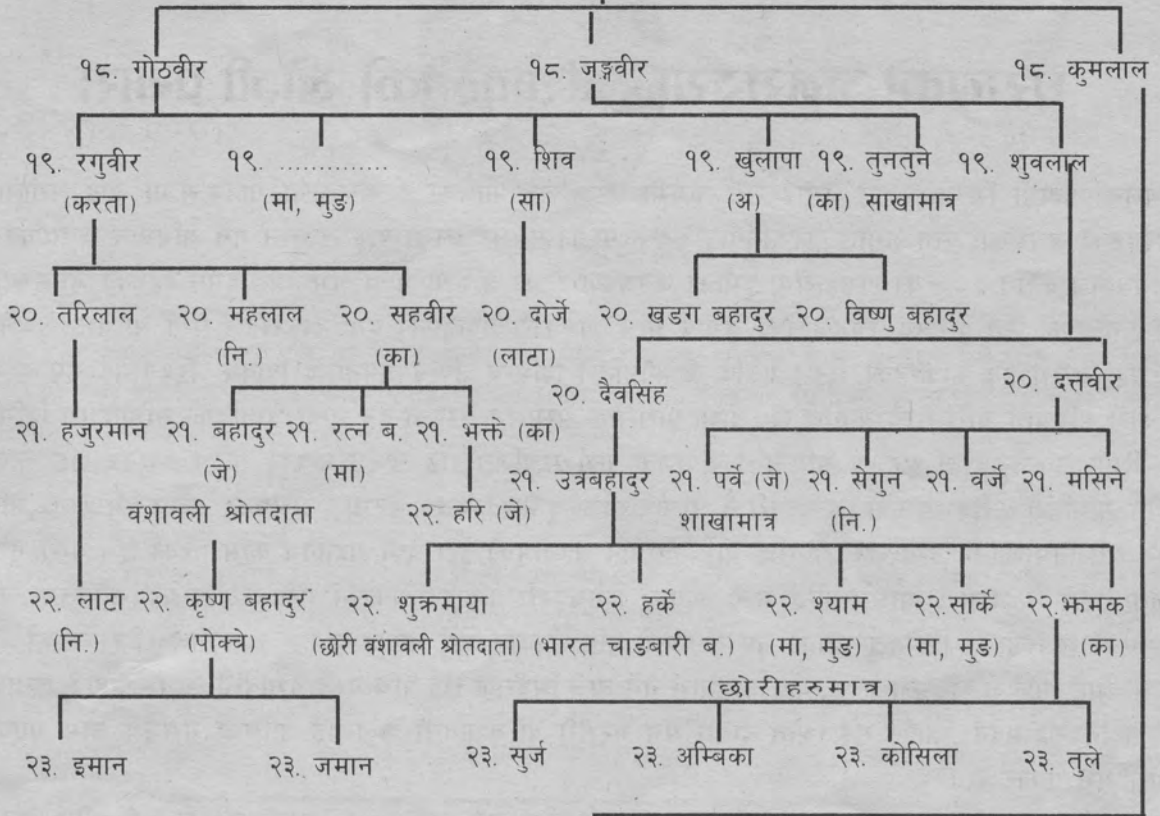

इसिलिम चौथो अङ्कमा छुट

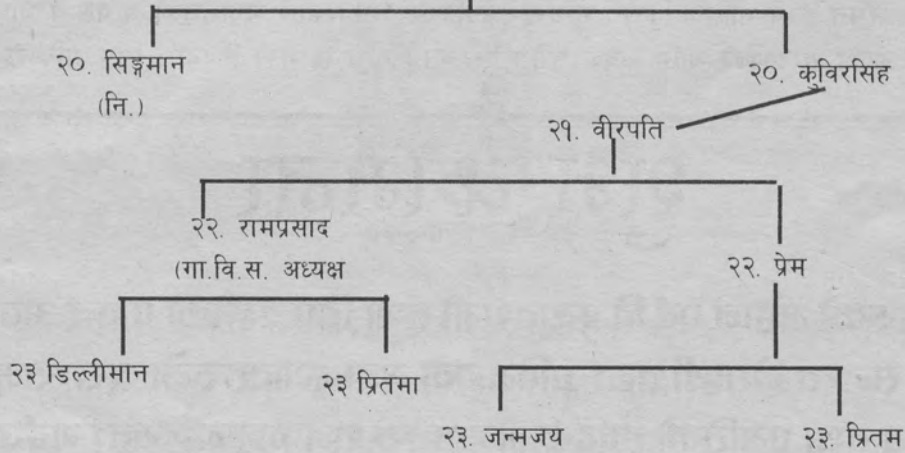
.....सत्तमको छुट वंशावली(चप्लेटीपट्टि)

१७. कर्णवीर

१९. श्रीजन (माथा)

धरानको जनसंख्या र वंशावलीको खोजी प्रयास

पूर्वाञ्चलका पहाडी जिल्लाहरूबाट बाँसाई सन् क्रममा धरान नगरपालिका र पाँचकन्या गा.वि.स.मा आई बसोबास गर्ने दुमीराईहरूको जनसंख्या पत्ता लगाउनको लागि दुकिराफ प्रा.का.स. धरानले तथ्याङ्क संकलन गर्ने अभियान चलाएको थियो। सो अभियानले करीव ५०० को हाराहारीमा दुमीको जनसंख्या रहेको छ। यो भन्दा अझ बढि दुमीराईहरूको जनसंख्या रहेको अनुमान गरिएको छ। परिचय, चिनजानको अभाव साथै जानकारी नपाईएको दुमी रदुहरुविच पुग्ने माध्यम, सूचना आदी नहुँदा उद्देश्य पुरा हुन सकिरहेको छैन। यद्यपि यो समितिले विभिन्न उपाय अपनाउँदै विविध उद्देश्यलाई सफल बनाउन प्रभावकारी अभियान जारी राख्दै आएको छ। दोश्रो प्रारम्भिक सम्मेलन सम्पन्न हुनु भन्दा अगाडिको समितिद्वारा निर्मित दुमी भाषा- लिपी संकलन तथा संरक्षण समितिका संयोजक पुर्खा महाजित राई, ईच्छा बहादुर राई र मधुकर राई रहेको चार सदस्यीय समितिले करीव सुनसरी जिल्लाभरी नै छरिएर रहेका दुमीराईहरूसंग भेटघाट, छलफल, गर्दै करीव ५०० जति शब्द संकलन गरी निर्माणाधिन दुमी शब्दकोषलाई थोरै भए पनि सहयोगको ईटा थप्ने सहानिय काम गरेको छ। यस्तै गरेर पूर्खा महाजित राईले नै दिम्मचु पाछासम्बन्धि चल्दै आएको किम्बदन्ती कथाहरु संकलन गरी केन्द्रीय कार्यसमितिमा बुझाउने काम भएको छ। उहाँले दिम्माचुपाछाको थप वंशावली पनि संकलन गर्नु भएको छ। खोटाङ जिल्लाको खार्मी गा.वि.स. बाट ताप्लेजुङ्ग जिल्ला गएर त्यहाँ बसोबास गर्ने बाजे सिङ्गराज राई पाँच पुस्ते वंशावली स्वयम उहाँकै खनाती हाल धरान-११ निवसी मदन बहादुर राई (श्रोत दाता) सँग भेटगरी यो वंशावली केन्द्रलाई उपलब्ध गराउने काम भएको छ। वंशावली यस प्रकार छ।

सिङ्गराज राई —————> बलिकरण राई —————> इन्द्रवीर राई —————> बखत बहादुर राई (तीन भाई छोरा)
राम बहादुर राई (जे.) अम्बर व. राई (मा.) मदन व. राई (का.) (श्रोतदाता)

यस्तो खोजमुलम तथ्यपूर्ण सामाग्री संकलन गरी पुस्तिकाको रुपमा प्रकाशन गर्नु अभियानले वर्तमानलाई मात्र होइन भावी पुस्तौपुस्तालाई समेत हाम्रो मौलिक किरात मुन्धुम धर्मप्रति अटल विश्वास जगाउनको साथसाथै भाषा, लिपी, मौलिक धर्म, संस्कृति र संस्कारको संरक्षणको लागि कवज समेत निश्चयनै बन्ने छ भन्ने विश्वास लिन सकिन्छ।

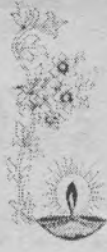
शुभ-कामना

नेपालीहरूको महान पर्व विजयादशमी तथा दिपावलीको पावन अवसरमा
हाम्रा समस्त विद्यार्थी तथा अविभावक महानुभावहरूमा सुख, समृद्धि,
दिर्घायु तथा प्रगतिको हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं।

प्रिन्सिपल
सरस्वती ईङ्लिस बोर्डिङ स्कूल
धरान : १५, सुनसरी
फोन नं.: - ०२५-५२३७६६

हार्दिक श्रद्धाञ्जली

जन्म : १९९२।०९।१४

मृत्यु : २०६२।०८।१०

स्व. श्रीमती चन्दमाया ठजुर दिक्पा दुमीराई

हाम्री पुज्य ममतामयी एमा(आमा)/पिपी(वजु)को यहि २०६२ मंसिर १० गते, ७०औं वर्षको उमेरमा स्वर्गारोहण भएकोले मृतआत्माप्रति श्रद्धाञ्जली अर्पदै शोकाकूल सपरिवार, नाता कुटुम्ब एवं शुभचिन्तक सबैलाई सुम्निमा पारुहाड र नायमले धैर्यधारण गर्ने शक्ति दिऊन भनी प्रार्थना गर्दै यस दुखद घडिमा हामीलाई सहयोग र सान्त्वना दिनुहुने समस्त गाजिभाइ, वात्वभाइ, छरछिमेक, आफन्तजनप्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछौं ।

लस्चु-नम्मे (छोरा-बुहारी)

टेक बहादुर दुमीराई

कमला सत्तम दुमीराई

ईश्वरमान दुमीराई

डम्बर कुमारी खालिङ्ग(दुमी)राई

नेत्रमणि दुमीराई

सरिता कोयु(दुमी)राई

कुमारसिंह दुमीराई

रविका थुलुङ्ग(दुमी)राई

दुम्बु (श्रीमान)

लाखधन हलक्सु दिक्पा दुमीराई

मिस्चु-मोक्चु(छोरी-ज्वाइ)

एलिना दुमी।चामलिङ्ग।राई

विष्णु कुमार चामलिङ्गराई

चाचा नाति

सुयोगहाड चामलिङ्गराई

चु-चाचा(नाति-नातिनी)

मनोज दुमीराई

गिनिता दुमीराई

सरोज दुमीराई

सृष्टि दुमीराई

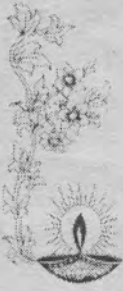
सोफि दुमीराई

निहाइमा दुमीराई

सुशान्त दुमीराई

कान्छाहाड दुमीराई

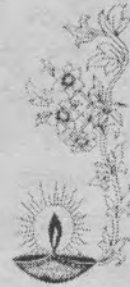
हार्दिक श्रद्धाञ्जली

जन्म : वि.सं. १९९५

मृत्यु : २०६३/०२/१६

स्व. विन्दुमाया दुमीराई

खांदबारी-११, संखुवा-सभा

हाम्री पुजनीय ममतामयी आमा विन्दुमाया दुमीराई को ६८ वर्षको उमेरमा

असामयिक निधन भएको हुँदा उहाँको मृतात्माले चिर शान्ति

पाओस भनि भगवानसँग प्रार्थना गर्दछौं ।

गुणराज दुमीराई

एवम्

सम्पूर्ण परिवार

नेपाली गीत सङ्गीतमा किरात राई कलाकारहरू

- जीतेन दुमीराई

आज हामी मानव विकासको जुन युगमा आइपुगेका छौं, योभन्दा पछि आउने विभिन्न कालखण्डहरूमा संसारका मानव जातीलाई आफ्नो जातिप्रति र आफ्नो राष्ट्रप्रति अझ संवेदनशील र सचेत बनाउने छ। नेपाली कलाकर्मीहरूले पनि आ-आफ्नो क्षेत्र र आ-आफ्नो समुदायबाट प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा आजको युगसम्म आइपुग्दा वर्तमान नेपाल राष्ट्रलाई कला सङ्गीतको माध्यमबाट विश्वसामु परिचित गराउन उल्लेखनीय भूमिका निर्वाह गरेका छन्। यो भूमिका निर्वाह गर्ने सवालमा विभिन्न विधाका किरात राई कलाकारहरूले कुल नेपाली गीत-सङ्गीतको कित्तामा आधा कित्ता नै ओगटेको छ। अझ नेपाली मात्रको नेपाली गीत-सङ्गीतको कुरा गर्ने हो भने हालको नेपाल बनिनुभन्दा धेरै अगाडि आदिमकालदेखि नै यो भूमिमा बसोबास गर्ने भूमिपुत्र किरातहरू लगायत अन्य आदिवासी जनजातीहरूले आविष्कार र निर्माण गरी अपनाई आएका विभिन्न श्रुतीका लोकधुनहरू, लोकलयहरू, लोकबाजाहरू र लोकनाचहरू नै वास्तविक आजको विकसित र परिस्कृत नेपाली गीत-सङ्गीतहरू हुन्। यी नै नेपाली गीत-सङ्गीतलाई समुन्नत बनाउन योगदान पुऱ्याउनुहुने देश भित्र र देश बाहिरका आदरणीय किरात राई स्रष्टाहरूलाई मैले सक्दो सम्झने कोशिस गरेको छु।

अडियोदेखि रेडियोसम्म गायन क्षेत्र :

नवीन किशोर राई, गणेश रसिक, सूर्य थुलुङ, हिरादेवी राई, भीमा राई, विमला राई, वुलु मुकारूङ, शम्भु राई, मानसिं थुलुङ, कुवेर राई, जीतेन राई, चेतनारायण राई, ठूले राई, राजन राई, उदय-मनिला सोताङ, राजेश पायल राई, धिरज राई, तारा थापा राई, लासिमित राई, कैलाश राई, ओमप्रकाश राई, कुशेश्वर राई, राजकुमार राई, बालन्द राई, देवान राई, पार्वती राई, सरला राई, पवन राई, राम थुलुङ, जिवेश राई, शिवसंगम राई, आभा मुकारूङ, भिषण मुकारूङ, कला राई, कन्काईष्ट राई, भुवनसिं राई, राजेन्द्र राई, अञ्जु राई, पावल चाम्लिङ, रूपकुमार राई, सत्यकला राई, कृष्णभक्त राई, प्रेमकिरण राई, रेणु राई, कविराज राई, सुमन राई, भगवान चाम्लिङ, भीम राई, हस्त राई, भीमराज राई, विशाल राई, बसन्ती राई, कल्पना बानु राई, निलिमा बाङ्देल, वेदना थुलुङ, संगीता राई, धन खालिङ, नारद हार्ताम्छाली, दीपा राई, गोविन्द चाम्लिङ, गजेन वान्तावा, निर्वचन राई, अञ्जना राई, सुरेन्द्र राई, तुलसी चाम्लिङ, डक्टर किरात, कर्ण राई, अधिराज राई, कवि राई, आशध्वज राई, दिलेन्द्र राई, बागदेवी राई, राजु एन राई, सम्पुरा राई, रामकुमार राई, संगीता राई, एकराज राई, लिलासा राई, आकाश राई, सुवज राई, आशा कुलुङ राई, केशव राई, शकुन्तला राई, सुनिता राई, डम्बर राई, सूर्य वालिङ, सूर्यकुमारी राई, मेघुजित राई, किशोर थुलुङ, शुशिला राई, इच्छा चाम्लिङ, अमृत राई, मण्डल साम्पाङ, रमेश राई, मञ्जु राई, भगत राई, अशोक मुकारूङ, जमुना राई, जुना राई, नौमती राई, धनराज राई, जेजि राई, शान्ती राई, शान्तीकुमारी राई, भोलाप्रसाद राई, अनिला राई, अनिलकुमारी राई, विवि रोकुङ, मिलन राई, पेशल राई, महेश थुलुङ, अमल थुलुङ, कुवेर चाम्लिङ, दिपक थुलुङ, प्रलाप रूम्दाली, लिमन्द्र राई, मनिष राई, अभिनय राई, विनोदकुमार राई, रीता राई, राधा राई, बेनुका राई, निरज राई, कविराज खोटाङ्गे, नविना राई, मिना वान्तावा, सुमन राई, सन्तोष राई, भुवन सुपितहाङ, जीतेन्द्र राई, कमला राई, सुष्मा राई, प्रतिभा राई, सुशिला राई, तारा नुमिहाङ, प्रितीराज राई, बसन्ती राई, विष्णुकला राई, राधा राई, मनकला राई, द्रौपदा राई, सविन राई, रूष्मा राई, पुसान राई, रीता राई, पूर्ण चाम्लिङ, वागधन राई, नरेन्द्र कुलुङ, प्रेम चाम्लिङ, प्रविना राई, देउकुमार राई, पवन नाम्थुङ, गोपाल राई, अशोक राई, रायरा राई, दीव्य राई, जगतभक्त राई, डि.वि. राई, सीता सन्ध्या राई, मुसल जिपुङ राई, समला राई, हिरालाल राई, अशोक प्यासि राई, राजेन्द्र राई, महेन्द्र राई, सरस्वती राई आदि।

अडियोदेखि रेडियोसम्म सङ्गीत क्षेत्र :

गणेश रसिक, गोकुल राई, एकराज राई, वुलु मुकारूङ, शम्भु राई, सूर्य थुलुङ, मानसिङ थुलुङ, जीतेन राई, चेतनारायण राई, बसन्त मुकारूङ, शान्तीराम राई, पारस मुकारूङ, आनन्द राई, लोकराज राई, दिनेश वान्तावा, फणिन्द्र राई, कुन्दन राई, जीवन राई, अमृत राई, पविधन खालिङ, रोशन वान्तावा, अशोक राई, नविन राई, दिव्य खालिङ, विकास थुलुङ, विमल थुलुङ, दीपक राई आदि।

अडियोदेखि रेडियोसम्म गीतरचना क्षेत्र :

गणेश रसिक, भूपाल राई, श्रवण मुकारूङ, वीरेन्द्र राई, किराती जे.वि. राई, विष्णु राई, शुभ मुकारूङ, टिका चाम्लिङ, गोविन्द मुकारूङ, बयानसिं राई, डिक वान्तावा, डेम्बुराज थुलुङ, डिल्लीसेर हरिम्बु, वाल आवारा राई, एमसी सुमित राई, पुष्पहरी क्याम्पा राई,

शिखर मुकारूड, सरिता चाम्लिड, रक्ष राई, भीम वान्तावा, रमना राई, धनुका रानी राई, दीपा राई, धनप्रसाद राई, युमा किरात राई, प्रतिमा विवश राई, प्रकाश कोविद राई, पवन चाम्लिड, मूलिवीर राई, विनिता राई, जीवन मुकारूड, गंगाराज मुकारूड, सुमिता राई, नविना राई, दिनेश राई, विकास राई, इमान राई, दिलबहादुर राई, डम्बरसिं राई, रामकृष्ण वान्तावा, देवान किराती राई, व्याकुल माइला, पेशल राई आदि ।

स्टेजदेखि पदासम्म नृत्य क्षेत्र :

नविनकिशोर राई, केशव राई, कमल राई, शान्तिदेवी राई, गोविन्द राई, जनक राई, भूपेन्द्र पुमा राई, मणिधन राई, प्रवेश वान्तावा, निला राई, पुनम राई, मुना राई, पदम सुन्दर राई, नविन चन्द्र राई, विमला राई, देविका राई, कपिल राई, सरोज राई, जानुका राई, स्मिता राई, शान्ति राई, विष्णुकुमारी राई, मामुका राई, चन्द्रकला राई, हेमन राई, जुना राई, नूतन राई, चनिधन राई, सन्तोष राई, विन्द्र राई, मिलन राई, सुनिता राई, सकुन्तला राई आदि ।

यसरी नेपाली गीत-सङ्गीतको क्षेत्रमा किरात राई कलाकारहरूको उल्लेखनीय उपस्थिति त हुँदैछ तर आफ्नो मौलिक कला सँस्कृतिको संरक्षण, संवर्द्धन र संप्रेषण गर्नुपर्ने किरात राई कलाकारहरूको अर्को महत्वपूर्ण दायित्व र जिम्मेवारी पनि छ । लोपोन्मुख अवस्थामा रहेको र कतिपयलोप भैसकेका किरात मुन्धुमहरू मात्र रहेका किरातीजन्य गीतसङ्गीतका विभिन्न पक्षहरूको खोज अनुसन्धान गर्दै देश विदेशसम्म प्रचारात्मक अभियान पनि चलाउनु पर्दछ भन्ने विचार र चेतना सहित किरात राई साँस्कृतिक कलाकार संघको गठन भएको छ । २०६३ भदौ १० गते ललितपुरको नखिपोट सभाकक्षमा किरायाको केन्द्रीय कार्य समितिको अध्यक्ष श्री कुलबहादुर राई :द्यम् ज्यूको प्रमुख आतिथ्यमा संघको प्रथम राष्ट्रिय सम्मेलन सम्पन्न भयो । उद्घाटन सत्र पछि श्रीमती सुमाया राईको अध्यक्षतामा श्री मणि राई, श्री डि.बि. राई 'सरोज', सदस्य रहेको निर्वाचन मण्डलद्वारा सञ्चालित बन्दसत्रले संघको विधान २०६३ पारित गर्‍यो । विधानमा केन्द्रीय समिति, जिल्ला समिति, प्रारम्भिक समिति रहने व्यवस्था छ । बन्दसत्रको टिपोट कमिटीमा डा. सन्तमान राई, श्री तीर्थराज मुकारूड, श्री अशोक दुमी राई हुनुहुन्थ्यो । सो सम्मेलनले १७ जनाको केन्द्रीय कार्यसमिति निर्विरोध निर्वाचित गरेको छ भने ४ जना पछि मनोनित गरिनेछ ।

अध्यक्ष	: श्री जीतेन राई	सदस्य	: श्री कैलाश राई
उपाध्यक्ष	: श्री केशव राई	"	: श्री कृष्णभक्त राई
उपाध्यक्ष	: श्रीमती पार्वती राई	"	: श्री मण्डल साम्पाड
उपाध्यक्ष	: श्रीमती सत्यकला राई	"	: श्री शिवसंगम राई
महासचिव	: श्री जनक राई	"	: श्री गजेन वान्तावा
सचिव	: श्री राजु एन राई	"	: सुश्री सुसिला राई
सचिव	: सुश्री आभा मुकारूड	"	: श्री कपिल राई
कोषाध्यक्ष	: श्री भूपेन्द्र पुमा राई	"	: सुश्री सुसन राई
सह-कोषाध्यक्ष	: श्री आशाबहादुर कुलुड राई		

शुभ कामना

नेपालीहरूको महान पर्व विजयादशमी तथा दिपावलीको पावन अवसरमा हाम्रा समस्त विद्यार्थी तथा अविभावक महानुभावहरूमा सुख, समृद्धि, दिर्घायु तथा प्रगतिको हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौ ।

प्रिन्सिपल
तथा विद्यालय परिवार
न्यू ईडलिस बोर्डिङ्ग स्कूल
पाँचकन्या -५, सुनसरी

“दुमी किरात राई फन्सिकिम प्रारंभिक कार्य समिति”

धरान, २०६३

अध्यक्ष
जगत बहादुर सरचु दुमीराई
२६३४६

उपाध्यक्ष
भरस रत्कु दुमीराई
९८४२०२५९९२

सचिव
हर्क बहादुर दिम्मचु दुमिराई
९८४२०५३५०६

सह-सचिव
अमर हजरचु दुमिराई
९८५२०४७२४०

कोषध्यक्ष
कृपा हदि दुमीराई
२८१६९

सदस्य
अपट बहादुर दुमीराई
२२६३५

सदस्य
अक्षय कुमार दिम्मचु दुमीराई
९८५२०४५५०४

सदस्य
दुर्गा बहादुर रंकसु दुमीराई
३१०५४

सदस्य
शान्ति रंकसु दुमीराई
२२६३५

सदस्य
दिल बहादुर दुमीराई

सदस्य
शिव कला दुमीराई
C/O ३०२५०

भाषालिपि संकलन तथा संरक्षण समिति

संयोजक
महाजित दिम्मचु दुमीराई
२४२३०

सदस्य
ईच्छा बहादुर लुप्पो दुमीराई
२५६१३

सदस्य
मथुकर रत्कु दुमीराई
९८५२०४७५६०

सल्लाहकार समिति

सल्लाहकार
गंग प्रसाद सर्म दुमीराई
२३१८०

सदस्य
सर्बजित समचु दुमीराई
२४५११

सदस्य
दल बहादुर मुमिराई
२१९९३

सल्लाहकार
कमला दिम्मचु दुमिराई
२४२३०

आर्थिक गतिविधि

अशोक खबचु दुमीराई

के. कोषाध्यक्ष

दुमी किरात राई फन्सिकिम

आदरणीय सम्पूर्ण दुमी किरात राई दाजु भाइ तथा दिदी बहिनीहरु सुम्निमा पारुहाङ्ग र सुप्तुलुले तपाईं हामी सबैको कल्याण गर्नु। तपाईं हामी दुमीजनको एकता र सदभावले गर्दा दुमी किरात राई फन्सिकिमले आफ्नो स्थापना कालदेखि भाषा, धर्म तथा संस्कृतिको लागि विभिन्न क्रियाकलापहरु गर्दै आएको यहाँहरुलाई सर्वविदित नै छ। दुमीहरुको यस संस्था फन्सिकिमले आफ्नो जुनसुकै कार्य गर्दा विशेष गरी आर्थिक कठिनाईहरुको सामना गर्दै आईरहेको कुरा अवगत गराउदछु। फन्सिकिमले हालसम्म आर्थिक रुपमा रकम के कसरी संकलन गरेर कुन विषयमा के कति खर्च गर्‍यो यस संस्थासंग कति रकम बाँकी छ यी आदि विषयमा केहि कतै पनि सम्पूर्ण दुमीहरुलाई सूचित गर्न नसकिरहेको अवस्थामा इसिलिमको यस नवौंअंक मा प्रस्तुत गरेको छु। राष्ट्रले धर्म र संस्कृतिको नाममा अरबौं बजेट विनियोजन गरेता पनि यस फन्सिकिम संस्थाले मात्र होईन संपूर्ण किरात राईहरुको संस्था किरात राई यायोक्खाले समेत हामी सम्पूर्ण किरातहरुको भाषा, धर्म, र संस्कृतिको उत्थान, जर्गनाको लागि नेपाल सरकारबाट कुनै पनि रकम प्राप्त गर्न सकेको छैन। राष्ट्रको अरबौं रकम सिमित धर्म र संस्कृतिको लागिमात्र खर्च भै रहेको छ। यस्तो अवस्थामा पनि फन्सिकिमले सम्पूर्ण दुमीहरुको सहयोग हाम्रा पिता पूर्खा सुम्निमा पारुहाङ्ग र सप्तुलुको आशिर्वादले दिन प्रतिदिन राम्रो गर्दै आएको छ। साथै शुरुको अवस्थामा भन्दा हाल आएर आर्थिक रुपमा दूकिराफ मजुवुत बन्दै गईरहेको कुरा निवेदन गर्दछु।

आम्दानी			खर्च		
मिति	विवरण	रकम	मिति	विवरण	रकम
०६२/४	शब्दकोष	१,००,०००	०६२	इसिलिम ८	५४,८८७
०६२/४	आजीवन	६८,९००	,,	देउसी कार्यक्रम ०६२	२५९९९
०६२/१०	इसिलिम (अल्बान)	३८,५००	,,	दुमी दिवस ०६२	१५,०००
०६२/१०	दूकिराफ (अल्बान)	३०,०००	,,	इसिलिम फ्रेमिङ्ग	८६९०
०६२/१०/५	धौलवीर राई (यू.एस.ए.)	१०,१८७	,,	दुमी दिवस DVD	१२९१०
०६२/१०/५	शुक्रराज राई (यू.के.)	३,१००	,,	अङ्क १ फोटोकपी	५९३
०६३/३/५	किराया (संविधान मसौदा)	५,०००	११/१२	रिजेन्सी फाइनान्स	२१३४६
०६३/३/५	शब्दकोष बचत	२८,१९३	११/१५	किराया क्यालेन्डर	५०००
०६३/४/४	मुद्दतिबाट ब्याज वापत	१०,०००	६३.१.२१	लाईब्रेरी दराज	४९८०
०६३/४/२५	मुद्दतिबाट ब्याज वापत	६१२६	६३.१.२१	फुल खेलाई सहयोग	१५००
०६३/४/३०	श्रीमती रत्नमाया राई	५,४००	६३.१.२३	फोटोकपी/इन्टरनेट	४५३३
०६३/४/२५	दोलोकुम्मा समिति(काठ.)	१८५६३	६३.३.६	चोमोलुडमा सहयोग	१०००
०६३/४/२५	६२/६३ आजीवन सदस्य	२,०००	६३.३.३०	दूकिराफ अतिथि स	२०००
२०६१/०६२	फन्सिकिम पदाधिकारी	१५,०००		दोलोकुम्मा खर्च	३२५
	इसिलिम बचत	२०,०००		कार्यालय घरभाडा ब	१२०००
				रिजेन्सी शेयर खरिद	१५०००
	जम्मा	३,६०,९६९		जम्मा खर्च	१८७९२५
				यसोसियट बचत	१७४०४४
	जम्मा	३,६०,९६९		जम्मा	३,६०,९६९

दुमी किरात राई फन्सिकिमको हाल सम्मको आम्दानी र खर्च विवरण

२०५४ देखि २०६१ सालसम्म संस्थाको रकम भुक्तानी गर्नु पर्ने महानुभावहरुको नामावली :

के.का.स. पूर्व कोषाध्यक्ष	श्री दान बहादुर राई	रु.१०,०००।-
प्राकास काठ पूर्व सह-सचिव	श्री राम कुमार राई	रु.५,०००।-
" " पूर्व सचिव	श्री मनि प्रसाद राई	रु.४,०००।-
	श्री सुमन राई	रु.२,५००।-
०६१/६२ साल सम्मको	धरान प्रा.का.स.	रु.१,९५०।-

आजसम्म सबै खातामा गरि जम्मा रु. १७४०४४ चाबहिल स्थित यशोसियट बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि. मा राखिएको छ । आगामी दिनहरुमा पनि संपूर्ण दुमीरदुहरुबाट अझबढी साथ सहयोग मिल्नेछ भन्ने हामीले आशा राखेकाछौ । यहाहरुको जानकारीको लागि साधारण सदस्यता बापत प्रति व्यक्ति रु.२५/- र आजीवन सदस्यताको लागि प्रति व्यक्ति रु १,०००/- लाग्ने जानकारी गराउछौ ।

यस संस्था मार्फत विविध व्यक्तिहरुलाई आर्थिक सहयोग गर्ने क्रममा सडक दुर्घटनामा परेका लाखमणि राई बाक्सलालाई उपचारार्थ रु. २८०४७/- सहयोग संकलन गरि प्रदान गरियो भने श्रीमती शोभा राई जालपालाई उपचारार्थ रु. १३३००/- र धरान प्राकसको आन्धानमा मृगौला रोगीको प्रत्यारोपणका लागि सुदीप जालपालाई रु. ३०००/- सहयोग संकलन गरी प्रदान गरियो । यसरी यस संस्थाले सामाजिक कार्यहरुमा आफ्नो सहयोगको हात फैलाउदै आएकोछ । धन्यवाद ।

नोट: दुकिराफ स्थापनाकालदेखि २०६१ सालसम्मको आय व्याय विवरण तत्कालीन जिम्मेवार व्यक्तित्वहरुबाट बुझबुझारथ नभएकोले समावेश नभएको जानकारी गराउदछु ।

मेरो आत्मकथा

कविता

म एउटा अनाथ र सडक छाप हुँ
कसले बुझिदिने मेरो व्यथा र पिडाहरु
लाग्छ मलाई व्यर्थ नि मुर्तिरूपी व्यक्तिहरुलाई पुकार गर्नु
सबै छन् यहाँ स्वार्थी र धूर्तहरु

पाईन मैले आमाको न्यानो काखमा जिउन
कहिले लाग्छ मलाई यो मेरो व्यर्थ जिवन
सकिन मैले यो हातले समात्न कलम
तर बाध्य छु म सबैलाई गर्न सलाम

बुझ्नै सकिन यो स्वार्थी संसार
छन् मेरो पनि सपनाको अनेकौ लहर
विवश छु म भनाई खान सारा दुनियाको
लिन्छन् सबै फाईदा मेरो लाचारताको

थाहा छैन मलाई जिन्दगीको अर्थ के हो
सडकमा दिन बिताउन बाध्य भो
तर यो दुःखीको पुकार सुन्ने यहाँको
लाग्छ मलाई यही नै मेरो भाग्यको खेल हो ।

सुश्री त्रिचना राई

धरान-१५

देउसी कार्यक्रम २०६२, धरान

क्र.सं	नाम	ठेगाना	रकम	क्र.सं	नाम	ठेगाना	रकम
१	दल कुमार दिखापा	१९ दिपेन्द्रचौक	७००	३७	याम लिडदेन	११ मंगलवारेचौक	६०
२	जगत बहादुर सरचु	१९ सगरमाथा चौक	५०२	३८	दुर्गा व. थापा मगर	१७ ट्याम्केचौक	१२००
३	जित बहादुर राई	१९ सगरमाथा मार्ग	२००	३९	जसराज दिम्माचु	१९ दिपेन्द्रचौक	११०
४	राम बहादुर दिम्माचु	८ भोटेपुल	२००	४०	ईच्छा व. लुप्पो	१८ न्युरोड	५१०
५	मनिराज बान्तावा	८ गुम्बामार्ग	१५०	४१	राजमान रंकासु	१८ न्युरोड	१३०
६	भरसे रंकासु	८ शिद्वार्थमार्ग	६००	४२	गंगा प्रसाद सत्तम	१७ आदर्शमार्ग	१५००
७	दुर्ग बहादुर मुरह	८ भिमसेनटोल	१०५	४३	लहरु जिमी	१७ आदर्शमार्ग	२००
८	हर्कध्वज रंकासु	८ वम्जनटोल	१५०	४४	राम प्रसाद चाम्लिङ्ग	१७ आदर्शमार्ग	६०
९	कृष्ण कुमार हदि	८ वम्जनटोल	१०१	४५	प्रेम बहादुर याक्खा	१७ आदर्शमार्ग	१०३
१०	शान्ती रंकासु	८ वम्जनटोल	१२०	४६	धामसिं सत्तम	१७ आदर्शमार्ग	२००
११	रेक बहादुर मुरह	८ भिमसेनटोल	२००	४७	हरी प्रसाद रंकासु	१७ आदर्शमार्ग	२५०
१२	अष्ट बहादुर हदि	८ भिमसेनटोल	५००	४८	प्रेम व. सत्तम	१७ विचघोपा	३००
१३	इन्द्र बहादुर राई	८ कृष्णटोल	२१०	४९	सन व. रंकासु	१७ विचघोपा	२०५
१४	पर्ज बहादुर दिम्माचु	८ कृष्णटोल	१०५०	५०	सुरेश हरसी	१७ यलुङ्गचौक	६००
१५	विन्द्र बहादुर दिम्माचु	८ कृष्णटोल	५२०	५१	नर बहादुर सत्तम	१७ स्मृतीचौक	१०१०
१६	कृपा दिम्माचु	८ कृष्णटोल	६५०	५२	टेक व. मुरह	रिसट	७०४
१७	उद्धिममयाँ हदि	८ अर्जुनपथ	२५०	५३	कोइल व. छाचुङ्ग	रिसट	५०
१८	गंगा नाछिरीङ्ग	८ कृष्णटोल	१२५०	५४	लक्षुमन रंकासु	सुनपुर, सुनसरी	१०१
१९	राधा बाईङ्ग	८ कृष्णटोल	३००	५५	रण व. हदि	१७ चतरालाईन	१०००
२०	मुगाधन चाम्लिङ्ग	८ अर्जुनपथ	५१०	५६	डिल्ली व. रंकासु	१७ रत्नमार्ग	५००
२१	प्रकाश नाछिरीङ्ग	८ अर्जुनपथ	२५०	५७	छत्र व. साम्पाङ्ग	१७ रत्नमार्ग	५३०
२२	नरभक्त नाछिरीङ्ग	८ अर्जुनपथ	२०१०	५८	मधुकर रत्क	१६ पुण्यमार्ग	१००१
२३	शुभसेर चाम्लिङ्ग	८ अर्जुनपथ	३००	५९	लिलादास राई	८ पारुहाङ्गचौक	१२००
२४	गोरे मेजनी चाम्लिङ्ग	८ शिद्वार्थमार्ग	५१५	६०	सारदा बान्तावा	९ वगैचाचौक	५००
२५	सर्वराज चाम्लिङ्ग	८ शिद्वार्थमार्ग	२७०	६१	शिव रंकासु	८ शिद्वार्थमार्ग	५१०
२६	श्रेष्ठ बहादुर साम्पाङ्ग	८ शिद्वार्थमार्ग	१५०	६२	इन्द्र रंकासु	८ कविरटोल	७००
२७	योग्य कुमार साम्पाङ्ग	८ कृष्णटोल	४१०	६३	भरस रत्क	९ बगैचाचौक	११११
२८	डम्बर व. लिम्बु	१९ दिपेन्द्रचौक	१०५	६४	हर्क बहादुर हजुर	१५ भानुमार्ग	
२९	प्रविन साम्पाङ्ग	१९ दिपेन्द्रचौक	२०१	६५	काशिराज रंकासु	१५ भानुमार्ग	११११
३०	रत्न बहादुर लिम्बु	१९ दिपेन्द्रचौक	३००	६६	दान व. लुप्पो	१५ भानुमार्ग	३००
३१	चेतराज लिम्बु	१९ दिपेन्द्रचौक	२१०	६७	दान व. हदि	१५ महादेवचौक	५००
३२	खड्ग थापा मगर	१९ दिपेन्द्रचौक	२००	६८	मिना/सुर्य सरचु	१५ नयांसडक	६००
३३	सर्वजित सरचु	१९ किरातचौक	११०५	६९	खम्बुसिंह हरसी	१५ पवित्रमार्ग	१००५
३४	कुल व. चाम्लिङ्ग	१९ किरातचौक	३००	७०	अभिरखा हदि	१५ नयांसडक	३०६
३५	विर व. साम्पाङ्ग	१७ चतरामार्ग	१०००	७१	सनद कुमार लुप्पो	१५ नौलोपथ	१००५
३६	कमला बान्तावा	११ मंगलवारेचौक	७८०	७२	भूमीराज सत्तम	१५ विसालमार्ग	६००
७३	पर्ज वं संकासु	१५ भानुमार्ग	६००	८२	बम व. बालक्या	पाँचकन्या ५	२५
७४	टेक व. रंकासु	१५ श्यामचौक	३००	८३	मनिराम हरसी	पाँचकन्या ५	५१
७५	किशोर लुप्पो	१५ आधारभूतमार्ग	५०१	८४	दल व. बालक्या	पाँचकन्या ५	५०
७६	कमल रंकासु	१५ श्यामचौक	२००	८५	महिन्द्र बालक्या	पाँचकन्या ५	११०
७७	विर व. रंकासु	१५ तेसोलाईन पूर्व	३९०	८६	गंगा व. बालक्या	पाँचकन्या ५	१०५
७८	रविन कोयी	१५ तेसोलाईन पूर्व	५०१	८७	धाम व. दिम्माचु	कालावञ्जर	१७०
७९	छत्र वं सरचु	१५ पुष्पाञ्जलीमार्ग	१२०	८८	दम व. नाछिरीङ्ग	१५ त्रिवेणीमार्ग	५००
८०	हर्क व. दिम्माचु	पाँचकन्या ५	५०१	८९	लक्ष्मी चाम्लीङ्ग	११ भिष्मपथ	५०५
८१	हरिचन्द्रको आमा	पाँचकन्या ५	२५	९०	कमला दिम्माचु	१५ पाथिभरालाईन	१३०५
८२	बम व. बालक्या	पाँचकन्या ५	२५	९१	पूर्ण क. दिम्माचु	१५ पाथिभरालाईन	१००५
८३	मनिराम हरसी	पाँचकन्या ५	५१	९२	अक्ष क. दिम्माचु	१५ पाथिभरालाईन	५००
८४	दल व. बालक्या	पाँचकन्या ५	५०	९३	हरि क. दिम्माचु	१५ पाथिभरालाईन	५००
८५	महिन्द्र बालक्या	पाँचकन्या ५	११०	९४	कौशिला साम्पाङ्ग	१५ अरुणिमामार्ग	५००
८६	गंगा व. बालक्या	पाँचकन्या ५	१०५	९५	दिप व. दिम्माचु	१५ अरुणिमामार्ग	५००
८७	धाम व. दिम्माचु	कालावञ्जर	१७०	९६	बजिरशोभा हलक्सु	१५ पाथिभरालाईन	१५००

थुम्सिकिम(देउसी)-२०६२ सम्पन्न

दुकिराफको आयोजनामा इसिलिम कोष निर्माणार्थ केन्द्रीय सदस्य श्री गुणराज दुमीराईको संयोजकत्वमा थुम्सिकिम(देउसी) कार्यक्रम-२०६२ सम्पन्न भयो। लक्ष्मीपूजा र गोवर्द्धन पूजा गरी दुई साँभमा जम्मा ५८ घरपरिवारहरुबाट चन्दा स्वरूप जम्मा रु. ६४,७९९/- संकलन भएकोमा सम्पूर्ण खर्चहरु रु.१६,९२८/- घटाई बचत रु. ४७,८७१/- एशोसियट बचत तथा ऋण सहकारी संस्था चाबहिल 'इसिलिम कोष'मा जम्मा गरियो।

दुमी मिन्सी (दुमी दिवस)-२०६२ सम्पन्न

चाइना बर्ड (अश्व), दरबार मार्गमा 'प्रकृतिको सम्मान पित्रिको मान:मौलिक किरात धर्म हाम्रो पहिचान' उद्घोषका साथ २०६२, मार्ग २५ गते शनिवारका दिन प्रमुख अतिथि किराया अध्यक्ष : श्री कूल बहादुर राई :धर्म, अतिथिहरु श्री राज बहादुर राई (किराया महासचिव), श्री हरि साम्पाङ्गराई(म्यानेजर-म्याकबर्ग वियर) तथा १६० भन्दा बढी दुमीजन एवं अन्य गैर दुमीजन सहितको हर्षोल्लासपूर्ण वातावरणमा दुमी मिन्सी-२०६२ मनाइयो। चर्चित लोकप्रिय गायक/गायिकाहरु जितेन दुमीराई, सत्यकला दुमीराई, खविराज दुमीराई, धन खालिङ्गराई, सुजाता राई आदिको बेजोड गायन प्रस्तुतिका साथै विणा, सुजाता, सुष्मा, अनुसा, विलप, पूजा, रेगन, सुमना, कामना जस्ता प्रखर कलाकारहरुद्वारा आफ्ना नृत्यकला प्रस्तुत गरी दर्शकहरुलाई पूरै कार्यक्रम अवधिभर मोहित पारिएको थियो। औपचारिक र अनौपचारिक गरी दुई चरणमा संचालित उक्त कार्यक्रममा संस्थाको गतिविधिका बारेमा सचिव श्री नेत्रमणि हलक्सुराई र आर्थिक गतिविधिको बारेमा कोषाध्यक्ष श्री अशोक खवचुराईद्वारा छोटो छरितो गरी प्रतिवेदनहरु प्रस्तुत गरिएको थियो। प्रमुख अतिथिद्वारा पानसमा दिप प्रज्वलन गरी उद्घाटन गरिएको औपचारिक कार्यक्रमको सभापतित्व दुकिराफ अध्यक्ष श्री चतुरभक्त सत्तमराईले गर्नु भएको थियो भने उद्घोषणद्वय श्री गुणराज वलक्षारराई तथा सुश्री विष्णुकला सत्तमराईद्वारा कार्यक्रम संचालन गरिएको थियो। उक्त अवसरमा आजीवन सदस्यता प्रमाणपत्र (वितरण गर्न बाकी) सभापतिबाट, कलाकारहरुलाई प्रशंसा पत्र तथा जनहि नगद रु. ५००/- प्रमुख अतिथिबाट र भाग्यशाली सवाल जबाफ उपहार हरेक कलाकारहरुका हातबाट वितरण गरिएको थियो। साथै कार्यक्रमको मुख्य आकर्षणको रूपमा साकेला शिलि(किरात मौलिक नृत्य) समेत प्रस्तुत गरिएको थियो।

मौलिक साकेला शिलि प्रस्तुत तथा अभिलेखिकरण

काठमाण्डौमा रहेका समस्त दुमीजनका सद्भाव एवं स्वस्फुर्त सहभागिताको प्रफुटन स्वरूप २०६३ सालको धिरियाम्लोको खुशियालिमा जेष्ठ ६ गते शनिवार का दिन दुकिराफको पहल र दोलोकुम्मा समितिको सक्रियतामा उक्त समितिका अध्यक्ष श्रीमति रत्नमाया दुमी (साम्पाङ्गराईको निवासमा केहि दिन विषेश तयारि गरी किराया, प्रा.का.स. काठमाण्डौको आज्ञानमा काठमाण्डौको खुलामञ्चमा दुमी किरात मौलिक भेषभूषामा प्रथम पटक दुमी मौलिक साकेला शिलि प्रस्तुत गरियो। यसका साथै जेष्ठ १३ गतेका दिन शंखपार्कमा उल्लेख्य दुमीजनको उपस्थिति बीच उक्त शिलिको छायांकन समेत गरियो।

काठमाण्डुमा पुस्तकालयको शुरुवात

काठमाण्डुमा रहेका उत्साहि दुमीजनको संयुक्त प्रयासमा २०६३ साल बैसाखे पूर्णको दिनदेखि हरेक दुमी व्यक्तिसूग रहेका पाठ्य सामग्रीहरुको संकलन गरी एक पुस्तकालयको प्रारम्भ गरिएको छ। दुकिराफ भाषा तथा साहित्य विभागको अगुवाईमा स्थापित यस पुस्तकालयमा भाषा तथा साहित्य, धर्म तथा संस्कृति, र ।जनीति र विविध विषयका करिब २०० पाठ्य सामग्रीहरु संकलन गरिएका छन्। यसका साथै पुस्तकालयलाई ब्यबस्थित गराउने क्रममा जुनसुकै पाठ्य सामग्री घरमा लगी अध्ययन गर्न चाहेमा उक्त सामग्रीको मूल्यको ५ प्रतिशत एक हप्ताका लागि र त्यस पछि प्रत्येक दिन रु. एक विलम्ब शुल्क थपिदै जाने सहज नियम समेत कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ।

परिचयात्मक जलपान कार्यक्रम २०६३

छिरियाम्लो (सरद ऋतु) ०६३ को शुभ अवसरमा भाद्र २४ गते शनिवारका दिन दुकिराफ के.का.स. उपाध्यक्ष क्या. श्री नैन बहादुर दुमीराई :द एवं दुकिराफ दोलोकुम्मा समितिका अध्यक्ष श्रीमती रत्नमाया साम्पाङ्ग (दुमी)राई तथा सपरिवारको तर्फबाट समस्त दुमीजनका साथै छरिछमेकका गन्धमान्य शुभेच्छकहरुलाई निम्तो गरी भव्य जलपान कार्यक्रमको आयोजना गर्नुभयो। ६० जना भन्दा बढि किरातजनको उपस्थिति बीच कार्यक्रमको टुङ्ग्याउनिमा बृद्धदेखि बालकसम्म हरेक जनाको चिनापर्चि कार्यक्रम दुकिराफ के का स सदस्य श्री गुणराज वलक्षारराईले उपस्थित सबैजनाको मन खिच्नेशैलीमा सञ्चालन गर्नुभएको थियो। यसैबीच उपस्थित सबैको कौतुहलता र जिज्ञासालाई पूरागर्दै उपाध्यक्षज्यूले स्पष्ट शब्दमा आफ्ना भनाई तीन वटा बुढामा राख्नु भयो।

१. सबै दुमीरदुहाम् जागेर एक ढिक्का हुन सक्नु पर्‍यो। २. प्रकृति र पित्रिका अनुयायी हामी किरात सन्ततिहरुले प्राथमिकताका साथ के कसोगरि सम्भव हुन्छ, यथासक्य चाडो सूयुक्त नै भएपनि सुप्तुलु (चुलो) गाड्ने काममा सबैको ध्यान जानुपर्‍यो। ३. साभा चुलो गाड्ने सबैको सहमति भएमा तुरुन्त जग्गा खोज्ने काम गर्नु पनि पर्‍यो। किराया जिल्ला कार्य समितिका अध्यक्षद्वय क्रमशः मे. चाम बहादुर एवैछ बान्तवाराई(काठमाण्डु) र क्या. सुवास रंकासु दुमीराई (ललितपुर)को प्रेरणादायी सारगर्भित मन्तव्यले सबैको मन छोएको थियो भने दुकिराफ अध्यक्ष श्री चतुरभक्त दुमीराईको जोसिलो भनाईले सबैलाई घोलिएर मनन गर्न बाध तुल्याएको थियो।

अन्त्यमा त्यतिका दुमी जमात भेला पार्नमा दुकिराफले वात्वभाइको भूमिका निर्बाह गरेकोमा आयोजक परिवार जति र जसरि खुशि हुनुहुन्छ, त्यो भन्दा नि अर्भबढि दुमी किरात राई समुदाय र 'दुकिराफ'को इतिहासमा एउटा नयाँ सुकर्मको थालनि स्वरूप यस किसिमको सुभ्रबुभ्रपूर्ण कार्यक्रम आयोजना गरिएकोमा उपत्यकाबासि समस्त दुमीजनको अभिभावक एवं उहाको परिवारप्रति पनि आभार व्यक्त गर्दछ।

आदरणीय सम्पादक मण्डल,

सर्वप्रथम त विविध समस्याहरूका वावजुद पनि सम्पूर्ण 'दुमी' बन्धुहरूको निम्ति मात्र नभएर सबै राई जातिहरूको चिनारी बनेर आफ्नो स्थापनाकालदेखि आजसम्म यस भाषिक पत्रिका 'इसिलिम' लाई यहाँसम्म ल्याइ पुऱ्याउनु भएकोमा म दुमी राईहरूको हैसियतले आभार प्रकट गर्दछु।

नेपाल जस्तो एउटा विभिन्न जातजाति, बहुधार्मिक देशमा आफ्नो सभ्यताको विकास नै कुना कन्दराबाट भएको हाम्रो जाती विज्ञानको परिवर्तनसँगै आज यहाँसम्म आई पुग्दा हामीले गर्व गर्ने धेरै ठाउहरु बनिसकेकाछन्। यसमा कसैको दुईमत छैन र पत्रपत्रिका भनेको एउटा विशुद्ध चेतनाको संवाहक हुने भएकोले यसमा सकैको व्यक्तिगत वा राजनीतिक हस्तक्षेप हुनुहुदैन भन्ने म जस्ता सबै राई बन्धुहरूको धारणा हुन्छ।

अर्को कुरा कुनैपनि पुस्तक पत्रिकाको आ-आफ्नै विशेषता र महत्व हुनुका साथै त्यसभित्रको हरेक शिर्षकका एउटा सार्थकता हुनु आवश्यक छ, आजसम्मका प्रकाशित अंकहरूमा कुनै कुनै यस्ता धेरै रचना र लेखहरु छन्, जसबाट कुनै ज्ञान नै लिन सकिन्न, त्यसैले आगामी अङ्कहरूमा यस्तो होस्, जहाँबाट धेरै चीज सिक्न सकियोस्, यो मेरो टिप्पणी मात्र होइन। हरबखत यस भित्रका समस्या समाधानका लागि सहयोग गर्ने प्रतिबद्धता पनि हो।

शुरेस दुमीराई
सप्तेश्वर -२, खोटाङ्ग
हाल भाटभटेनी, काठमाडौं

शुभ-कामना

विजयादशमी तथा दिपावली २०६३ को शुभउपलक्ष्यमा समस्त सबडिष्ट्रीन्युटर्स, होलसेलर्स, बिक्रेता, खुद्रा बिक्रेता तथा ग्राहक महानुभावहरूमा सुख, समृद्धि, सुस्वास्थ्य एवं उत्तरोत्तर प्रगति तथा समुन्नतिको हार्दिक मंगलमय शुभकामना न्यक्त गर्दछौं।

अभिनश ट्रेड लिङ्क प्रा.लि. परिवार

वितरक : मेकडावल नेपाल लि.

हादिक श्रद्धाञ्जली

जहानसरी रंकासु राई

वाक्सिला निवासी हाम्रा अत्यन्त श्रद्धेय पूजनीय माता **जहानसरी रंकासु राई** ८० औं वर्ष भोग गर्दागर्दै २०६२ साल कार्तिक १८ गते धरानमा स्वर्गारोहण हुनु भएकाले उहाँको दिवंगत आत्माको चीरशान्तिको कामना गर्दै भावपूर्ण श्रद्धाञ्जली अर्पण गर्दछौं ।

सुपुत्रहरू :

दुर्गबहादुर रंकासु राई
लालबहादुर रंकासु राई
खड्गबहादुर रंकासु राई

बुहारीहरू : उमादेवी कोयु राई

मृगलक्ष्मी हदी राई
ताराकुमारी राई
लक्ष्मीमाया मुरह राई

छोरीहरू :

कृपालक्षी राई
जानुका राई
विजया लक्ष्मी राई

ज्वाइहरू :

चतुरभक्त राई, राजकुमार राई तथा
नाती ज्वाइहरू

तथा ११ नाती १९ नातिनी र ३० जना पनाती पनातीनीहरूः ।

हादिक श्रद्धाञ्जली

धनकुमारी साम्पाड सत्म राइ

सप्तेश्वर छेरा निवासी हाम्रा अत्यन्त श्रद्धेय पूजनीय माता **धनकुमारी साम्पाड सत्म राई** २०६२ साल चैत्र १८ गते काठमाडौंमा स्वर्गारोहण हुनु भएकाले उहाँको दिवंगत आत्माको चीरशान्तिको कामना गर्दै भावपूर्ण श्रद्धाञ्जली अर्पण गर्दछौं ।

श्रीमान नक्षो खड्गबहादुर सत्म राई

सुपुत्रहरू :

राजकुमार राई
लक्षकुमार राई
मदनकुमार राई

बुहारीहरू :

विजयालक्ष्मी रंकासु राई
हस्तकला सत्म राई
अनामिका रंकासु राई

छोरीहरू :

शुकलक्षी राई जसलक्षी राई
शुभलक्ष्मी राई
चन्द्रकला राई

ज्वाइहरू :

शिवभक्त राई र प्रेमभक्त राई
तथा सम्पूर्ण नाती नातिनीहरू

हार्दिक श्रद्धाञ्जली

जन्म : २०१३

मृत्यू : २०६३

स्व. केसीमाया खवचु दुमीराई

जालपा -९ खरदेल, खोटाङ्ग

हाम्री पुज्यनिय, ममतामयि काकी/छिचिमज्यूको अल्पायुमा नै असामयिक निधन भएको हुदा उहाँको आत्माले चिर शान्ति पाओस भनि सिमेभूमे र सुप्तुलसंग प्रार्थना गर्दछौं ।

छोरा/भतिजाहरु :

अशोक खवचु दुमीराई
पर्शुराम खवचु दुमीराई
मदन खवचु दुमीराई
हरि प्रसाद खवचु दुमीराई
राजेन्द्र खवचु दुमीराई
मकर खवचु दुमीराई
सूर्यमान खवचु दुमीराई
देविन्द्र खवचु दुमीराई
प्रविण खवचु दुमीराई
नविन खवचु दुमीराई
शिव खवचु दुमीराई

बुहारीहरु:

मन कुमारी राइ
कञ्चन राई
तिर्था राइ
सविना राई
विजया राई
निर्मला राई
कुमारी राइ
तारा राई
तारा राई

छोरीहरु:

मैयाँ राई, तारा राई, धन कुमारी राई
विष्णु राई,
चन्द्रा राई, विना राई, पार्वती राई

ज्वाईहरु:

प्रेम व.दुमीराई, प्रेम दुमीराइ
विष्णुभक्त खालिङ्गराई
ईन्द्रजित साम्पाङ्गराई
भूमीनन्द दुमीराई, दोर्जु थुलुङ्ग
राई, सम्बर दुमीराई

नाति/नातिनीहरु:

अनिता, योगेन्द्र, पुष्पा, रुसिया, विसाल, प्रतिभा,
सञ्जय, जन्मजय, विजय, हेमन्त, उषा, सुकदेव
सुन्दर, प्रितम, एलिना, उमा, उत्सव, ममता, प्रभा,
ओप्ला, मनिपा, गौरव, अनिमा, पूजा, सहदेव, सुरज
अजय, वामदेव, पारस, सौरव, प्रजिता ।

पनाति, पनातिनीहरु:

सिमरन, सम्राट, सुस्तिका, हेल्सन

नातिनी ज्वाई:

शरण देवान, राम क.दुमीराई,दिपक
दुमीराई,
नातिनी बुहारीहरु
सर्मीला राई

शुभ कामना

नेपालीहरूको महान पर्व विजयादशमी तथा दिपावलीको पावन अवसरमा हाम्रा समस्त विद्यार्थी तथा अविभावक महानुभावहरूमा सुख, समृद्धि, दिर्घायु तथा प्रगतिको हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौ ।

प्रिन्सिपल तथा विद्यालय परिवार
न्यू ईडलिस बोर्डिङ्ग स्कूल
पाँचकन्या -५, सुनसरी

शुभ कामना

नेपालीहरूको महान पर्व विजयादशमी तथा दिपावलीको पावन अवसरमा हाम्रा समस्त विद्यार्थी तथा अविभावक महानुभावहरूमा सुख, समृद्धि, दिर्घायु तथा प्रगतिको हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौ ।

प्रिन्सिपल
तथा विद्यालय परिवार, लिबर्टी आवासीय स्कूल
धरान : ११, दुर्गाचोक, सुनसरी, फोन नं. : ०२५-५२४४७८

शुभ कामना

किरात राईहरूको महान पर्व उच्चौली (छिरीयाम्लो) को सुखद उपलक्ष्यमा देश-विदेशमा रहनुभएका तमाम नेपाली दाजुभाई तथा दिदीबहिनीहरूलाई पारुहाङ्ग र सुम्निमाले कल्याण गरुन् भनी हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

दल कुमार दुमीराई

सल्लाहकार सदस्य, धरान १९
दुकिराफ, प्रा.का.समिति, धरान

दुकिराफ प्रति मेरो अनुभूति

सरसर्ति आक्तियो दुमी सँस्थापो तुम्मु अडयो यादो । मोका कुक्सो माकुक्सो फन्सिकिमपो भिन्नाबि भारा रदुमान्चु तुक्लि छुक्ति आक्सा भिन्दोका फन्सिकिमपो नुवि दुमी ब्रला तुक्लि लेलुनी (गीत) चप्ना कोशिस मडोम गोता । ताम्बि खानुक्सा खाइक्सा मोखो दुष्पी कोक्सा चुक्साहाम्सा सेइसोआ तेदु ओपो आतुखइस्तोनु आक्सा अनुरोध मुडोम गोता ।

खल्लआडा सेइखइति बुसोँखनु ताम्पो लिम
देलशहरवि मुक्साआ रदुआना चक्साआ छेन्नाछुक्ता इइकि फन्सिकिम

कोक्सा चुक्सा रदुहाम मोना यवि आम्ना ताम
मुना चाप्सा लामलुइसिक्ति ग्रिम्नाबातु मोडा सेइसो नाम
आभो इइकि चुपीआ राज्यमुनि मुखआ डिन्पोगोता उनि खुर्वि गए
बैथोलु

आम्ना खल्ल चप्साकोक्सा शुइबाक्तानि नाम्छो मोछुकु?

तुक्लि खुचु तुक्कुला खक्साउम्डा खोति चाम्खचु
यवि दिक्सा कुकुला से-सेमुसो तुइसो किसो मोडा नामखुचु
खल्लआडा बात्तानिइतिहासवि घल्पा किराति
किरातिपो मोगोताका तेयो लपी कठुवा कायो पिरति

आपो ओपो मामुना तक्लि नुआ मुक्ति खो खना चाप्ति इकि तुकुला
दुष्पि छारु छुक्तिखो चप्साकोक्सा मुक्तियो मोना मुना युकुला
फुक्ति फुक्ति रदुहाम तुक्लि छुक्ति मोनोखो आप्लो आप्लो आक्सा सेइसाका
इकि तुक्लि छुक्तिनखो तुक्लि नुडा मुक्तिनखो चु-चाचा आसाआ चेइसा ।

नरेन्द्र दुमीराई
खोटाङ्ग दिक्तेल, दुभेकोल-९, बसेरी

शुभकामना

विजयादशमी तथा शुभ दिपावलीको
उपलक्ष्यमा समस्त हाम्रा ग्राहक
महानुभावहरुमा सुख, शान्ति तथा
उन्नतीको हार्दिक मंगलमय
शुभकामना व्यक्त गर्दछौ ।

उपलब्ध सेवाहरु :

पशुपंक्षीको आहारा, (दाना), ब्रोइलर तथा लेयर्स चल्ला, अण्डा
औषधी र प्राविधिक सल्लाह, सुनचाँदी खरिद विक्री तथा धरौटी
राख्नु परेमा, मारुती भ्यान रिजर्भ चाहिएमा साथै ग्याँस चुला,
रेगुलेटर, ग्याँस सिलिण्डर, आदि चाहिएमा सम्भन्नुहोला ।

अन्य सेवाहरु:

उच्च स्तरीय दाना, औषधी, गिरिराज चल्ला, बोईलर चल्लाका
साथै पशु-पंक्षीको उपचार गरिन्छ ।

प्रो. आदु राजबंशी
देउराली भेटेरीनरी

धरान & पुतलीलाईन, फोन नं. : ०२५-५२८७३०

शुभकामना

नेपालीहरुको महान पर्व विजयादशमी तथा दिपावलीको पावन अवसरमा
हाम्रा समस्त विद्यार्थी तथा अविभावक महानुभावहरुमा सुख, समृद्धि,
दिर्घायु तथा प्रगतिको हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

प्रिन्सिपल
तथा विद्यालय परिवार
कार्मेल हाई स्कूल, धरान : १८, सुनसरी

फिडर स्कूलहरु :
शुभम शिशु सदन, धरान- १८,
सुनाखरी एकेडेमी, धरान -१२ आवर होम स्कूल, धरान -१९

शुभ-कामना

विजया दशमी तथा दीपावलीको हार्दिक

शुभकामना ।।।

अत्याधुनिक डिजाईनका आकर्षक तथा भू-कम्प
प्रतिरोधात्मक घर निर्माण गर्नु परेमा सम्पर्क गर्नुहोला ।

ठेकेदार : भरस दुमीराई
मोबाईल : ९८४२०२५९९२

शुभ-कामना

नेपालीहरूको महान पर्व विजयादशमी तथा दीपावलीको पावन अवसरमा हाम्रा
समस्त विद्यार्थी तथा अविभावक महानुभावहरूमा सुख, समृद्धि, दिर्घायु तथा
प्रगतिको हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौ ।

प्रिन्सिपल

तथा विद्यालय परिवार, सेन्ट जोसेफ बोर्डिङ्ग स्कूल
धरान : १७, सुनसरी, फोन नं.:- ०२५-५२३२६४

शुभ-कामना

नेपालीहरूको महान पर्व विजयादशमी तथा दीपावलीको पावन अवसरमा हाम्रा समस्त
विद्यार्थी तथा अविभावक महानुभावहरूमा सुख, समृद्धि, दिर्घायु तथा प्रगतिको हार्दिक
मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौ ।

प्रिन्सिपल

तथा विद्यालय परिवार
यूरेका उच्च माध्यमिक विद्यालय
धरान : ४, सुनसरी, फोन नं. : ०२५-५२३९४१

शुभ-कामना

नेपालीहरुको महान पर्व विजयादशमी तथा दिपावलीको पावन अवसरमा हाम्रा समस्त विद्यार्थी तथा अविभावक महानुभावहरुमा सुख, समृद्धि, दिर्घायु तथा प्रगतिको हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

प्रिन्सिपल

तथा विद्यालय परिवार

सुम्निमा सेकेन्डरी बोर्डिङ्ग स्कूल

धरान : ८, सुनसरी, फोन नं. :-०२५-५२५६८०

शुभ-कामना

नेपालीहरुको महान पर्व विजयादशमी तथा दिपावलीको पावन अवसरमा हाम्रा समस्त विद्यार्थी तथा अविभावक महानुभावहरुमा सुख, समृद्धि, दिर्घायु तथा प्रगतिको हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

प्रिन्सिपल

तथा विद्यालय परिवार

नास्ट उच्च माध्यामिक विद्यालय

धरान : १६, विद्युत प्राधिकरण मार्ग, सुनसरी

फोन नं. : ०२५-५२५६५१

शुभ कामना

नेपालीहरुको महान पर्व विजयादशमी तथा दिपावलीको पावन अवसरमा हाम्रा समस्त विद्यार्थी तथा अविभावक महानुभावहरुमा सुख, समृद्धि, दिर्घायु तथा प्रगतिको हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

एभरेष्ट कम्प्युटर एण्ड ल्याङ्गवेज इन्स्टीच्युट

धरान -१०, पुतलीलाईन

फोन नं. - ०२५-५२८२७५

विश्व सभ्यताको इतिहासलाई हेर्दा मानिसहरूको स्वभाव उसको समाजले अंगाल्दै आएको संस्कार र संस्कृति अनुसार भएको पाइन्छ। समाजको विकाससँगै समाजमा रहेका सदस्यहरूको मानसिकतामा परिवर्तन आउँछ र पुराना संस्कार र संस्कृतिमा आधारित नयाँ संस्कार र संस्कृतिको जन्म हुँदै जान्छ। यस अर्थमा संस्कार र संस्कृतिहरू समय र आवश्यकता अनुसार केहि मात्रामा परिवर्तन हुँदै जान्छन्। मानिस अनि समाजको परिचय त्यो मानिस वा उसको समाजले लामो समय देखि अंगाल्दै आएको परम्परा, संस्कार र संस्कृतिहरूले दिन्छन्। त्यसकारण समाजको परिचायक त्यो समाजको परम्परा र संस्कृतिहरू हुन्। मानवीय संवेदनामा पर्ने सबै विश्वासहरू र मान्यताहरू पनि मानव समाजले वर्षौं देखि अंगाल्दै आएको संस्कारमा आधारित हुन्छन्। मुल्य र मान्यताहरूलाई हतपति परिवर्तन गराउन सकिन्न। तर समय त्यति बलावान छ कि वर्षौं देखि हाम्रो मन मस्तिष्कमा जरा गाडेका संस्कार र मुल्य मान्यतालाई परिवर्तन गर्न बाध्य गराउँछ। हुनपनि परिवर्तनका आवश्यकतालाई आत्मसाथ गर्न नचाहनेहरूको अस्तित्व त्यसै विलाएर जान्छ। यो समय त्यस्तै आवश्यकता बोकेर आएको छ। परिवर्तन लिएर आएको समयलाई हामी सबैले आत्मसाथ गर्नु आजको आवश्यकता हो। २०६२/०६३ को जन आन्दोलन भाग-२ ले यो हाम्रो समयको प्रतिनिधित्व गरेर आएको छ। सारा नेपालीहरू शासक भएर बाँच्न पाउने जन्मजात नैसर्गिक अधिकारलाई २३७ वर्ष लामो सामन्ती शाही राज्यसत्ताले मिचेर राख्यो। एकात्मक राज्य प्रणालीको नाममा हाम्रो भाषा, धर्म संस्कृति र परम्परालाई खुला रूपमा संरक्षण र संवर्धन गर्न त्यो राज्यसत्ताले दिएन। हाम्रो भाषालाई विसरेर हामी राष्ट्रिय भाषाको नाममा नेपाली बोल्न बाध्य भयौं। यदि कसैले हामीलाई प्रश्न गर्‍यो, तिम्रो आफ्नो परिचय के के ले दिन सक्छौ ? भाषाले, संस्कारले या परम्पराले ? साँच्चै भन्नुपर्दा त्यतिखेर हामी धक फुकाएर आफ्नो परिचय दिन सक्ने अवस्थामा छैनौं।

इतिहासले हामी किरातीहरू शासक हौं भन्ने देखाइसकेको छ। हाम्रा राज्यसत्ताबाट विविध समयमा विविध शासकहरूका षडयन्त्र पूर्वक धावा बोलेर हामीलाई हटाइने क्रममा सबै भन्दा बढी धोखा शाह वंशीय राजा पृथ्वी नारायण शाहबाट पाएका छौं। आज आएर जन आन्दोलन भाग-२ मार्फत हामी फेरि शासक बन्न सक्ने अवस्थामा आइपुगेका छौं। आन्दोलनको उपलब्धी मार्फत हाम्रो ओभेलमा परेका भाषा, धर्म, भेष-भुषा, धर्म र संस्कृतिलाई बचाइ राख्न सक्ने वातावरण निर्माण गर्न हामी अझ एक जुट हुनुपर्ने आवश्यकता आएको छ। यसका लागि हामीले राज्यको पुनर्संरचनामा हाम्रा समस्याहरूलाई समेट्न सक्ने किसिमको संरचना निर्माण गर्न हामी आफै वा हाम्रा प्रतिनिधिहरू मार्फत लाग्नुपर्छ। हामी दास होइनौं। हामी जनता सबै शासक हौं। एउटा परिवारको सनकको भरमा राज्य सञ्चालन गर्ने दिनको अब अन्त्य हुनुपर्छ। राज्यको संरचनामा जनता केन्द्र हुन्। केन्द्र बलियो नभएको बस्तुको भविष्य निश्चित हुँदैन। त्यसरी नै जनता संप्रभु छैनन् भने राज्य बलियो हुँदैन। किनभने एउटा व्यक्तिको सनकका लागि सचेत जनताले रगत बगाउँदैनन्। एकाइसौं शताब्दीका जनता आफु आफ्नो शासक ठान्छन् र परिवर्तनकामी आन्दोलनमा होमिन्छन्। २३७ वर्ष लामो सामन्ती परिवेसमा हुर्केका हामीमा पनि सामन्ती सोच र यथास्थितिवादी सोच नभएका होइनन्। त्यसलाई त्यागेर अब हामी युग सुहाउँदो राज्यसत्ताको मालिक बन्नुपर्छ। आउनुहोस सबै मिलेर नयाँ राज्यको खाका कोर्न आफ्नो बुताले भ्याएसम्म लागि परौं। आफ्नो निर्णय आफै गर्न समावेसी किसिमको राज्य प्रणाली बनाउँ जहाँ हामी सबै अटाउन सक्छौं। भूमिका मालिक हामी हाम्रा भूतलहरूमा हामी आफैले शासन गर्न संघीय चरित्रको राज्य प्रणाली हामीलाई सुहाउँछ। विचारमा परिवर्तन गरेर, व्यवहारमा परिवर्तन गरेर सुनौलो भविष्यको लागि हाम्रा प्रतिबद्ध पाइलाहरूलाई अगि बढाउँ। अबको चुनौति युवा वर्गहरूलाई छ र अवसर पनि उनीहरूलाई नै छ। शासक बन्नेहरूले राज्य प्रणालीको व्यवस्थापनमा अनुभव बटुल्नुपर्छ। संगठनात्मक रूपमा कार्य गर्ने बानीले नै युवाहरूलाई शासकीय ज्ञान प्रदान गर्छ र उनीहरूलाई जिम्मेवार बनाउँछ। त्यस्तै आत्म निर्णय गर्ने मानिस सचेत हुनु आवश्यक छ। यस्ता गुणहरूका लागि अबका आमा बाबुहरूलाई आफ्ना सन्तानलाई सकेसम्म आत्म निर्णय गर्न सक्ने वातावरण प्रदान गर्ने र आफ्ना अमुल्य निधिको रूपमा रहेका भाषा, धर्म, संस्कृति र परम्पराहरूलाई बचाइ राख्न आफ्ना छोराछोरीहरूलाई त्यस सम्बन्धी ज्ञान दिने जिम्मेवारी आएको छ। आफ्ना सन्तानको भविष्यको सुनिश्चितताको लागि आफु जिम्मेवार बन्नुपर्‍यो र सन्तानहरूलाई पनि जिम्मेवार बनाउनु पर्‍यो। जिम्मेवारी बोध भएका जनताको देश आफैमा साह्रै भाग्यमानी देश कहलाउँछ। भाग्यमानी देशको जनता आफै भाग्यमानी हुन्छन्। तपाईं त्यो भाग्यमानी जनता हुन चाहनुहुन्न भनेर कसले भन्छ ?

उधौलीको अवसरमा सबै दुमी बन्धुहरूलाई नयाँ युगको नयाँ विचारसाथ अगाडि बढ्न कुनै विघ्न नपरोस्। आफ्नो सांस्कृतिक धरोहरहरूलाई बचाउन लागिपरेका पाइलाहरू अनन्तसम्मको यात्रामा आउने पुस्तालाई डान्याउने पदचाप छोडेर अगाडि बढोस्। इसिलिमको तर्फबाट शुभकामना।

मुचि।

GURKHA
DEVELOPMENT
BANK (NEPAL)
LTD.

A BANK WITH QUALITY

A BANK WITH CONFIDENTIALITY

A BANK WITH RELIABILITY

PROMOTED BY BRITISH GURKHA GROUP

Schemes and Services

Deposit / Loan Scheme

Interest Rates

Project Financing

Working Capital Loan

Home Loan

GDB Flexi Loan

Vehicle Loan

Education Loan

Advisory Scheme

Gurkha Scheme

- Can be opened with zero balance
- Attractive interest on daily outstanding balance
- Interest payment periodically
- Unlimited withdrawal and deposit
- Group accident insurance facility up to NRs. 1 lakh
- Eligibility - Gurkha Soldiers

Management

The Bank is spearheaded by the Executive Chairman who has many years of fruitful experience. The General Manager is a seasoned banker with national and international expertise in banking services. The other members of the management team are bankers and specialists. Every individual and department ensures the fulfilling of responsibilities with diligence and confidence. All employees are well versed in customer relation, moral values and professionalism.

The core management philosophy is to get the right things done as per the overall objectives of the bank.

For Further Information Please Contact :

GURKHA
DEVELOPMENT
BANK (NEPAL)
LTD.

Triveni Complex, Putalisadak
G.P.O. Box : 5617 Kathmandu, Nepal
Ph : 4255650, 4255182
Fax : 977-1-4242829
E-mail : info@gdbl.com.np
Website : www.gurkhabank.com

सेम काठमाण्डौ इन्जीन स्टेशन प्रा.लि.

सफा चार्जिङ्ग स्टेशन

जोरपाटी, काठमाण्डौ, फोन : ४-४८९९९३

प्रोप्राइटर : अशोक खबचु दुमीराई

सफा टेम्पोको लागि भरपदो तथा टिकट जथादी

हाल संचालन भईरहेका स्टहर
जोरपाटी, चावहील, गौशाला, पुरानो बानेश्वर, शंखमुल

(धित्व बोटाडिङको ब्रह्मावितामा प्रतिष्ठित उद्योगी, व्यापारीहरूका प्रवर्द्धित)

(नेपाल राष्ट्र बैंकबाट ईजाजत प्राप्त)

सगरमाथा मर्चेन्ट बैंकिङ एण्ड फाइनान्स लिमिटेड

SAGARMATHA MERCHANT BANKING & FINANCE LTD.

मानवगण, ललितपुर

फोन नं: ५-५४७८४१, ५-५३५१५८, फ्याक्स: ५-५३५४१९

पो.ब.नं: ८९७५, ई.पि.सि.: २७९०, ईमेल: smbfi@wlink.com.np

आकर्षक ब्याज दर सहित
तपाईंहरूको सेवामा

निक्षेप तर्फ

आकर्षक ब्याजदर सहित मिति २०६२ भाद्र महिनादेखि
तपाईंहरूको सेवामा समर्पित छ ।

कर्जा तर्फ

आकर्षक ब्याजदर सहित गुह्यता निक्षेप	
अवधि	ब्याजदर
३ महिना	६ %
६ महिना	६.५ %
१ वर्ष	७ %
२ वर्ष	७.२५ %
३-४ वर्ष	७.५ %
५-६ वर्ष	८ %

- ३-६ महिनामा ब्याज भुक्तानी गरिने ।
- कम्पनीको बचत खातामा ब्याज पठाउन सकिने ।

शीर्षक	ब्याजदर
हायर पब्लिज कर्जा	१३% - १५%
आवास कर्जा	१३% - १५%
व्यापारिक कर्जा	१३% - १५%
औद्योगिक कर्जा	१३% - १५%
शेयर कर्जा	१३% - १५%
शैक्षिक कर्जा	१३% - १५%
विदेशिक रोजगार कर्जा	१३% - १५%

ऋतिक बचत योजना

कम्पनीले उपलब्ध गराउने थप सेवाहरू

- कन्सोर्टियम कर्जा
- फाइनान्सियल ज्यारेन्टी
- वचत पत्र/ऋणपत्र कारोवार
- मेन्चर क्यापिटल
- विज फाइनान्स
- अण्डर राइटिङ

Clean Energy Products International Pvt. Ltd.

1249 Thirbarn Sadak 3, Bhatbhateni, P.O.BOX 20465, Kathmandu, Nepal.

Tel : +977 (1) 4418568. Fax: +977 (1) 4412924.

Email:- cepi@cleanenergy.com.np http://www.lotusenergy.com/cepi

प्राइम गोर्खा सेभिङ एण्ड क्रेडिट सहकारी संस्था लि.

केन्द्रीय कार्यालय, पुतलीसडक, काठमाडौं, फोन : ४४३०७७२

Prime Gorkha Saving & Credit Co-operative Ltd.

Head Office, Putalisadak, Kathmandu, Ph : 4430772

मुव्ति निक्षेप (Fixed Deposit)			
अवधि	त्रैमासिक	वार्षिक	एकमुष्ट
६ महिना	८.०० %		
९ महिना	९.०० %		९.०० %
१ वर्ष	१०.७५ %	११.७५ %	११.७५ %
२ वर्ष	११.०० %	१२.०० %	१२.२५ %
३ वर्ष	११.५० %	१२.२५ %	१२.७५ %
४ वर्ष	१२.०० %	१२.७५ %	१३.२५ %
५ वर्ष	१२.५० %	१३.०० %	१४.२५ %

अवधि निक्षेप (Period Deposit)	
अवधि	त्रैमासिक
६ महिना	६.५० %
१ वर्ष	७.०० %
२ वर्ष	७.५० %
३ वर्ष	८.०० %
४ वर्ष	८.५० %
५ वर्ष	१०.०० %

कर्जा शीर्षक (धितोमा)	
शीर्षक	ब्याजदर
व्यापारिक कर्जा	१८ %
व्यवसायिक कर्जा	१८ %
घरेलु कर्जा	१८ %
हायर पब्लिज	१६ %

कर्जा शीर्षक सामुहिक जमानामा	
शीर्षक	वार्षिक ब्याजदर
व्यापारिक कर्जा	१६ %
व्यवसायिक कर्जा	१६ %
विविध	१६ %

शुभ विजया क्यमी तथा शुभ विषावली २०७३ को उपलक्ष्यमा सम्पूर्ण सदस्यहरू तथा शेयर धनीहरूमा हार्दिक मंगलमय शुभकान्ना